

BU SAYIDA...

Rekabet Dergisi'nin üçüncü sayısını sunuyoruz. Bu sayımızdaki ilk yazı, Avrupa Komisyonu Rekabet Genel Müdürü Dr. Alexander Schaub'un, Avrupa Birliği rekabet hukukunda temel rekabet engellerine ilişkin 81 ve 82. maddelerin uygulanmasını düzenleyen 17 sayılı Tüzük'te yapılması öngörülen değişiklikleri tartıştığı yazısı. Dr. Schaub konuyu, "Avrupa Birliği'nin kendi rekabet politikasına ilişkin fiili ve gelecekteki fırsatları yakalama amacına" yönelik olarak, Avrupa rekabet hukukunun modernizasyonu çerçevesinde ele alıyor.

Avrupa rekabet hukukunun modernizasyonu ile ilişkili ikinci yazımız, Galatasaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğretim üyesi Dr. Ercüment Tezcan'ın Avrupa Birliği hukukunda devlet yardımlarını konu alan çalışması. Tezcan, Avrupa Birliği organlarının rekabet konusunda yeni bir atılım içinde bulunduğunu belirtiyor ve AB ekonomisinin rekabet gücünü kaybediyor olmasının bu atılımın ekonomik gerekçesini oluşturabileceğini söylüyor. Tezcan'a göre, "söz konusu atılım, rekabetle ilgili kuralların ekonomik ve teknik gelişmelere, Avrupa Birliğinin genişlemesiyle oluşacak yeni duruma cevap verebilecek şekilde modernleşmesi biçiminde somutlaşmaktadır. Bu modernleşme politikası başlıca üç alanda yürütülmekte ve devlet yardımları konusu bu üç alandan birini oluşturmaktadır." Tezcan, Avrupa Birliği'nde devlet yardımlarıyla ilgili kuralların "olabildiğince saydam ve kesin çizgilere oturtulmuş olmasına" da dikkati çekiyor.

Üçüncü yazı, Devlet Planlama Teşkilatı uzmanlarından Uğur Emek'e ait bulunuyor. Emek, mali piyasalarda serbestleşmenin iktisadi büyüme üzerindeki etkileri gibi oldukça güncel bir konuya ilişkin olarak, geniş bir yazın taramasına dayanan bulgular ortaya koyuyor. Mali istikrarın sağlanması amacıyla bankacılık sektörünün sağlamlığının etkin bir şekilde gözetilmesi ve denetlenmesinin (prudential regulation) "genel kabul görmüş bir gereklilik" olduğunu vurgulayan Emek, bu gerekliliği yerine getirmeye yönelik düzenlemelerin mali piyasalarda ürün rekabetini ve etkinliği artırıcı sonuçlar vereceğini savunuyor.

"Uluslararası Gelişmeler" bölümünde, bir dizi güncel konuda özet bilgiler sunuyoruz. "Kararlar" bölümünde, 01.7.2000 - 30.9.2000 tarihleri arasında Rekabet Kurulu tarafından verilmiş olan nihai kararların özetleri yer alıyor. Rekabet Kurumu'nun işlev ve görevlerinin tanıtılması açısından ilgi çekeceğini düşündüğümüz bazı kararlar hakkında daha ayrıntılı bilgiyi "Seçilmiş Kararlar" alt bölümünde sunduk.

Saygılarımızla.

AT REKABET HUKUKUNUN MODERNİZASYONU: 17 SAYILI TÜZÜK'TE REFORM(*)

Dr. Alexander Schaub(*)

GİRİŞ

Sayın konuklar,

Geçen yılki konferansta sizlere Avrupa Birliği'nin kendi rekabet politikasına ilişkin fiili ve gelecekteki fırsatları yakalamayı amaçladığı, süregelen ve teklif edilen çok çeşitli reformlardan söz etmişim.¹ Bugün, bir yıl sonra, pek çok açıdan önemli gelişmeler kaydettik. En önemlisi, 28 Nisan 1999 tarihli Beyaz Raporumuzla², Avrupa Topluluğu'nu kuran Antlaşma'nın³ ("AT Antlaşması") 81. ve 82. maddelerini uygulayan ve şu

* Fordham International Law Journal adlı dergide Mart 2000, Cilt 23, Sayı 3'de yayınlanan makalenin Rekabet Kurumu tarafından Türkçe'ye çevrilmiş metnidir.

* Avrupa Komisyonu Rekabet Genel Müdürlüğü'nde Genel Müdür. Yazar, bu makalenin hazırlanmasında önemli katkıları olan Rekabet Genel Müdürlüğü'nden Sn. Rüdiger Dohms'a özellikle teşekkürlerini ifade etmek istemektedir.

¹ Alexander Schaub, *AT Rekabet Sistemi-Reform Teklifleri*, 1998 FORDHAM CORP. L. INST. (Barry Hawk ed., 1999).

² AT Antlaşması'nun 81. (eski 85) ve 82. (eski 86) maddelerini uygulayan kuralların modernizasyonu konulu Beyaz Rapor, COM (99) 101 Nihai (Mayıs 1999). Ayrıca http://europa.eu.int/comm/dg4/entente/other.htm#dgiv_pdf_wb_modernisation altında World Wide Web'de de yayımlanmıştır.

³ Avrupa Topluluğu'nu kuran Antlaşma, 7 Şubat 1992, O.J. C 224/1 (1992), [1992] 1 C.M.L.R. 573 [bundan sonra AT Antlaşması], Avrupa Birliği Antlaşması'yla yapılan değişiklikler dahil, 7 Şubat 1992, O.J. C 224/1 (1992), [1992] 1 C.M.L.R. 719 [bundan sonra TEU]. Avrupa Birliği Antlaşması ("TEU") Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kuran Antlaşma'da değişiklik yapmıştır, 25 Mart 1957, 298 U.N.T.S. 11 [bundan sonra AET Antlaşması], Tek Avrupa Senedi'yle **değişiklik yapılan şekliyle**, O.J. L 169/1 (1987), [1987] 2 C.M.L.R. 741 [bundan sonra SEA]. Avrupa Topluluğu'nu kuran Antlaşma ("AT Antlaşması"); Avrupa Birliği Antlaşması, Avrupa Topluluklarını kuran Antlaşmalar ve ilgili bazı yasalarda değişiklik yapan Amsterdam Antlaşması'yla değiştirilmiştir, 2 Ekim 1997, O.J. C 340/1 (1997) [bundan sonra Amsterdam Antlaşması]. Bu değişiklikler AT Antlaşması'na dahil edilmiştir ve AT Antlaşması'nun maddeleri, Avrupa Topluluğu'nu kuran Antlaşma'nın birleştirilmiş versiyonunda yeniden numaralandırılmıştır, O.J. C 340/3 (1997), 37 I.L.M. 79 [bundan sonra Birleştirilmiş AT Antlaşması], yukarıda belirtilen Amsterdam Antlaşması'yla yapılan değişiklikler dahil;

an 17 sayılı Tüzük'te⁴ ortaya konmuş olan kurallarda temel bir reform süreci başlattık. Beklentilerinizi duymayı ve meslekdaşlarımız olan panelistlerin katkılarını almayı umarak, bugün 17 sayılı Tüzük'te reform konusuna yoğunlaşacağım.

1. 17 SAYILI TÜZÜK'TE NEDEN REFORM YAPMAYA İHTİYACIMIZ VAR?

81. ve 82. maddelerin uygulanmasıyla ilgili mevcut sistem 1962'de 17 sayılı Tüzük'le kurulmuş olup, o zamandan bu yana esas olarak değişmemiştir. Kısıtlayıcı anlaşmaların kontrolü konusunda 81 (1). madde kapsamındaki yasak sadece Avrupa Komisyonu ("Komisyon") tarafından değil, ulusal rekabet otoriteleri ve ulusal mahkemelerce de uygulanabilir. Bununla birlikte, 81 (3). maddeye dayanarak, bildirilen anlaşmalara muafiyet verme konusunda sadece Komisyon yetkilendirilmiştir. Bu da ilk yıllarda tabii ki yararlı olan şekilde, oldukça merkezileşmiş bir bildirim ve izin sistemine yol açmıştır. Ancak, daha bugünden, artık rekabetin yeterli ölçüde korunmasını sağlamamaktadır ve geleceğin fırsatlarına cevap vermeyeceği de kesindir. Güncel sistemdeki başlıca eksiklikler, sistemin verimsizliği ve Avrupa Topluluğu (ya da "AT") rekabet kurallarının uygulanmasına ulusal otoriteler ve mahkemelerin yeterince dahil olmamasıdır. Her iki unsur da rekabetin etkili biçimde korunması üzerinde olumsuz etkiye sahiptir ve şimdi temel bir reform teklif etmemizin esas nedeni budur. Deneyimlerimiz, bildirim sisteminin, rekabetin korunmasına çok az etki ettiğini göstermiştir: 17 sayılı Tüzük'le geçen otuz yedi yılda, salt bildirim vakalarından, yani ek şikayet olmayan vakalardan sadece dokuz tane resmi yasaklama kararı çıkmıştır. Ancak, büyük çoğunluğu önemli rekabet sorunları ortaya koymayan çok sayıda bildirim, Komisyon'u, özellikle hiç bildirilmeyenler olmak üzere, rekabet hukukuna ilişkin ciddi ihlalleri takip etmekten alıkoymaktadır.

Bu noktada, reform projemizin arkasındaki temel motivasyonun, bildirim sisteminin Komisyon için yarattığı işyükü olmadığını anlamak önemlidir. Temel motivasyon, Komisyon'un kaynaklarının büyük bir bölümünün, rekabetin korunmasına aslında etki etmeyen bir bildirim işinde hapsedilmesi gerçeğidir. Komisyon'un rekabetle ilgili kaynakları her

---

yukarıda belirtilen Birleştirilmiş AT Antlaşması, 81.-82. maddeler, O.J. C 340/3, 208-09'da (1997), 37 I.L.M. 93-94'de (eski 85.-86. maddeler).

⁴ 17/62 sayılı Konsey Tüzüğü'ne bakınız, 13 J.O. 204 (1962), O.J. Eng. Spec. Ed. 1959-62, 87'de (AT Antlaşması'nın 81. (eski 85) ve 82. (eski 86) maddelerini uygulayan ilk tüzüğü belirtmektedir).

zaman sınırlı olacağından, verimlilik gözetimleri, bunları tamamen *ex officio* (görev gereği yerine getirilen) ve şikayete dayalı prosedürlerde takip edilen ciddi ihlaller üzerinde yoğunlaştırmayı artık zorunlu kılmaktadır.

Rekabetin korunmasını daha iyi hale getirmeye yönelik aynı ruhla, Komisyon'un muafiyet tekelinin, ulusal otoriteler ve mahkemelerin 81. maddenin uygulanmasına uygun şekilde katılımlarını engellemeyi sürdürmesini kabul edilebilir bulmuyoruz. AT rekabet kurallarının Üye Devlet düzeyinde başarıyla uygulanmasına ilişkin kurumsal ve olgusal ön koşullar son on yılda göze çarpan biçimde iyileştiğinden, bundan üzüntü duymak gerekir. O nedenle, piyasalara ve ilgili kişilere daha yakın olan ulusal organların karar verdiği daha çok AT rekabet vakası bulmak artık mümkündür. Bu, rekabet politikasının vatandaşlar arasında kabulünü artıracak ve tüm Topluluk'ta ortak bir rekabet kültürü geliştirilmesine etki edecektir. Her durumda, 1962 yılında 170 milyon nüfusu ve 4 çalışma dili olan 6 üye devletten oluşan bir Topluluk için yaratılmış merkezi sistem şimdi, piyasaların birçok kez genişlemesi ve aşamalı entegrasyonundan sonra, 380 milyon nüfusa ve 11 resmi dile sahip 15 üye devletten oluşan bir Topluluk için artık uygun değildir. İşler bir sistemi idame ettirmek ve rekabetin etkili biçimde korunmasını sağlamak istiyorsak, çok yakında 20-25 ya da hatta 30 üye devletten oluşan bir Topluluğa doğru daha da genişleme, 17 sayılı Tüzük'te temel bir reformu artık kaçınılmaz kılmaktadır.

Özetlersek, bu arada sadece 17 sayılı Tüzük'te reform için değil, son birkaç yılda başlattığımız diğer projeler için de geçerli olan felsefemiz şu şekilde özetlenebilir:

- Komisyon gerçekten önemli vakalar üzerinde yoğunlaşmalıdır;
- Ulusal otoriteler ve mahkemeler AT rekabet kurallarının uygulanmasına ciddi biçimde dahil olmalıdır;
- Prosedürler sadeleştirilmeli ve daha az bürokratik hale gelmelidir;
- AT kurallarının aynı ve bağlantılı şekilde uygulanması sağlanmalıdır;
- Yeterli düzeyde bir hukuki belirlilik sürdürülmelidir.

2. 17 SAYILI TÜZÜK'TE REFORM SEÇENEKLERİ

81. ve 82. maddelerin uygulanmasına ilişkin bu hedeflere en iyi ne şekilde ulaşılabileceği, geçtiğimiz son üç yıl içinde Rekabet Genel Müdürlüğü'nde yoğun olarak tartışılmıştır. Bu noktada, en önemli seçenekler üzerinde durmak istiyorum.

A. İlk Seçenek

İlk seçenek, bildirim ve izin sistemini muhafaza etmek, ancak Komisyon'un muafiyet tekeli kaldırarak ve kurucu muafiyetler verme yetkisini Komisyon ve ulusal rekabet otoriteleri arasında paylaşmaktır. Vakalar, ağırlık merkezi kriterine göre farklı otoriteler arasında paylaşılacaktır: Bir kısıtlayıcı anlaşmanın yaptığı etkilerin ağırlık merkezinin tek bir üye devletle sınırlanmış durumda, o devletin rekabet otoritesi bildiriye ele alma ve muafiyet konusunda karar vermede yetkilidir. Diğer tüm vakalar Komisyon tarafından incelenir ve karara bağlanır.

Bizim görüşümüze göre, bu seçenek birkaç nedenden dolayı ikna edici değildir:

- İlk olarak, genel bildirim sayısı azalmayacak, sadece rekabet otoriteleri arasında dağıtılmış olacaktır. Hatta bildirim sayısı muhtemelen artacaktır.
- İkinci olarak, bildirimlerin büyük çoğunluğu ilgi çekmeyecek ve Komisyon ile ulusal otoriteleri daha ciddi ihlalleri takip etmekten alıkoyacaktır. Böylelikle, ulusal otoritelerin ve Komisyon'un tepkisel konumlarını aşip ileriye yönelik bir yaklaşım benimsemelerine imkan vermek yerine, bildirim sisteminin verimsizliği ulusal otoritelere de yayılacaktır.
- Üçüncü olarak, ulusal sınırların ötesinde piyasaların giderek artan entegrasyonu karşısında, bildirim ve izin sistemini merkezden uzaklaştırma potansiyeli sınırlıdır. Bir ulusal otoritenin verdiği muafiyet kararının etkisi o üye devletle sınırlıdır ve anlaşmanın işleminin amaçlandığı tüm üye devletlerde yasal güvenlik arayan şirketleri tatmin etmeyecektir. Birçok ulusal otoriteye birden çok bildirimde bulunmak yerine, şirketler Komisyon'a bildirecektir.
- Dördüncü olarak, para cezalarından muafiyet ve muafiyetin geriye dönüklüğü gibi önemli yasal sonuçların, bildirim eylemi veya tarihiyle bağlantılı olduğu gerçeği nedeniyle, ağırlık merkezi kriteri çok belirsizdir.
- Beşincisi, şu an bildirim sistemine sahip olmayan üye devletler (Fransa veya Lüksemburg gibi) bir sistem kurmaya mecbur olacaktır.

Bu da prosedürlerin sadeleştirilmesi ve daha az bürokrasi yerine, prosedürlerin karmaşıklaşması ve daha fazla bürokrasi anlamına gelecektir.

- Altıncısı, bu seçeneğin özellikle zayıf yönü, herhangi bir idari izin sisteminin, ulusal mahkemelerin 81. maddeyi bütünüyle uygulamalarını engellemesi olacaktır. Bir kısıtlayıcı anlaşma bildirilmiş ve muafiyet kesinlikle bertaraf edilememiş olduğu ölçüde, Komisyon veya ulusal otorite 81 (3). maddenin uygulanmasına karar verinceye dek ulusal mahkemeler işlemlerini durdurmak zorunda olacaktır. Bu da rekabeti olduğu kadar bireysel hakları da koruma yolu olarak özel davanın uygulamadaki etki düzeyini engelleyecektir.
- Son olarak ise, bu seçenek aynı ve bağlantılı olma açısından özel tehlikeler içerecektir, çünkü ulusal otoriteler muafiyet uygulamalarında yerli firmalara Komisyon'dan daha hoşgörülü şekilde yaklaşma isteği duyabileceklerdir.

B. İkinci Bir Model

Tartışmalar sırasında ikinci bir model ortaya çıkmıştır. Bu, ya şu anki merkezden uzak şekilde ya da ulusal otoritelere doğru ademi merkezizlikle idari bildirim ve izin sistemini idame ettirecek ve bu modeli, prosedürlerin sadeleştirilmesi ve 17 sayılı Tüzük'ün 4 (2). maddesi kapsamında ön bildirimden feragatin muhtemelen tüm anlaşmalara yayılmasıyla birleştirecektir. 17 sayılı Tüzük kapsamındaki genel kurala göre, muafiyetler anlaşmanın bildiriminden önceki süre için işlerlik kazanamazken, 4 (2). madde kapsamına giren anlaşmalar için muafiyet anlaşmanın yapıldığı tarihe döndürülebilir. Dikey kısıtlamalar konusundaki politikamızda reform yapma sürecinde, 4 (2). maddeyi tüm dikey anlaşmalara yaydık. Amaç, anlaşmalarını yaptıkları anda pazar payına dayalı grup muafiyeti tüzüğüne kapsadıkları yanılığısına düşen ve bu nedenle önleme amacıyla bireysel muafiyet için bildirimde bulunmaktan kaçınan şirketlerin zararını önlemektir. Daha sonra bu bildirim gerekli olduğunun farkına varınca, anlaşmayı yapma tarihi ve onun bildirim tarihi arasında değiştirilemez bir hükümsüzlük süresinden kaçınamamışlardır. Bu nedenle 18 Haziran 1999'dan itibaren başlamak üzere, 17 sayılı Tüzük'ün 4 (2). maddesi tüm dikey anlaşmaları kapsayacak şekilde genişletilmiştir.⁵

⁵ 1216/1999/AT sayılı Konsey Tüzüğü, O.J. L 148/5 (1999).

Yine de birçok nedenden dolayı, 4 (2). maddenin tümüne (yani yatay anlaşmalar dahil) yönelik olarak daha da genişletilmesinin genel ve sürekli bir çözüm olacağını düşünmüyoruz:

- İlk önce, ulusal otorite huzurundaki bir yasaklama prosedüründe veya ulusal mahkeme huzurundaki davada olduğu gibi, 4 (2). madde kapsamına giren anlaşmaların muaf tutulup tutulamayacağı sorusu gündeme getirilirse ve getirildiğinde, bu anlaşmalar dahi Komisyon'a veya merkezden uzak bir sistemde ulusal rekabet otoritesine bildirilmek durumunda olacaktır.
- İkinci olarak, şirketler, önleme amacıyla Komisyon'a veya ulusal otoritelere bildirimde bulunmaya devam edip, böylelikle *ex officio* ve şikayete dayalı vakalarda daha ciddi ihlalleri takip etmekten onları alıkoyabilirler. Rekabet otoritelerinin faaliyetinin önemli vakalarda gerektiği biçimde yoğunlaşmasını sağlamama riski ortaya çıkacaktır.
- Üçüncüsü, Komisyon'un muafiyet tekeli sürdürmek, ulusal otoritelerin ve mahkemelerin AT rekabet hukukunu uygulamaya etkili biçimde katılımını engellemeye devam edecektir. Ayrıca Komisyon muafiyet yetkisini ulusal otoritelerle paylaşırsa dahi, ulusal mahkemeler engellenmiş ve özel uygulamanın etki düzeyi zarar görmüş olacaktır. Gerçekte, 4 (2). maddenin genişletilmesi, ulusal mahkemelere karşı engelleme etkisini daha da güçlendirecektir. 4 (2). madde dışında, hiç bildirimde bulunulmamışsa veya en azından bildirimden önceki süre için, ulusal mahkemeler bugün 81 (1). maddeyi güvenle uygulayabilirler. 4 (2). maddenin genelleştirilmesiyle, zaman içerisinde sonradan bildirim yapılabileceği ve muafiyetin, anlaşmanın yapıldığı tarihten itibaren işlerlik kazanmasına yol açabileceği ihtimali, ulusal mahkemelerin 81 (1). maddeyi uygulamak konusunda cesaretini daha da kıracaktır. Son olarak ise, prosedürlerin sadeleştirilmesi sözkonusu olduğunda, önemli olan nokta, yalnızca ciddi ihlaller üzerinde yoğunlaşma ve ulusal otoriteler ile mahkemelerin dahil olmasıyla ilgili uygulama sisteminin esas unsurları yoluna koyulduktan sonra bunun ilgi çekici hale gelmesidir. Aksi takdirde, daha verimli prosedürler rekabetin korunmasını daha iyi hale getirmeksizin sadece daha fazla bildirim çekecektir.

C. Komisyon'un Beyaz Raporu'yla Önerilen Yeni Sistem

Yukarıda belirtilip bir arada ele alınan tüm nedenler Komisyon'u daha uzak erişimli bir rapora gerek olduğu sonucuna götürmüştür. Bu

amaçla, Beyaz Kitap 81 (3). maddedeki istisnanın doğrudan uygulanabilirliğine dayalı yeni bir sistem teklif etmektedir. Geçiş, 17 sayılı Tüzük'ün yerini alan ve Komisyon'un, ulusal rekabet otoritelerinin ve ulusal mahkemelerin 81 (1). maddenin uygulanmasına ilişkin tüm işlemlerde 81 (3). maddeyi de gözönüne almasını ve dört koşul yerine getirildiğinde bu hükmü uygulamasını şart koşan yeni bir Konsey Tüzüğü'yle gerçekleştirilecektir. Böylelikle 81. madde üniter bir norm haline gelecek olup, bütünüyle doğrudan uygulanacak ve 1. paragraf kapsamında yasaklama ilkesini teşkil eden bir kuraldan ve 3. paragraf kapsamında hukuki bir istisnadan oluşacaktır. Açık bir idari izne gerek olmaksızın, kısıtlayıcı anlaşmalar 81 (3). madde kapsamındaki dört koşulu yerine getirdikleri sürece geçerli olacaklardır. Komisyon, ulusal rekabet otoriteleri ve ulusal mahkemeler 81. maddeyi bütünüyle uygulamada paralel yetkiye sahip olacaktır. 1958'den bu yana, 82. maddeye ilişkin olarak durum zaten budur.

Bu modelin gelecekteki Avrupa Birliği'ne en uygun olan ve reform hedeflerimizi en kesin şekilde karşılayan model olduğuna inanıyoruz. Kısaca, bu model, Komisyon'un ve ulusal rekabet otoritelerinin ciddi ihlallere yoğunlaşmasına imkan vererek ve ulusal otoriteler ile mahkemeleri Avrupa rekabet kurallarının uygulanmasına tamamen dahil ederek, rekabetin korunmasını daha iyi hale getirir. Bildirim usulünü kaldırarak idari denetimi sadeleştirmek ve bir kurallar grubunun-AT kurallarının-uygulanmasını üye devletler arasında ticareti etkileyen vakalara yaymak suretiyle sanayiye yarar sağlar. Ayrıca, göstereceğim gibi, bu kuralların tutarlı şekilde uygulanmasını ve sanayi için yeterli düzeyde bir hukuki güvenliği sağlayabilir.

3. KOMİSYON'UN REFORM MODELİNİN DETAYLARI

Şimdi önerimizin ve avantajlarının detaylarını biraz daha geniş olarak anlatmak isterim.

A. Önerimizin Dört Dayanağı Mevcuttur

İlk dayanak, 81. maddeye ilişkin olarak bildirim ve izin sisteminin kaldırılmasıdır. Yeni sistemde, ister Topluluk düzeyinde ister ulusal düzeyde olsun, kısıtlayıcı anlaşmaları bildirmenin gerekeceği ve şirketler için haklar oluşturan kararlar-yani kurucu muafiyetler-veren bir otorite olmayacaktır. Bunun yerine, kısıtlayıcı anlaşmalar 81 (3). maddedeki dört koşulu yerine getirdiği takdirde, yapıldıkları tarihten itibaren ve dört koşul karşılanmaya devam ettiği sürece hukuki olacaktır. Bu demektir ki

Komisyon'un muafiyet tekeli ortadan kalkmakla kalmayacak, muafiyet kararları verme yetkisi ve gereği de-Komisyon ve ulusal otoriteler arasında paylaşılır. Bu, bildirimleri ulusal rekabet otoriteleri ve Komisyon arasında dağıtma sorunlarını önler. Ayrıca, resmi muafiyet kararları artık mevcut olmayacağı için, 81 (3). maddenin ulusal otoriteler tarafından ihmalkar şekilde uygulanmasına ilişkin ilgili tehlikenin ortadan kaldırıldığı anlamına da gelir. Hem Komisyon'un hem de ulusal otoritelerin tamamen ciddi ihlaller üzerinde yoğunlaşmasına imkan vererek rekabetin korunması daha iyiye gidecektir.

İkinci dayanağa göre, 81 (3). maddenin doğrudan uygulanabilirliğinin sonucunda, hem ulusal rekabet otoritelerinin hem de ulusal mahkemelerin AT rekabet kurallarının uygulanmasına tam olarak katılmaları sağlanacaktır. 81 ve 82. maddelerin uygulanmasına ilişkin olarak Komisyon'un, ulusal rekabet otoritelerinin ve ulusal mahkemelerin tam bir paralel yetkisi olacaktır. Komisyon gibi, *ex officio* veya şikayete dayalı bir prosedürü takip eden ulusal otoriteler ve bir anlaşmanın geçerliliği ve muhtemelen tazminat konusunda karar vermek durumunda olan ulusal mahkemelerin tümü, 81 (3). maddenin geçerli olup olmadığına kendileri karar verebilecek ve buna uygun olarak hareket edebilecektir. Böylelikle, onların kullandıkları prosedürler hızlandırılmış olacak ve bu, rekabetin korunmasını daha da artıracaktır.

Tüm Avrupa Birliği'nde gelecekte rekabet otoritelerinden oluşan bir ağ içerisinde ulusal rekabet otoriteleri ve Komisyon arasında daha yakın işbirliği, teklifimizin üçüncü dayanağıdır. Verimlilik ve bağlantıyı sağlamak, böyle bir ağın yaratılmasını gerektirir. Bugün, Komisyon, Avrupa Birliği bünyesindeki uygulama kurumlarından çok, ABD'ndekilerle daha rahat ve daha yakından işbirliği yapabilmektedir. Tatmin etmeyen bu duruma bir son vermemiz gerekir.

Son olarak, kısıtlayıcı anlaşmaların *ex post* (sonradan) denetimine dayanan bir uygulama sistemine geçiş, Komisyon'un emrindeki araçların güçlendirilmesini gerektirir. Örneğin, Komisyon bürolarında bireylerle görüşme yapmasına ve ifadeleri tutanaklara geçirmesine imkan vererek, Komisyon'un sorgulama yetkisini güçlendirmeyi teklif ediyoruz. Ayrıca, yanlış veya yanıltıcı bilgiler vermeye ilişkin cezaların güncellenmesi gerekmektedir. Bunlar 1962'den beri

değiştirilmemiş olup, biz bunların Birleşme Tüzüğü'ndekilerle⁶ aynı seviyeye getirilmesini teklif etmekteyiz.

Teklif edilen yeni sistemde, ciddi ihlalleri tespit etme ve durdurmada şikayetler çok daha önemli bir rol oynayacaktır. Bu nedenle, şikayetleri ele alma prosedürlerini sadeleştirmek ve iyileştirmek gereklidir. Komisyon'un esasa yönelik bir soruşturma yürütmeyi amaçlayıp amaçlamadığını belirtmesi gereken dört aylık bir süre getirmeyi teklif etmemizin nedeni budur. Şikayet sahiplerinin, Komisyon'un amaçlarından hızla haberdar edilmeleri esastır. Komisyon'un soruşturma yapmayı amaçlamadığı durumlarda, şikayet sahipleri ulusal rekabet otoritelerine ve/veya ulusal mahkemelere yönelebilecektir. Şikayetlerin esasa yönelik olarak incelenmesi için bir süre teklif etmiyoruz. Antitröst soruşturmalarının karmaşıklığı ve niteliği çok değişiklik gösterdiği için, böyle bir süre çok anlamlı olmaz. Biz ayrıca, şikayetler konusunda bir tebliğ kabul edilmesini öneriyoruz. Bu tebliğ bir dizi amaca hizmet edecektir. İlk olarak, hangi konuların Komisyon'la, hangilerinin sırasıyla ulusal rekabet otoriteleri veya mahkemelerle ele alınmasının en doğrusu olduğunu belirlemede kullanılacak kriterler hakkında şikayet sahiplerine rehberlik edecektir. İkinci olarak ise, bir şikayet sahibinin Komisyon'dan bekleyebileceği çareleri açıklayacaktır; yani, ihlalin sona erdirilmesini isteyen bir emir, failleri için para cezaları ve acil vakalarda ara tedbirler. Bu arada, tazminat konusu ve anlaşmaların geçersizliği bulguları, ulusal mahkemelerin münhasır yetkisi dahilinde kalmayı sürdürmektedir.

B. Yeni Sistemde Komisyon'un, Ulusal Rekabet Otoritelerinin ve Ulusal Mahkemelerin Yetkileri

1. Komisyon

Yeni sistemde, AT rekabet politikası Komisyon tarafından belirlenmeye devam edecektir. Avrupa Adalet Divanı'nın (AAD) denetimi altında AT Antlaşması'nı koruyan organ ve Topluluk menfaatinin garantörü olarak, Komisyon, rekabet politikasını yönlendirmede ve rekabet kurallarının tutarlı şekilde uygulanmasını sağlamada özel bir rol oynamak durumunda olacaktır. Bu amaçla, Komisyon 81. ve 82.

⁶ *Teşebbüsler arasındaki yoğunlaşmaların kontrolü konusunda 4064/89/AET sayılı Konsey Tüzüğü, O.J. L 395/1 (1989), düzeltilmiş versiyonu: O.J. L 257/13 (1990), üzerinde değişiklik yapan tüzük: 1310/97 sayılı Konsey Tüzüğü, O.J. L 180/1 (1997), corrigendum (düzeltilmiş hali) O.J. L 40/17 (1998).*

maddeleri çevreleyen yasama çerçevesini oluşturacak ve münferit vakalarda öncü kararlar verecektir.

Doğrudan uygulanabilir bir istisna sisteminde, grup muafiyet tüzüklerini, tebliğleri ve ilkeleri içeren yasama çerçevesini takviye etmek çok önemli olacaktır. Bu, kuralların karar veren farklı organlar tarafından uygulanmasında aynı ve bağlantılı şekli sağlamak için esastır ve ekonomide faaliyet gösterenler için öngörülebilirlik temin edecektir. Komisyon, farklı şekillerdeki bu yasama metinlerini formüle etme, teklif etme ve bazı zamanlarda kabul etmede münhasır yetkiyi elinde tutacaktır. Grup muafiyeti tüzükleri, Avrupa/ulusal rekabet hukukunu uygularken ulusal rekabet otoritelerinin ve ulusal mahkemelerin saygı göstermeleri gerekecek, doğrudan uygulanabilir kurallardır. Komisyon'un politikasını açıkladığı tebliğler ve ilkeler, karar veren ulusal organlar için yönlendirici olacaktır.

Bu noktada, dikey kısıtlamalar hakkındaki politikamızda reformla olan bağlantı açık hale gelmektedir. Bu alanda, hukuki çerçeveyi güçlendirmeye ve açığa kavuşturmaya, ayrıca daha ekonomik bir yaklaşım benimsemeye zaten başladık. Şu anki sektöre özgü düzenlemeler⁷ araba dağıtımını dışında⁸, tüm dikey kısıtlamaları kapsayan geniş tek bir grup muafiyeti tüzüğüyle değiştirilecektir. Eylül 1999'da⁹ görüşler almak üzere yayımladığımız yeni tüzüğün taslağı, "kara listedeki" sınırlı sayıda yerleşik kısıtlamalar dışında, yüzde otuzluk pazar payına¹⁰ kadar olan tüm dikey anlaşmaların muaf tutulmasını öngörür. Bu nedenle, yeni tüzük sadece hangi tür kısıtlamanın muaf tutulmadığını tanımlayacaktır. Böylelikle, güncel düzenlemeleri karakterize eden ve muaf tutulan tüm hükümleri tanımlamaya çalışarak kısıtlayıcı bir etki yapan, hukukun lafzına bağlı, şekle dayalı yaklaşımı aşacağız. Pazar

⁷ AT Antlaşması'nın 81 (3). maddesini münhasır dağıtım anlaşmaları kategorilerine uygulama konusunda 1983/83/AET sayılı Komisyon Tüzüğü, O.J. L 173/1 (1983), **corrigendum** O.J. L 281/24 (1983); AT Antlaşması'nın 81 (3). maddesini münhasır satınalma anlaşmaları kategorilerine uygulama konusunda 1984/83/AET sayılı Komisyon Tüzüğü, O.J. L 173/5 (1983), **corrigendum** O.J. L 281/24 (1983); AT Antlaşması'nın 81 (3). maddesini franchise anlaşmaları kategorilerine uygulama konusunda 4087/88/AET sayılı Komisyon Tüzüğü, O.J. L 359/46 (1988).

⁸ AT Antlaşması'nın 81 (3). maddesini motorlu araçlar dağıtım ve servis anlaşmalarının bazı kategorilerine uygulama konusunda 1475/95/AT sayılı Konsey Tüzüğü, O.J. L 145/25 (1995), 30 Eylül 2002'de sona erecektir.

⁹ O.J. C 270/7 (1999).

¹⁰ Maksimum pazar payı, ilgili pazarda tedarikçinin sahip olduğu ve sözleşme konusu mal veya hizmetleri sattığı %30'luk paya ya da münhasır tedarik yükümlülükleri halinde, ilgili pazarda alıcının sahip olduğu ve sözleşme konusu mal veya hizmetleri satın aldığı %30'luk paya işaret etmektedir.

payına dayanan grup muafiyetlerinin amacı, önemli bir pazar gücüne sahip olmayan tüm şirketler için güvenli bir liman sağlamaktır. Bu güvenli liman içerisinde, artık anlaşmalarının hukukiliği ve geçerliliğini incelemek zorunda olmayacaklardır. Pazar payı eşiğinin üzerinde, dikey anlaşmaların hukuka aykırı olduğu varsayılmayacaktır ve Komisyon ilkeleri şirketlerin, anlaşmalarının 81 (1). ve 81 (3). maddelerle bağdaşım bağdaşmadığını değerlendirmelerinde yardımcı olacaktır. Sonuç olarak, Eylül 1999'da, üçüncü şahısların görüşleri için dikey kısıtlamalar konusunda taslak ilkeler de yayımlandı.¹¹ Amaç, 1999 yılından önce yeni grup muafiyeti tüzüğünü kabul etmek ve 1 Haziran 2000'den itibaren ilkelerle birlikte uygulamaya başlamaktır.¹²

Hukuki çerçeveyi güçlendirme ve açıklığa kavuşturma ile sanayiye daha iyi yönlendirmeye yönelik aynı ruhla, yatay kısıtlamalara ilişkin olarak politikamızda revizyon da başlattık. Bu, 2000 yılı süresince yeni taslak grup muafiyeti tüzükleri ve ilkelerinin sunulmasına yol açacaktır.

Hukuki çerçeve dışında, Komisyon münferit yasaklama kararlarıyla, ciddi ihlallerle mücadeleye yoğunlaşacaktır. Bunlar emsal teşkil edecek, Avrupa rekabet politikasını şekillendirecek ve ulusal karar organları için daha fazla yönlendirme sağlayacaktır. Bazı istisnai durumlarda, Komisyon'un, belirli bir anlaşmanın 1. paragraftaki yasaklama kapsamına dahi girmediği veya 3. paragraftaki istisnaya kapsandığı için 81. maddeyi ihlal etmediğini belirteceği, ihlal olmadığına ilişkin kararları da kabul edip etmeyeceği halen tartışma konusudur. Bununla birlikte, şu anki sistemdeki kurucu muafiyet kararlarının aksine, ihlal olmadığına ilişkin kararlar sadece bildirici nitelikte olacaktır. İhlal olmadığı doğrultusundaki kararların, münferit şirketlerin hukuki güvenlikle ilgili talebini karşılaması amaçlanmaz. Özellikle bir anlaşmanın yeni sorular gündeme getirdiği durumda, ayrıca hukuki açıklığı ve kuralların bağlantılı şekilde uygulanmasını sağlamak adına diğer karar organlarına

¹¹ O.J. C 270/12 (1999).

¹² Gerçekte, yeni grup muafiyet tüzüğü 22 Aralık 1999'da kabul edilmiştir (AT Antlaşması'nın 81 (3). maddesini dikey anlaşmalar ve uyumlu eylemler kategorilerine uygulama konusunda 2790/1999 sayılı Komisyon Tüzüğü, O.J. L 336/21 (1999)). Nihai versiyon, 30 Eylül 1999'da yayımlanan şekliyle taslak tüzüğün tüm temel özelliklerini muhafaza etmektedir. Yeni tüzük, 1983/83/AET, 1984/83/AET ve 4087/88/AET sayılı Komisyon Tüzüklerinde düzenlenen muafiyetlerin 31 Mayıs 2000'e kadar sürmesini şart koşturmaktadır. 1 Haziran 2000'den itibaren, yeni tüzük 31 Mayıs 2010'da sona erene dek geçerli olacaktır. AT Antlaşması'nın 81 (1). maddesinde ortaya konan yasaklama, yeni tüzükte öngörülen muafiyet koşullarını karşılamayan ancak 1983/83/AET, 1984/83/AET ve 4087/88/AET sayılı Tüzüklerde öngörülen muafiyet koşullarını karşılayan, 31 Mayıs 2000'de zaten yürürlükte olan anlaşmalara ilişkin olarak 1 Haziran 2000-31 Aralık 2001 arasındaki dönem boyunca geçerli olmayacaktır.

ve ekonomide faaliyet gösterenlere Komisyon'un yaklaşımıyla ilgili rehberlik etmenin makul görüldüğü durumda, Komisyon bu kararları münhasıran kamu menfaati için verecektir. Bu nedenle, ihlal olmadığına ilişkin kararlar Komisyon'u tekrar tepkisel rolüne itmeyecek, ileriye dönük bir rekabet politikası sürerken kullanacağı araçlardan biri olabilecektir.

Başka bir araç, şirketlerin kendileri aleyhinde bir yasaklama kararı verilmesini önlemek için verdikleri taahhütleri Komisyon'un kabul ettiği kararlardır. Bu kararlar, taahhütleri taraflar üzerinde bağlayıcı kılacak ve ulusal mahkemelerde üçüncü şahısların bunlara dayanmasına imkan verecektir. Taahhütler ilgili taraflarca sunulacak veya Komisyon tarafından teklif edilecektir. Uygulamada, taahhütler elde etmek, muafiyet kararının koşullar ve yükümlülüklerle tabi tutulduğu durumda şu an yapılan ince ayara benzer bir ince ayar için olanaklar sağlayacaktır.

2. *Ulusal Rekabet Otoriteleri*

Öncelikle AT rekabet kurallarının icrasına ulusal rekabet otoritelerinin başarıyla dahil edilmesinin, AT Antlaşması'nın 81. ve 82. maddelerini uygulamak üzere üye devletler tarafından yetkilendirilmelerine bağlı olduğu çok açıktır. Son on iki ayda, skor değişmemiştir: sekiz üye devlet otoritelerini yetkilendirmişken,¹³ yedisi yetkilendirmemiştir.¹⁴ Komisyon'un muafiyet tekeli, geriye kalan yedi üye devletin otoritelerini yetkilendirmemesinin temel gerekçesi olmuş görüldüğü için, teklif edilen reformumuz uygulanır uygulanmaz bunun değişeceğini ummak için bir sebebimiz var. Gerçekte, İsveç ve Danimarka gibi bazı ülkeler rekabet otoritelerini 81. ve 82. maddeleri uygulama yönünde yetkilendiren yeni bir mevzuat hazırlayarak, reformumuzu zaten beklemekteler.

Yeni sistemde, Komisyon ve ulusal rekabet otoriteleri, paylaşılan ilkeler ve ortak bir rekabet kültürünün gelişmesiyle karakterize edilen yakın bir ağ içinde işbirliği yapacaklardır. Ortak bir rekabet kültürünün gerekliliği mübalağa olmaz ve inanıyorum ki bu, sözkonusu ağın kolaylıkla işleminin anahtarı olacak, karşılığında da reform modelimizin başarısı için belirleyici olacaktır. Özellikle, kuralların aynı ve bağlantılı şekilde uygulanması ve tüm Avrupa Birliği'nde düz bir oyun sahasının

¹³ Bu devletler şunlardır: Belçika, Fransa, Almanya, Yunanistan, İtalya, Hollanda, Portekiz ve İspanya.

¹⁴ Bu devletler şunlardır: Avusturya, Danimarka, Finlandiya, İrlanda, Lüksemburg, İsveç ve İngiltere.

oluşması, büyük ölçüde ağın işleyişine bağlı olacaktır. Bu noktaya tekrar döneceğim.

81. ve 82. maddeleri uygulamada yetkilendirildikten hemen sonra, ulusal otoriteler Komisyon'la aynı türde kararlar verebilecektir; yani, yasaklama kararları, taahhütleri kabul eden veya şikayetleri reddeden kararlar ve ara tedbir kararları. Dahası, ayrı bir ulusal piyasadaki grup muafiyeti tüzüğüyle kapsanan anlaşmalar 81 (3). maddeyle bağdaşmayan rekabet kısıtlamaları yaratıyorsa, ulusal otoriteler bu tüzüğün yararını geri alma yetkisine sahip olacaklardır. 18 Haziran 1999'da yürürlüğe girmiş haliyle, dikey kısıtlamalar alanında mevcut tüm grup muafiyeti tüzüklerine ilişkin olarak bu geri alma olasılığını zaten yaratmış durumdayız.¹⁵

3. *Ulusal Mahkemeler*

81. ve 82. maddelerin bütünüyle uygulanmasına ulusal mahkemelerin tam olarak dahil edilmesi, Komisyon'un reform modelinin avantajlarından biridir. 81 (3). maddenin doğrudan uygulanabilirliği, ulusal mahkemelerin, anlaşmanın uygulanabilirliği veya geçersizliği hakkında veya tazminat konusunda bizzat ve derhal karar vermelerine imkan sağlayacaktır.

Reform tekliflerimizi Nisan 1999'da yayımladığımızdan bu yana, bazı görüş sahipleri, bir hakimin 81 (3). maddeyi uygun şekilde uygulama yeteneğini sorgulamıştır. Sanırım bu anlamdaki endişeler birkaç nedenden dolayı gerçekte haklı gösterilemez: İlk olarak, daha önce belirttiğim, AT rekabet kurallarını çevreleyen takviye edilmiş hukuki çerçeve, özellikle 81 (3). maddeyle ilgili olmak üzere hakimleri yönlendirecektir. Hakimler Komisyon'a ekonomik, hukuki ve teknik sorular yöneltme olanağını da ellerinde tutacak ve son olarak, 234. madde (eski 177. madde) kapsamında ön karar için Avrupa Adalet Divanı'na başvurma olanağına sahip olacaklardır. Dahası, özel eğitim programlarıyla veya üye devletleri, rekabet konularından sorumlu ihtisaslaşmış mahkemeler oluşturmayı düşünmeye teşvik ederek, bir hakimin rekabet hukukunu uygulayışını daha da iyiye götürmek düşünülebilir.

¹⁵ 19/65/AET sayılı Konsey Tüzüğü'nde **değişiklik yapan** 1215/1999/AT sayılı Konsey Tüzüğü, O.J. L 148/1 (1999). Bu değişiklik, 2790/1999/AT sayılı yeni dikey kısıtlamalar grup muafiyet tüzüğü için de geçerlidir, O.J. L 336/21 (1999).

Belirleyici nokta, 81 (3). maddenin, istisna için dört koşulun yerine getirilmesine ilişkin olarak sadece bir fark etme payı bırakmasıdır; dört koşul yerine getirilirse, 81 (3). maddeyi uygulayıp uygulamama konusunda bir takdir payı bırakmamaktadır.¹⁶ Bunlar yerine getirilirse, ister otorite ister mahkeme olsun, karar organı istisnayı uygulamak ve bu nedenle yasağı uygulamamak durumundadır.¹⁷ Bundan dolayı 81 (3). madde, uygulanması genellikle idari otoritelere bırakılan bir takdir normu değildir. Yine karmaşık ekonomik değerlendirmeler gerektiren ve ulusal mahkemeler tarafından her zaman doğrudan uygulanmış olan 81 (1). ve 82. maddelerle benzerlik göstermektedir. Dahası, Avrupa Adalet Divanı'nın¹⁸ zaten kabul etmiş olduğu üzere, ulusal hakimler 81 (3). madde kapsamında muafiyet olasılığını değerlendirme ve örneğin ara tedbir kararlarında, kullandıkları prosedür için uygun sonuçları çıkarma yeteneğine sahiptir.

4. Yeni Sistemde Dava Dağılımı

Yeni sistemde, şikayet sahipleri Komisyon'a, ulusal rekabet otoritesine veya ulusal mahkemeye yönelip yönelmemeyi serbestçe seçebilecektir. Rekabet otoriteleri arasındaki ilişkide, Komisyon ve ulusal otoriteler arasındaki ağı önemli bir işlevi, vakaları onları ele almak için en iyi konumda olan otoriteye tahsis etmede şeffaf ve esnek kurallar geliştirme olacaktır. Bu otorite, belirli herhangi bir durumda rekabeti en iyi biçimde koruyabilecektir. Otoritenin, tek başına Komisyon veya tek bir

¹⁶ *Ancides-Komisyon Davası*, Dava No: 43/85, [1987] E.C.R. 3131; *Schöller Lebensmittel GmbH-Komisyon Davası*, Dava No: T-9/39, [1995] E.C.R. II-1611, II-1663, 140; *Société d'Hygiène Vichy*, Dava No: T-19/91, [1992] E.C.R. II-415, II-456, 99; *Matra Hachette SA-Komisyon Davası*, Dava No: T-17/93, [1994] E.C.R. II-595, II-631, II-633, II-637, II-641, II-644, II-649, 104, 111, 125, 134, 140, 156. Avrupa Adalet Divanı'nın diğer bazı hükümleri (ör. *Metro-Komisyon Davası*, Dava No: 26/76, [1977] E.C.R. 1875, 1916, 45) ve *Bidayet Mahkemesi'nin diğer bazı hükümleri* (ör. *Kraamverhuur*, *Birleşik Davalar* No: T-213/95 & T-18/96, [1997] E.C.R. II-1739, II-1810, 190) 81 (3). maddeyi uygulamada Komisyon'un "takdirine" değinmektedir. Bununla birlikte, bu hükümlerin herbirinin bağlamı, kastedilen şeyin, 81 (3). madde kapsamında dört gerekliliği değerlendirmede farketme payı olup, Komisyon'un, bu hükmün dört gerekliliğinin hepsinin yerine getirildiği sonucuna varmış olduğu durumda 81 (3). maddeyi uygulamamak için siyasi gözetimler veya başka herhangi bir gözetimden yararlanmasına imkan verecek bir takdir payı olmadığını açığa kavuşturmuştur.

¹⁷ *Consten & Grundig-Komisyon Davası*, *Birleşik Davalar* No: 56 & 58/64, [1966] E.C.R. 299, [1966] C.M.L.R. 418; *Peugeot-Komisyon Davası*, Dava No: T-23/90, [1991] E.C.R. II-653, [1993] 5 C.M.L.R. 540.

¹⁸ *Delimitis-Henninger Bräu Davası*, Dava No: C-234/89, [1991] E.C.R. I-935, I-991-994, 43-55 (özellikle 50), [1992] 5 C.M.L.R. 210, 257.

ulusal rekabet otoritesi olması gerekmez. Bazı durumlarda, iki ulusal otoritenin ortak eyleminin en uygun çözüm olabileceği düşünülür.

Kısıtlayıcı etkilerin ağırlık merkezi tabii ki vaka tahsisinde bir kriter olarak kalacaktır; ancak bildirim ve izin sisteminin kaldırılmasıyla, katılımından çok şey kaybedecektir. Yasaklama kararlarında yoğunlaşan bir sistemde,-etkileri tek bir üye devlette toplanmayan-kısıtlayıcı bir anlaşmayı durdurmak için, onun tek bir üye devletteki ulusal otorite tarafından yasaklanması yeterli olabilecektir. Vaka tahsisi için, *başka unsurların yanısıra* diğer kriterler arasında, vakayı çözüme kavuşturmak için soruşturma yetkilerinin ve yasal yolların etkili olması, mevcut yaptırımlar veya Topluluğun özel menfaati yer alacaktır.

Olası şikayet sahipleri, şikayetlerinin gereksiz şekillerde reddedilmesini önlemek için ve şikayetlerini ele alıp yeterli çareler sunması en muhtemel otoriteyi teşhis etmede yönlendirmeye ihtiyaç duyacaktır. Bu nedenle, Komisyon'dan gelebilecek çareleri anlatmamız ve ayrıca Komisyon'un, bu kapsamda öncelikleri belirleyip şikayetleri reddetme hakkına sahip olduğu "Topluluk menfaati olmaması" kavramını açıklamamız gerekir.¹⁹ Bu konulara bir Komisyon Tebliği'nde değinmeyi amaçlıyoruz. İdeal olarak, şikayet sahiplerine tam bir tablo çizmek ve *forumları* (başvuru mercilerini) karşılaştırmak üzere fırsat vermek amacıyla, ulusal otoriteler ve ulusal mahkemelerin şikayetleri ele aldıkları koşullar ve sunabilecekleri çareler de açıklanmalıdır.

Son olarak, prosedür bir otoritede başlatıldıktan sonra, başka bir otoritenin konuyla ilgilenmede daha iyi konumda olduğu görülürse, vaka transferi mümkün olmalıdır. Bu, Komisyon'un bir davayı ulusal otoriteden her zaman geri çekme yetkisi dışında, esasen gönüllü olarak gerçekleşecektir. Sadece Komisyon ve ulusal otorite arasında dikey olarak değil, ulusal rekabet otoriteleri arasında yatay olarak da vaka transferinin mümkün olması gerekip gerekmediğini halen tartışmaktayız. Her durumda, verimliliğin gerektirdiği gibi, vaka transferi gerçekleştiği durumda, tüm gizli bilgileri içeren dosyanın tamamı aktarılabilmesi ve içerdiği tüm kanıtlar dosyayı alan otorite tarafından doğrudan kullanılabilmelidir. Bu anlamda, AT düzeyinde olduğu kadar, ulusal düzeyde de pek çok engelin halen üstesinden gelmek gerekmektedir. Özellikle, yabancı ve uluslararası makamlara bilgi transferini yasaklayan ulusal hükümlerin kaldırılması gerekecektir. Dahası, aktarılan bilgilerin

¹⁹ *Automec-Komisyon Davası, Dava No: T-24/90, [1992] E.C.R. II-2223, II-2277-2284, 84 ve devamı, [1991] 4 C.M.L.R. 177, 1198.*

ifşa edilmemesine ve sadece toplandığı amaç için kullanılmasına yönelik bazı temel koruma unsurlarının tüm Topluluk'ta tespit edilmesi gerekecektir.

4. SANAYİ İÇİN YENİ SİSTEMİN AVANTAJLARI

Şimdi sanayi için yeni sistemin bazı önemli avantajlarını kısaca belirtmek isterim: ilk olarak, reform, rekabetin korunmasını daha iyiye götürerek, iç pazardaki toplumun refahını artıracaktır. Açık pazar ekonomisinin yaratılması ve sürdürülmesi için etkin rekabet esastır. Bu, sadece Topluluk içerisindeki Avrupalı şirketlerin rekabet gücünü artırmanın değil, aynı zamanda uluslararası piyasaları globalleştirmenin de anahtarıdır. Tüketicilerin düşük fiyatlarla en iyi değeri ve hizmeti alacaklarının da tek garantörüdür. Tüm reformun ana hedefi budur.

İkincisi, bildirim ve izin sistemini kaldırmak, şirketleri gereksiz bürokratik yüklerden ve gecikmelerden kurtaracaktır. Bu da düzenlemelerin kaldırılması (deregülasyon) ve sadeleştirme anlamına gelir. Üçüncü olarak, ulusal rekabet otoriteleri ve ulusal mahkemelerin 81. madde üzerinde bütünüyle karar vermesine imkan vermek suretiyle, Komisyon'un muafiyet tekelinin bloke edici etkisi ortadan kalkar. Bunun sonucunda, yeni sistem, anlaşmaların yasallığı ve geçerliliği konusunda daha hızla bağlayıcı sonuçlar üretecektir.

Dördüncü olarak ise, ulusal rekabet sistemleri üzerinde yaklaşmaya yönelik baskı artacaktır. Bu, düz bir oyun sahasının oluşmasını ve tek bir kurallar grubunun-AT rekabet kurallarının-üye devletler arasında ticareti etkileyen tüm durumlarda uygulanmasını kolaylaştıracaktır. Hukuken, Topluluk düzeyinde bildirim ve izin sisteminin kaldırılması, üye devletleri ulusal düzeyde benzer sistemlerden vazgeçmeye mecbur etmeyecektir. Ayrıca, AT hukukunun ulusal hukuk üzerinde üstünlüğü ilkesine dokunulmamaktadır. Bununla birlikte, uygulamada, AT hukukunun üstünlüğü ile 81 (3). maddenin ulusal otoriteler ve ulusal mahkemeler tarafından doğrudan uygulanabilirliğinin birleşmesi ve doğrudan uygulanabilir AT grup muafiyeti tüzüklerinin genişletilmiş kullanımı, ulusal rekabet sistemlerine yönelik yaklaşma baskısını artıracaktır.

5. YENİ SİSTEME KARŞI İLERİ SÜRÜLEN ELEŞTİRİ

Son olarak, yeni sisteme karşı gündeme getirilen bir dizi itiraza dönmek istiyorum.

A. Komisyon'un Reform Modelinin AT Antlaşması'yla Bağdaşması

Bazen reform modelimizin AT Antlaşması'yla bağdaşmadığı ve doğrudan uygulanabilir istisnalar sistemine geçmenin, yeni bir uygulayıcı Konsey Tüzüğü bazında gerçekleştirilemeyeceği, ancak AT Antlaşması'nda değişiklik gerektireceği iddia edilmektedir. Özellikle, 81 (3). maddedeki ifadenin, yani "geçersiz ilan edilebilir" cümlecığının kurucu nitelikte bir idari bildirim işlemi varsaydığı, böylece bu normun ulusal mahkemeler tarafından doğrudan uygulanabilirliğini ortadan kaldırdığı söylenmektedir.

Biz bu görüşe katılmamaktayız. 1957'de AT Antlaşması'nın yazarlarının, kısıtlayıcı anlaşmaların bildirim ve izin sistemiyle ya da 81 (3). madde kapsamında istisna kuralının doğrudan uygulanabildiği bir sistemle kontrol edilmesinin gerekip gerekmediğini kararlaştıramadıkları tartışılmazdır. Bu nedenle, her iki sistemin de tesisine imkan vermek için 81 (3). madde "geçersiz ilan edilebilir" şeklinde bir uzlaşma formülasyonuna dayalıydı. AT Antlaşması'nın yazarları idari izin sistemini tercih etmiş olsalardı, formülasyon, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu kuran Antlaşma'nın 65. maddesindeki benzer olacaktı: "Komisyon izin verecektir." Böylelikle, 83. madde bazında uygulayıcı tüzüğü kabul ederken, uygulama sistemini seçme Avrupa Konseyi'ne bırakılmıştır ("Konsey"). Bu hüküm, etkili denetim ve idarenin sadeleştirilmesini sağlama gereğini dikkate alarak, Konsey'i, *diğer şeylerin yanısıra* 81 (3). maddenin uygulanması için detaylı kurallar ortaya koyma yönünde yetkilendirir. 83. madde, 81. veya 82. maddelerin uygulanması için özel türde bir sistemin tesisini salık vermez. Konsey'in sadece Komisyon'u değil, ulusal otoriteler ve mahkemeleri de 81 (3). maddeyi uygulama yönünde yetkilendirmesine imkan tanır. Bu çerçevede, 1962'de Konsey, kısıtlayıcı anlaşmaların kontrolüne ilişkin olarak, 17 sayılı Tüzük *aracılığıyla*, Komisyon'un 81 (3). madde kapsamında muafiyetler vermede münhasır yetkiye sahip olduğu şu anki merkezi bildirim ve izin sistemini tesis etmeyi seçmiştir. 1962'den bu yana temelde değişmiş olan koşullarda rekabetin etkili şekilde korunmasını ve kontrol prosedürlerinin sadeleştirilmesini sağlamak adına, Konsey'e eski seçiminden vazgeçmesini ve AT Antlaşması'nın 83. maddesine dayanan yeni bir uygulayıcı tüzük *aracılığıyla* doğrudan uygulanabilir istisnadan oluşan alternatif sistemi tesis etmesini teklif etmenin artık zamanı olduğunu düşünüyoruz.

Son olarak, zaten göstermiş olduğum üzere, 81 (3). madde ulusal mahkemeler tarafından doğrudan uygulanabilir niteliktedir. Çünkü bu hüküm kayıtsızdır ve yeterince açıktır, ayrıca en önemlisi, sadece bir fark etme payı içererek, dört koşulu yerine getirildiğinde uygulamamak için siyasi bir takdir payı bırakmamaktadır.

B. Rekabeti Korumanın Etki Düzeyi

Reform teklifimiz konusunda görüş bildirenlerden bazıları, reformun, yasaklama ilkesini kötüye kullanımı kontrol sistemine indirgeyerek rekabetin korunmasını zayıflatacağından korkmaktadır. Bu anlamda, rekabetin korunmasını daha iyiye götürmenin, reformun ana hedefi olduğunu tekrar ısrarla belirtmek isterim. Bunu şu şekilde başarmayı amaçlıyoruz: ilk önce, yasaklama ilkesi ve önleyici etkisi tamamen idame ettirilecektir. 81 (3). maddeyle kapsanmayan kısıtlayıcı anlaşmalar *ab initio* (baştan) hükümsüz olacak ve bu nedenle-kötüye kullanımı kontrol sistemindeki aksine-bir otorite veya mahkeme müdahale etmeden önce geçici geçerlilikten yararlanmayacaktır.

İkinci olarak, rekabetin korunmasının, kötüye kullanımın kontrolü seviyesine *de facto* (fiili olarak) indirgenmesi de gerçekleşmeyecektir. Aksine: yasaklama ilkesinin uygulamadaki etki düzeyi yeniden hayata geçirilecektir. Bir taraftan, kaynaklar ciddi ihlalleri takip etmeye yoğunlaştırılacaktır. Diğer taraftan ise, ulusal rekabet otoriteleri ve mahkemeler 81. ve 82. maddelerin bütünüyle uygulanmasına tamamen ve daha etkili biçimde katılacaklardır. Vatandaşlarına daha yakın olmaları ve özel çarelerin emirlerinde olması gerçeğine dayanarak, belirli güçlerini tamamen harekete geçirebileceklerdir. Son olarak, bildirim sisteminin kaldırılması, bildirim yapıldıktan sonra şartlı olan para cezalarından muafiyeti ortadan kaldıracaktır. Genel anlamda, yeni sistem, rekabeti daha iyi korumak için yasaklama ilkesinin caydırıcı etkisini artıracaktır.

C. AT Hukukunun Aynı ve Bağlantılı Şekilde Uygulanması

Güncel sistemle karşılaştırıldığında, reform modelimizin belirleyici unsuru, 81 (1). maddenin doğrudan uygulanabilirliğini 81 (3). maddeye yaymak ve böylelikle, bir bütün olarak 81. maddenin uygulanmasında Komisyon, ulusal rekabet otoriteleri ve ulusal mahkemeler için paralel yetkiler yaratmaktır. Bu nedenle, Komisyon'un tekel muafiyetiyle karşılaştırmada, yeni sistem 81 (3). maddenin aynı ve bağlantılı şekilde uygulanması için yeni riskler gündeme getirebilecektir. Ancak, ilk planda, farklı karar almanın uygulamadaki riski mübalağa edilmemelidir.

81 (1). madde ve 82. madde zaten birkaç on yıldır Komisyon, ulusal otoriteler ve ulusal mahkemeler için paralel yetkilere tabi olmuştur ve çok az sorun ortaya çıkmıştır.

Farklı karar almanın riski, 81. maddeyi çevreleyen hukuki çerçevenin güçlendirilmesi ve ayrıca bu hükmün uygulanmasını daha da açığa kavuşturacak kilit Komisyon kararlarıyla biraz daha azaltılacaktır. Ayrıca, kavramımız, çelişen kararlardan kaçınmak için özel mekanizmalara ve son olarak, ortaya çıkarlarsa, ihtilafların çözümü için net ilkelere dayalıdır. İhtilafların önlenmesi, esasen, AT hukukunun uygulanmasındaki tüm prosedürlerde Komisyon ve ulusal otoriteler arasında yoğun bilgiye ve istişareye dayalı olacaktır. Böylelikle, Komisyon bu prosedürlerden haberdar olacak ve hukuki çerçevedeki yorumlama zorluklarını ve boşlukları teşhis edip halledebilecektir. Komisyon, mahkemeler tarafından yöneltilen teknik, ekonomik ve hukuki nitelikteki soruları cevaplamayı da sürdürecektir. Ulusal mahkemenin izniyle, Komisyon'un *amicus curiae* (tarafsız organ) olarak adli işlemlere müdahale etme yönünde yetkilendirilmesi de gerekir.

*Delimitis*²⁰ davasında Avrupa Adalet Divanı'nın ("AAD") kararı uyarınca, ulusal mahkemeler Komisyon'un 81. maddeye dayanarak hazırlamakta olduğu kararlarla ihtilaftan kaçınmak durumundadır. Bu koşullarda, ulusal mahkemenin, yerine getirdiği prosedürü askıya alması ve Komisyon'a dava hakkında daha fazla bilgi sorması ya da AAD'ndan ön karar istemesi gerekir. İhtilaftan kaçınma yükümlülüğü, Komisyon'un zaten kabul etmiş olduğu kararlar için de *a fortiori* (muhakemeye dayanarak) geçerli olmalıdır. Dahası, AT Antlaşması'nın 10. maddesindeki bağlılık gerekliliğinden kaynaklanan şekilde, bu yükümlülük ulusal rekabet otoritelerini de kapsar.

Ulusal rekabet otoriteleri ve Komisyon arasındaki ilişkide, en önemli unsur, aynı uygulama geleneğini ve ortak rekabet kültürünü oluşturmak için tasarlanan yakın bir ağın tesis edilmesidir. Bu, farklılık olanağını azaltacaktır. Söz konusu ağın bir özelliği, örneğin Danışma Komitesi'ni AT hukukuyla ilgili tüm önemli davaları tartışmak için bir forum haline dönüştürmek olabilir. Farklıktan kaçınmak için başvurulacak son çare olarak,-şu an 17 sayılı Tüzük'teki 9 (3). maddeye benzer şekilde-Komisyon bir davayı ulusal otoriteden geri çekme yetkisini sürdürecektir.

²⁰ *Delimitis*, [1991] EC.R. I-935, I-991-994, 43-55 (özellikle 47), [1992] 5 C.M.L.R. 210, 257.

Bu farklı önleyici mekanizmaların ışığında, yeni sistemde sadece sınırlı sayıda farkın ortaya çıkmasını bekliyoruz. Bu ihtilafların çözümü, Avrupa AAD'nın rolü ve hukuk felsefesinden gelecektir. Özellikle, ulusal mahkemelerin Komisyon kararlarıyla ihtilaftan kaçınma yükümlülüğü ve ayrıca AAD'nin ön kararlarının açıklayıcı etkisi, örneğin AT hukukunun başka herhangi bir doğrudan uygulaması için, ulusal rekabet otoritesinin veya daha düşük bir hukuk mahkemesinin kararına idari mahkemede veya daha yüksek bir hukuk mahkemesinde itiraz edilmekte olduğunda devreye girecektir.

Komisyon'un katılmadığı ulusal mahkeme kararları için, bu demektir ki "olumsuz" hükümler halinde, örneğin bir anlaşmanın ifa edilmemesi veya tazminat kararı, Komisyon daha yüksek bir hukuk mahkemesine itirazda bulunmayı normalde ilgili taraflara bırakacaktır. *Delimitis* davasında açıklanan ilke uyarınca, bu itiraz mahkemesinin mevcut Komisyon kararlarıyla ihtilaftan kaçınması gerekecektir.

İtiraz mahkemesi AAD'ndan ön karar isteyebilir ve son safha olarak, bunu yapmak durumunda olacaktır. Komisyon, tüm ön karar prosedürlerinde görüşünü AAD'na sistematik olarak sunar. Ya kısıtlayıcı olarak düşünülmediği ya da 81 (3). maddeyle kapsandığı düşünüldüğü için ulusal mahkemenin "olumlu" kararlar vermesi halinde, Komisyon *erga omnes* (karşı çıkılmaz) etkiyle bu anlaşmayı yine yasaklayabilir.²¹

Ulusal mahkeme kararına itiraz edilen durumda, itiraz (istinaf veya temyiz) mahkemesi, *Delimitis* ilkesi uyarınca, Komisyon kararıyla ihtilaftan kaçınmak mecburiyetinde olacaktır. Komisyon kararını vermeden önce hüküm zaten belirleyici hale geldiği durumda, *res judicata* (kesin hüküm) ilkesi sadece dava taraflarını kapsayacaktır. Geriye kalanlar için, müteakip Komisyon kararı geçerli olacaktır.

Sözü edilen ağa ve Komisyon'un bir davayı geri çekme yetkisine rağmen, ulusal rekabet otoritesi Komisyon'un katılmadığı bir karar almayı başarır, ilk planda bir hukuk mahkemesine itirazda bulunmak ilgili şirketlere bağlı olacaktır. Bu mahkeme, mevcut Komisyon kararlarıyla

²¹ "**Dondurma (Unilever/Mars) davasına**" bakınız. Ulusal mahkeme (İrlanda Yüksek Mahkemesi) 28 Mayıs 1992'de 81 (1). ve 82. maddelerin geçerli olmadığını görürken, Komisyon'un 11 Mart 1998'de 81 (1). ve 82. maddelere dayanarak yasaklama kararı (O.J. L 246/1 1998) (HB Ice Cream Ltd-Komisyon Davasıyla itiraz edilmiştir, Dava No: T-65/98, henüz karar verilmemiştir) kabul ettiği dava (Masterfoods Ltd-HB Ice Cream Ltd Davası ve HB Ice Cream Ltd-Mars Ireland olarak ticari faaliyet gösteren Masterfoods Ltd Davası, Dava No: C-344/98, ön karar için AAD'ye başvurulmuştur, henüz karar verilmemiştir).

ihtilaftan kaçınmak için yine *Delimitis*'te ortaya konan ilkeyi gözetmek durumunda olacaktır. Son olarak, ön karar için başvuru, AAD'nın yetkisiyle konuları açıklığa kavuşturacaktır.

Mahkeme dolaşma konusunda bir hususu ilave etmek isterim. Paralel yetkilerden oluşan yeni sistemin, 81 (3.) maddeyi geçersiz bulan ve böylece anlaşmayı yasaklayan veya hükümsüz olduğu yargısına varan ve muhtemelen tazminata karar veren bir mahkeme veya makam bulunana dek, şikayet sahiplerini bir ulusal mahkemeden diğerine ya da bir ulusal rekabet otoritesinden diğerine gitmeye teşvik edeceği, sıklıkla iddia edilmektedir. Bu, birkaç üye devleti kapsayan sözleşmelerin veya benzer sözleşme ağlarının hayata geçirilebilirliğini tehlikeye atacaktır.

Mahkeme dolaşmanın, sadece, şikayet sahiplerinin Komisyon, ulusal otoriteler ve ulusal mahkemelerden farklı karar uygulaması bekleyebileceği ölçüde anlamlı olduğunu vurgulamak önemlidir. Bu nedenle, en önemli koruma unsurlarımız, henüz açıklamış olduğum aynılığı ve bağlantıyı sağlamak üzere tasarlanan tüm tedbirler ve mekanizmalardır. Dahası, ulusal mahkemelere ilişkin olarak, Avrupa Birliği'nin tüm üye devletlerinde geçerli olan 1968 tarihli Brüksel Sözleşmesi²² ve Avrupa Ekonomik Alanı'nın²³ tüm üye devletleri için geçerli olan 1988 tarihli Lugano Sözleşmesi,²⁴ mahkeme dolaşmanın kontrol edilmesine biraz daha katkıda bulunmaktadır. Bu sözleşmeler uyarınca, şikayet sahibinin dava açma yerine ilişkin tercihi çoğu durumda iki *forum* ile (başvuru mercii) sınırlıdır: ilki, davalının işyerinin bulunduğu ulusal mahkeme; ikincisi ise, sözleşmeye ilişkin dava için, sözleşmeden doğan yükümlülüğün ifa edilmesi gereken yerin ulusal mahkemesi ya da tazminat isteyen üçüncü şahıslar için, tazminatın tahakkuk ettiği yerin ulusal mahkemesi. Bir ulusal mahkemede dava devam ettiği sürece, diğer ulusal mahkemeler aynı taraflar ve aynı amaçla ilgili bir dava kabul etmeyeceklerdir. Ulusal mahkemenin kararı itiraz edilemez hale geldikten hemen sonra (*res judicata*), o karar tüm Avrupa Birliği/Avrupa Ekonomik Alanı üye devletlerinde *inter partes* (tarafların arasında) icra edilir ve tüm Avrupa Birliği'ndeki/Avrupa Ekonomik Alanı'ndaki ulusal mahkemeler tarafından *inter partes* tanınmalıdır. Son olarak, tahkim veya yargı yerini

²² *Medeni ve ticari konularda kaza hakkı ve hükümlerin uygulanması konusunda 1968 tarihli Brüksel Sözleşmesi (birleştirilmiş versiyonu)*, O.J. C 27/1 (1998).

²³ *Avrupa Ekonomik Alanı Anlaşması*, O.J. L 1/1-606 (1994).

²⁴ *Medeni ve ticari konularda kaza hakkı ve hükümlerin uygulanması konusundaki Sözleşme-16 Eylül 1988'de Lugano'da yapılmıştır*, O.J. L 319/9 (1988).

(forum) belirleme ve uygulanabilir asli hukuk konusunda bir kloz yer alması, çoğu ticari sözleşmede yaygın bir uygulamadır.

D. Yeterli Düzeyde Hukuki Belirlilik

İş dünyası için yeterli düzeyde hukuki belirliliğin sağlanması da reform teklifimizin amaçlarından biridir. Hukuki belirliliğin iki düzeyi vardır: ilk olarak, Avrupa Adalet Divanı'nın teyit etmiş olduğu düzey, yani paralel yetkilerden oluşan bir sistemde çelişen kararlardan kaçınma gereği.²⁵ Bu, zaten ele almış olduğum şekilde, şirketlerin ciddi ve meşru menfaatidir. Hukuki belirliliğin şirketlerin ortaya koyduğu ikinci boyutu, bir anlaşmanın hukuka uygun olup olmadığının teyitini almak için bir otoriteye başvurmaya ilişkin bireysel hak iddia edilmesidir. Bu ikinci boyut sorgulanabilir ve hukuki bir sistemde normal olan kural bu değildir. Tabii ki, otoritelerin, kuralları mümkün olduğu kadar tahmin edilebilir kılma yükümlülüğü mevcuttur, ancak ya genelleşmiş *ex ante* (önceden) kontrol sisteminin ya da muafiyet tekeli sisteminin dışında, her münferit anlaşmanın kurallara uygunluğu konusunda karar elde etme hakkı olmamalıdır.

Ek olarak, güncel sistem çok büyük ölçüde ikinci türden bir hukuki güvenlik oluşturmaz. Muafiyet bildirimlerinin yüzde doksanbeşten fazlası resmi bir kararla değil, diğer karar organları için bağlayıcı olmayan ve bu nedenle, şirketleri ulusal otoriteler veya ulusal mahkemelerin farklı değerlendirmelerine karşı korumayan basit bir idari mektupla²⁶ sona erer. Diğer yandan, Komisyon ve Avrupa Adalet Divanı'nın kırk yıllık karar uygulaması, 81 (1). ve 81 (3). maddelerin yorumlanmasını büyük ölçüde açığa kavuşturmuş olup bu anlamda da, bildirim ve izin sistemini muhafaza etmek gerekli görünmemektedir.

Teklif edilen yeni sistemin çeşitli anlamlarda hukuki güvenliği artıracağını düşünüyoruz. İlk planda, doğrudan uygulanabilir istisnalar sistemi-81 (3). madde kapsamında muafiyet için dört koşulu karşılamalarına rağmen-şirketler masraftan, gecikmelerden ve diğer sakıncalardan kaçınmak istediği için bildirilmemiş olan çok büyük sayıda anlaşmayı otomatikman hukuki kılacaktır. Güncel sistem çerçevesinde bu anlaşmalar, Komisyon'a bildirilmemiş ve Komisyon tarafından muaf tutulmamış olmaya ilişkin bürokratik nedenden dolayı hükümsüzdür.

²⁵ Ör. *Delimitis'e* bakınız, [1991] ECR I-935.

²⁶ Son beş yıl içinde (1994-1998), Komisyon yılda ortalama olarak beş resmi muafiyet kararı vermiş ve 173 idari mektup yazmıştır.

İkinci planda, ulusal karar organları üzerinde bağlayıcı olacak ve ayrıca münferit vakalarda ilkelerin ve öncü kararların eşlik edeceği, yeni türde daha geniş grup muafiyet tüzükleri çıkararak, kuralları halen daha da açık hale getirmeyi amaçlıyoruz. Analizimizde daha ekonomik yaklaşıma giden yolda devam ederek, 81 (1). madde altındaki yasaklama kapsamına girme olasılığını azaltacağız ve güncel grup muafiyeti tüzüklerimizi karakterize eden şekle dayalı, hukukun lafzına bağlı yaklaşımı aşacağız. Açıklamış olduğum gibi, dikey kısıtlamalar alanında bu yolda zaten ilerlemiş durumdayız ve yatay kısıtlamalara ilişkin olarak da benzer bir yol izlemeye hazırlanıyoruz. Yüzde otuzluk maksimum pazar payıyla, dikey kısıtlamalar hakkında çıkacak olan yeni grup muafiyeti tüzüğü tüm dikey anlaşmaların yaklaşık yüzde seksenini muaf tutacak ve uygulamada, küçük ve orta ölçekli işletmeler tarafından yapılan hemen hemen tüm anlaşmaları kapsayacaktır. Onlar için, yasal belirlilik kaygısı, büyük şirketler için olduğundan çok daha haklıdır.

Yeni sistemde kendi kendini değerlendirme, esas olarak uzman hukuki tavsiyeye ulaşabilen büyük şirketlerin işi olacaktır. Bu bağlamda, yeni düzenlemelerdeki maksimum pazar paylarının üzerinde, anlaşmaların hukuka aykırı sayılmayacağını ve Komisyon ilkelerinin, şirketlere 81 (1). ve 81 (3). maddeler kapsamında konumlarını değerlendirmelerine yardımcı olacağını vurgulamak önemlidir. Dahası, öncü vakalardaki münferit Komisyon kararları, kendi kendini değerlendirme için daha fazla yönlendirme sağlayan içtihat hukukunun mevcut halini tamamlayacaktır. Bu kararlar esas olarak yasaklamalar olacaktır.

Önemli ihlaller için para cezalarına ilişkin olarak, tek değişiklik, bildirimle ilgili olan, para cezalarından muafiyetin kaldırılması olacaktır. Bunun dışında, Komisyon'un para cezasına çarptırma uygulaması değişmeyecektir. Bu demektir ki yerleşik ihlaller için sistematik biçimde para cezası getirmeye devam edilecektir. "Gri bölge" olarak adlandırılan bölgedeki diğer ciddi ihlaller, sadece sözkonusu davranışın yasak olduğu emsal bir vaka, hukuki çerçeve veya *Rekabet Politikası Konusunda Komisyon'un Yıllık Raporu* gibi diğer resmi yayınlar ile önceden netleştirilmişse para cezası alacaktır.

Şu anki bildirim sistemi yalnızca sınırlı sayıda şirket tarafından ve sınırlı sayıda anlaşma için takdir edilirken, iş dünyasının büyük bir kısmının zaten kendi kendini değerlendirme yöntemine güvendiğini ve muaf tutulabilir anlaşmalarını artık bildirmediklerini de vurgulamamız gerekir. Bu şirketler, bu tür anlaşmaları yaptıkları tarihten itibaren

otomatikman hukuki kılan, doğrudan uygulanabilir istisnalar sisteminden kazançlı çıkacaklardır.

Yine de, Komisyon'un gayriresmi düşünceler belirtmeye ilişkin bir uygulamada yer almasının uygun olup olmayacağını veya ne ölçüde uygun olacağını şu an tartışmaktayız: yani, münferit muamelelerin 81. ve 82. maddelerle bağdaşmasına ilişkin olarak, ABD'deki sistemde kullanılan iş değerlendirme mektuplarına denk bazı görüşler. Ancak, bu yolda ilerlersek, reformumuzun başarısı ve özellikle ciddi ihlaller üzerinde durabilmemiz ve kendi gündemimizi belirleyebilmemiz amacıyla, Komisyon'un, görüş için münferit taleplere cevap verip vermeme veya ne ölçüde cevap verme konusunda tüm takdir hakkını elinde tutması hayati önem taşıyacaktır. Dahası, yeni gerçekler ortaya çıkmadığı sürece, görüşlerin sadece Komisyon'u bağlayacağı hususu açık olmalıdır. Ulusal mahkemelere ve rekabet otoritelerine karşı, Komisyon'un görüşleri hukuken bağlayıcı olmayacaktır. Bununla birlikte, rekabet otoritelerinden oluşan ağ içerisinde ve Komisyon belirli bir davranış hakkında olumlu görüş bildirdikten hemen sonra, yeni gerçekler açığa çıkarılmadığı sürece, Komisyon'un, ulusal otoritelerin bu davranışı yasaklamasını önlemesi mantıksal olacaktır. Söz konusu ağ bünyesindeki istişare süreçleri ve nihai olarak bir davayı ulusal otoriteden geri çekme yetkisi, Komisyon'a bunu yapmak için yeterli araçları sağlamaktadır.

VARILAN SONUÇLAR

Bitirirken, teklif edilen reformun ana hedefleri ve özelliklerini bir kez daha vurgulamak isterim. Reform, üç ana hedefin peşindedir:

- İlk olarak, rekabetin daha verimli şekilde korunması;
- İkinci olarak, daha az bürokratik bir uygulama sistemi;
- Üçüncü olarak, Topluluk içinde faaliyet gösteren şirketler için daha düz bir oyun sahası.

Bu hedeflere ulaşmadaki yollar şunlardır:

- İlki, etkin rekabeti korumak için, Komisyon'un ve ulusal rekabet otoritelerinin kaynaklarını önemli ve sorunlu vakalara yoğunlaştırmasına imkan vermek amacıyla, bildirim ve ön izin sisteminin kaldırılması.

- İkincisi, ulusal rekabet otoritelerinin ve ulusal mahkemelerin 81. ve 82. maddelerin bütünüyle uygulanmasına katılımı, böylelikle bu kuralların etki düzeyinin ve caydırıcı etkisinin artması.
- Üçüncüsü, 81 (3). maddeyi doğrudan uygulanabilir kılarak ve onbeş, yarı yirmi, yirmibeş veya hatta otuz farklı ulusal standart yerine tek bir kurallar grubunun uygulanmasını ısrarla teşvik ederek, Topluluk rekabet hukukunun üstünlüğü kuralının daha fazla etkili olması.

Bu reformun bir bütün olarak Topluluk için, aynı şekilde şirketler ve tüketiciler için yararlı olacağına inanıyorum ve bu nedenle, Beyaz Kitap'ımızın sonucu konusunda iyimserim.

AVRUPA BİRLİĞİ HUKUKUNDA DEVLET YARDIMLARI: YENİ DÜZENLEMELERE VE İÇTİHADA İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELER*

Yrd. Doç. Dr. Ercüment TEZCAN²⁷

GİRİŞ²⁸

* İsmi bilmediğim ancak makalemi inceleyip değerlendirdiği ve çok değerli katkılarda bulunduğundan dolayı sayın Hakeme teşekkürü bir borç bilirim.

²⁷ Galatasaray Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çırağan Cad. no: 102 80840 ORTAKÖY/İSTANBUL Tel: (0.212) 227 44 81 Fax: (0.212) 259 29 21 - 258 22 83 (lütfen göndereceğiniz faksın başına "Ercüment Tezcan'ın dikkatine" notunu yazmayı unutmayınız) e-mail: tezcan@gsunv.gsu.edu.tr

²⁸ **Makalede kullanılacak kısaltmalar:**

1- Recueil de la jurisprudence de la Cour de Justice des Communautés Européennes (Avrupa Toplulukları Adalet Divanı Kararları Derlemesi) yerine çalışma boyunca "Rec" kısaltması kullanılacaktır.

Ortak Pazarda serbest rekabeti engelleyici uygulamalar yalnızca özel teşebbüsler tarafından yapılmaz. Söz konusu uygulamalar kamu kesiminde yer alan aktörlerce de gerçekleştirilebilir. Bu gerçekten yola çıkan kurucu antlaşmalar, devlet yardımlarıyla ilgili bir takım hükümler öngörmüşlerdir (Avrupa Birliği hukukunda devlet yardımları üzerine bkz, Cherot, 1998; Keppenne, 1999; Laurent, 1993; Tekinalp, 1996: 411-419). Dolayısıyla kurucu antlaşmalarda devlet yardımlarıyla ilgili hükümler oldukça önemli bir yere sahiptirler.

Bunun yanı sıra 7 Mayıs 1998 (ATRG, L 142, 14.05.1998) ve 22 Mart 1999 (ATRG, L 83, 27.03.1999) tarihlerinde kabul edilen iki Konsey tüzüğü devlet yardımları çerçevesinde esasa ve usule ilişkin bir takım yeni düzenlemeler getirmiştir. Bu çalışmada getirilen bu yeni düzenlemelerin analizi yapılacaktır (B). Ancak bu yeni düzenlemelerin oturduğu bağlamın açıklığa kavuşması için başlangıçta devlet yardımlarıyla ilgili kurucu antlaşmalarda yer alan hükümlere bir göz atmak yerinde olacaktır (A). Çalışmada son olarak devlet yardımlarıyla ilgili hükümler çerçevesinde Komisyonun uygulamaları ve Topluluk yargı organlarının içtihatları gözden geçirilecektir (C).

A. KURUCU ANTLAŞMALARDAKİ HÜKÜMLER

Devlet yardımlarıyla ilgili kurucu antlaşmalardaki hükümlerden daha ziyade Avrupa Topluluğu (AT) antlaşmasındaki hükümler geniş bir uygulama alanı bulmuşlardır. Bunda AT antlaşmasının bir çerçeve-antlaşma (traité-cadre) olmasının ve başlangıçta ekonomik nitelikli konuları düzenlemesinin etkisinin olduğunu belirtmek gerekir. Bunun yanı sıra çok geniş bir uygulama alanı bulamasa da Avrupa Kömür Çelik Teşkilatı (AKÇT) antlaşmasında da devlet yardımlarıyla ilgili bir takım hükümler bulunmaktadır. Dolayısıyla önce AT antlaşmasındaki hükümler detaylı sayılabilecek bir analize tabi tutulacak; ardından AKÇT antlaşmasındaki hükümler ele alınacaktır.

1. AT Antlaşmasındaki Hükümler

2- *Journal Officiel des Communautés Européennes (Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi) yasama serisi için 'ATRG L', tebliğler serisi için 'ATRG C' kısaltmaları çalışmada yer alacaktır.*

3- *Avrupa Toplulukları Adalet Divanı yerine çalışma boyunca ATAD, Divan ya da Adalet Divanı gibi kısaltmalar kullanılacaktır.*

4- *Avrupa Toplulukları İlk Derece Mahkemesi için ise çalışma boyunca ATİDM kısaltması kullanılacaktır.*

AT antlaşmasındaki hükümleri, rekabete aykırı devlet yardımlarını yasaklayan ve bu yasağın kapsamı dışındaki yardımları düzenleyen kurallar olmak üzere iki alt başlık halinde ele almak yerinde olacaktır.

a. Genel Kural: Rekabete Aykırı Devlet Yardımlarının Yasaklanması

AT antlaşması ilke olarak rekabeti bozan veya bozmakla tehdit eden her türlü devlet yardımını üye devletler arasındaki ticareti etkilediği ölçüde yasaklamıştır.²⁹ Bu konuda 87. maddenin (eski numaralandırmada 92. madde)³⁰ 1. fıkrası oldukça açıktır.

Söz konusu fıkra

“İşbu antlaşmada aksine hüküm bulunmadıkça, bir üye devlet tarafından veya devlet kaynakları vasıtasıyla herhangi bir şekilde yapılan ve belirli teşebbüsleri veya belirli malların üretimini kayıtarak rekabeti bozan veya bozmakla tehdit eden, her türlü yardım, üye devletler arasındaki ticareti etkilediği ölçüde, ortak pazarla bağdaşmaz”

hükmünü getirerek en küçük bir şüpheye yer bırakmamıştır (92. maddenin AT antlaşmasının diğer maddeleriyle ilişkisi ve yorumu üzerine bkz, Tekinalp, 1996: 412; Vandamme, 1992: 489).

Oldukça ayrıntılı bir üslupla kaleme alınan bu fıkradan şu sonuçları çıkarmak mümkündür:

i) Öncelikle metinde yer alan “devlet kaynakları vasıtasıyla” deyiminden hareketle, yalnızca devlet tarafından yapılan yardımların yasaklanmasıyla yetinilmediğini, bunun yanı sıra devlet kaynakları vasıtasıyla yapılan yardımların da yasak kapsamında alındığını söyleyebiliriz. Önemli olan söz konusu yardımın deyim yerindeyse

²⁹ Devlet yardımlarına ilişkin AT antlaşmasının hükümlerine benzer hükümlerin 2 Mayıs 1992’de AB ile EFTA arasında imzalanan Avrupa Ekonomik Alanı antlaşmasının 61 ila 64. maddelerinde de yer aldığı belirtilmelidir. Dolayısıyla Avrupa Ekonomik Alanı çerçevesinde de benzer hükümler geçerlidir. Bu çerçevede yetkili organ EFTA gözetleme otoritesi (autorité de surveillance) dir.

³⁰ Amsterdam Antlaşması saydamlık ve antlaşma metinlerinin sadeleştirilmesi kaygısından yola çıkarak AT antlaşmasında rakamların yanına harf konulmasıyla oluşturulan numaralandırma sistemi yerine yeni bir numaralandırma sistemi getirmiştir. Amsterdam Antlaşması 1 Mayıs 1999 tarihi itibarıyla yürürlüğe girdiği için çalışma boyunca madde numaralarında yeni numaralandırma sistemi kullanılmıştır. Ancak okuyucunun zorluk çekmemesi için bir defaya mahsus eski numaralar parantez içinde verilmiştir.

devletin kesesinden yapılmış olmasıdır. Dolayısıyla devlet kaynakları vasıtasıyla yapılan yardımlarda devlet aktif olarak yardım sürecine katılmayabilir. Bir başka anlatımla, devlet kaynakları vasıtasıyla yapılan yardımlarda yerel yönetimler, kamu kurum ve kuruluşları, yardım sandıkları, özerk statüye sahip kuruluş görüntüsündeki bir takım kuruluşlar şu ya da bu biçimde aktif rol alabilirler. İşte devlet kaynakları vasıtasıyla yapılan yardımlar deyimiyle tüm bu kuruluşlarca yapılan yardımlar yasak kapsamında yer almaktadır.

ii) İkinci olarak metinde yer alan "herhangi bir şekilde yapılan" deyiminden hareketle söz konusu yardımın mutlaka devlet yardımı şeklinde ve bu isim altında yapılması gerektiğini; bunun yanı sıra çeşitli sübvansiyonların, uygun koşullu borçların, yardım ögesinin ön plana çıkmadığı vergi muafiyetlerinin, borç garantilerinin, tercihli koşullarda mal ve hizmet sağlanmasının, faiz indirimlerinin, hatta devlet kurum ve kuruluşlarının özel sektörde faaliyet gösteren teşebbüslere katılımlarının (pay sahibi olmalarının) da bu yasak kapsamına girdiğini söyleyebiliriz.

iii) Ayrıca bu yardımların mutlaka teşebbüslere yapılması gerekmez. Belirli malların üretiminin kayırılması da yasak kapsamına alınmıştır. Zira belirli malların üretiminin kayırılması, o sektörde faaliyet gösteren firmalar için dolaylı bir destek sağlamaktadır. Dolayısıyla yardımı yapan kuruluşun belirli bir takdir yetkisine sahip olduğu "ayrımci" ya da "seçmeci" nitelikli uygulamalar yasak kapsamındadır. Bir başka deyişle ülkenin tümünde ve tüm sektörlerde yapılan yardımlar yasak kapsamı dışındadır.

Tüm bu açıkladığımız hususlar aşağıdaki iki şartı yerine getirmeleri durumunda yasaklanmıştır:

1- Söz konusu yardımların rekabeti bozması ya da bozmakla tehdit etmesi gerekir.

2- Söz konusu yardımların üye devletler arasındaki ticareti etkilemesi gerekir. Bunun için yardım yapılan kuruluşun ekonomik bir aktivite göstermesi ve bu aktiviteyi gösterdiği sektörde üye devletler arasında ticaretin olması gerekir (Commission-Vade Mecum, 1999: 3). Bununla birlikte 3 yıllık bir periyod için 100 000 euro'yu geçmeyen (Commission: ATRG, C 68, 6.3.1996), rekabet üzerinde etkisi olmayan ve etkisi yalnızca bir üye devletle sınırlı kalan devlet yardımları 87. maddenin 1. fıkrasının kapsamı dışındadır.

b. İstisna: Bazı Devlet Yardımlarının Yasak Kapsamı Dışında Bırakılması

Devlet yardımlarının tamamen yasaklanmasının gerçekçi bir yaklaşım olmadığından hareketle AT antlaşması bu yasağa bir takım istisnalar getirmiştir. Öngörülen istisnalar çerçevesinde iki ayrı rejim benimsenmiştir.

1- Birinci kategoride yer alan devlet yardımları otomatik bağdaşma rejiminden yararlanırlar. Bir başka deyişle AT antlaşması bu devlet yardımlarının ortak pazarla bağdaştığını açık hükme bağlamıştır. Söz konusu yardımlar şunlardır:

- a) İlgili ürünlerin menşesine bağlı bir ayırım gözetilmeksizin verilmesi koşuluyla bireysel tüketicilere yapılan sosyal nitelikli yardımlar;*
- b) Doğal afetler veya olağanüstü olayların neden olduğu zararı karşılamak için yapılan yardımlar;*
- c) Federal Almanya Cumhuriyetinin, Almanya'nın bölünmesinden etkilenen belirli bölgelerin ekonomisine, bölünmenin yarattığı ekonomik zararın giderilmesi için gerekli olduğu ölçüde yapılan yardımlar".*

Tekinalp'in (1996: 416) de belirttiği gibi "bu istisnalar mutlak nitelik taşırlar ve sınırlı sayı ilkesine bağlıdırlar. Yorum ve kıyas yoluyla genişletilemezler". Dolayısıyla Komisyonun takdirine bağlı olmayıp, antlaşmadan doğan ve bir anlamda kanuni istisnalardır.

2- İkinci kategoride yer alan devlet yardımları otomatik olmayan bağdaşma rejiminden yararlanırlar. Bir başka anlatımla bu yardım türlerinin Komisyon tarafından ortak pazarla bağdaşır sayılabileceği AT antlaşması ile açık hükme bağlanmıştır. Söz konusu yardımlar şunlardır:

- a) Yaşam standardının anormal ölçüde düşük olduğu veya ciddi bir eksik istihdamın hüküm sürdüğü bölgelerin ekonomik gelişimini desteklemeye yönelik yardımlar;*
- b- Avrupa'nın ortak çıkarına olacak önemli bir projenin gerçekleştirilmesinin teşvik edilmesi veya bir üye devlet ekonomisinde ortaya çıkan ciddi bir bozulmanın giderilmesi için yapılan yardımlar;*
- c- Ticaret koşullarını ortak çıkarlara zarar verecek ölçüde olumsuz yönde etkilemeyen ve belirli ekonomik bölgeler veya belirli ekonomik faaliyetlerin gelişimini kolaylaştırmak için yapılan yardımlar;*

d- Topluluk içinde ticaret koşullarını ve rekabeti ortak çıkarlara zarar verecek ölçüde olumsuz yönde etkilemeyen ve kültür ve kültür mirasını korumayı teşvik etmeye yönelik yardımlar;³¹

e- Komisyonun önerisi üzerine Konseyin nitelikli çoğunlukla alacağı kararla belirlenebilecek diğer yardım türleri”.

2. AKÇT Antlaşmasındaki Hükümler

Yukarıda bazı devlet yardımlarının ortak pazarla bağdaşabileceği konusunda AT antlaşmasının çeşitli hükümlerini gördük. AKÇT antlaşması, AT antlaşmasının tersine bu tür istisnai durumlar öngörmemiş, devlet yardımlarını mutlak bir biçimde yasaklamıştır. Bu mutlak yasağı AKÇT antlaşmasının 4. maddesinin c fıkrasında açık bir biçimde görmek mümkündür. Söz konusu fıkrada “her ne şekilde olursa olsun devletler tarafından verilen sübvansiyonlar ve yardımlar veya konulan özel yükümlülükler” Kömür ve Çelik Ortak Pazarıyla bağdaşmaz sayılmış ve bu nedenle antlaşmada öngörülen şartlarda, Topluluk içinde kaldırılacağı ve yasaklanacağı hükme bağlanmıştır.

Bununla birlikte, AKÇT antlaşması bir devletin aldığı bir tedbirin Kömür ve Çelik işletmelerine zarar vermesi durumunda istisnaen bu işletmelere Yüksek Otoritenin izniyle yardım verilebileceğini kabul etmiştir. Antlaşmanın rekabet koşullarına müdahale başlıkla VII. bölümünde yer alan 67. maddesinin 2. ve 3. fıkrasındaki hükümlere göre;

“(…) -bir devletin aldığı tedbirin o devletin yetki alanı içindeki kömür ve çelik işletmeleri için zararlı sonuçlar doğurması halinde, miktarı, koşulları ve süresi Yüksek Otorite'nin mutabakatı ile belirlenecek bir yardımın bu teşebbüslere verilmesi için Yüksek Otorite tarafından o devlete izin verilebilir. Devletin aldığı bir tedbirin sonucu olmasa bile, ücret ve çalışma koşullarında meydana gelen bir değişikliğin aynı sonuçları doğurması halinde aynı hükümler uygulanır.

*-bir devletin aldığı tedbirin diğer üye devletlerin yetki alanı içindeki kömür ve çelik işletmeleri için zararlı sonuçlar doğurması halinde Yüksek Otorite, anılan devlete, kendi ekonomik dengesine en uygun olacağını düşündüğü tedbirleri alarak bu sonuçları gidermesi için tavsiyede bulunur.*³²

³¹ Bu bend (d bendi) Maastricht antlaşmasıyla AT antlaşmasına eklenmiştir.

³² AKÇT antlaşması çerçevesinde Yüksek Otorite'nin tavsiyeleri bağlayıcı bir niteliğe sahiptir (bu konuda bkz, Günüşur, 1993: 211; Isaac, 1990: 117).

3- Bir devletin aldığı tedbirin kendi yetki alanı içindeki kömür veya çelik işletmelerine, aynı ülkedeki diğer sanayi dallarına göre özel avantaj sağlayarak veya özel yükümlülükler getirerek üretim maliyetleri arasındaki farklılıkları azaltması halinde, Yüksek Otorite, Danışma Komitesi ve Konseyin görüşünü aldıktan sonra bu devlete gerekli tavsiyelerde bulunma yetkisine sahiptir”.

B. 1998 VE 1999 YILLARINDA YAPILAN DÜZENLEMELER

89. madde uyarınca Konsey 87. ve 88. maddelerin uygulanmasıyla ilgili gerekli düzenlemeleri yapabilme yetkisine sahiptir. Söz konusu maddeye göre

“Konsey, Komisyonun önerisi üzerine nitelikli çoğunlukla karar alarak, 87. ve 88. maddelerin uygulanması amacıyla gerekli bütün düzenlemeleri yapabilir ve özellikle 88. maddenin 3. paragrafının uygulanmasına ilişkin şartları ve bu süreden muaf olan yardım türlerini tespit edebilir”.

Bununla birlikte 87. ve 88. maddelerin uygulamasının uzun süre idari ve içtihadî prensipler ışığında yapıldığını kabul etmek gerekir. Bunda da 1980’li yıllara kadar devlet yardımlarının çok büyük bir önem arz etmemesi, yapılan ufak tefek yardımların da denetimin bu prensipler ışığında yapılması rol oynamıştır (Parlement européen, 1999: 2).

Ancak ekonomide durgunluk dönemlerinin yaşandığı 1980’li yıllarda devlet yardımları büyük önem arz etmeye başlamıştır. Bu durum Komisyonu gerek esasa gerekse usule ilişkin bir takım kuralları kabul etmeye itmiş ve bunun sonucunda da çerçeve (encadrement), tebliğ (communication), temel çizgi (lignes directrices) ve mektup (lettres) gibi değişik yoğunluktaki düzenlemeler kabul edilmiştir. Ancak bu düzenlemelerin tamamen bürokratik düzeyde kalması, dağınıklığı ve yeterli hukuksal güvenliği sağlamaması (Parlement européen, 1999: 2) bu çerçevede gerekli düzenlemelerin yapılmasını gerektirmiştir. Bu düzenlemeler de çalışmanın başında belirtildiği gibi 1998 ve 1999 yıllarında yapılarak devlet yardımları çerçevesinde daha saydam ve etkin bir sistem getirilmiştir (Parlement européen, 1999: 2). Getirilen bu sistemi esasa ilişkin kurallar ve usule ilişkin kurallar olmak üzere iki başlık halinde incelemek yerinde olacaktır.

1. Esasa İlişkin Kurallar

Bu başlık altında 7 Mayıs 1998 tarihli tüzükle yeni düzenleme getirilen yatay yardımlar konusu öncelikle ele alınacaktır. Bunun yanı sıra sektörel yardımlarla bu tüzüğün kapsamına giren ve 1998 yılında çeşitli düzenlemelerin getirildiği formasyonla ilgili yardımlar, bölgesel yardımlar irdelenecektir.

Yatay yardımlar araştırma-geliştirme, küçük ve orta ölçekli işletmeler, çevrenin korunması, sıkıntı içindeki işletmelerin kurtarılması ve yeniden yapılandırılması ve istihdam gibi tüm sektörleri ilgilendiren amaçlara sahip yatırımlara yapılan yardımlardır (Parlement européen, 1999: 3).

Yatay yardımlar 7 Mayıs 1998 tarihine kadar her tip yardım için değişik bağdaşma kriterleri içeren farklı tür ve yoğunluktaki hukuksal metinlerle düzenleme altına alınmıştı. Ancak AT antlaşmasınının 89. maddesi temel alınarak 7 Mayıs 1998 tarihinde kabul edilen 994/98 sayılı Konsey tüzüğüyle bu dağınıklığa son verilmiştir (Bu tüzüğün yorumu üzerine bkz, Blumann, 1999: 319).

994/98 sayılı tüzük, ortak pazarla otomatik olarak bağdaşma rejimine tabi bir takım yardımlara ilişkin³³ genel kriterleri kabul etme konusunda Komisyona tüzük çıkarma yetkisi vermiştir. Bu çerçevede Komisyon tarafından kabul edilecek tüzükler, doğrudan etki özelliğine sahip olacak ve üye devletlere ulusal yargı organlarının kontrolü altında, ilgili devlet yardımlarının ortak pazarla bağdaşabilirliği konusunda karar verme yetkisi verebilecektir (Bu yönde bkz, Dony-Bartholmé, 1999: 97). Dolayısıyla Komisyon tarafından teker teker bireysel durumların ele alınmasına son verilmekte bunun yerine sistematik bir desantralizasyon amaçlanmaktadır (Blumann, 1999: 320).

Komisyona verilen bu yetkinin kapsamına küçük ve orta ölçekli işletmelere yapılan yardımlar, araştırma ve geliştirmeye yapılan yardımlar, çevrenin korunmasına yönelik yardımlar, istihdam ve formasyon için yapılan yardımlar ve bölgesel amaçlı yardımlar girmektedir (tüzüğün 1. maddesi). Komisyon tarafından kabul edilecek tüzükler yardımların amacını, bu yardımlardan yararlanacak kişi ya da teşebbüsleri ve yardım oranlarını açık bir biçimde hükme bağlayacaktır. Komisyon ayrıca bu çerçevede yukarıda sayılan kategorilere girmese bile

---

³³ Dolayısıyla bu yardımlar konusunda Komisyona bilgi verme zorunluluğu kalkmaktadır.

bir teşebbüse yapılan ve belirli bir miktarı geçmeyen yardımların Komisyona bildirilmesi zorunluluğunu kaldırabilme yetkisine sahiptir.³⁴

Komasyon hazırlayacağı tüzüklerde bildirme zorunluluğundan muaf tutulan yardımların denetimi ve saydamlığı konusunda üye devletlere kesin kuralları empoze edebilecektir. Bu kurallar özellikle aşağıdaki hususları kapsamaktadır:

- Söz konusu yardımları uygulamaya koyar koymaz üye devletler bu yardımlara ilişkin bilgilerin özetini Komisyona ulaştıracaklardır.
- Komisyona bildirilmesi zorunlu olmayan kategorik yardımlara ilişkin bilgileri üye devletler toplayacak ve saklayacaklardır.
- Üye devletler yıllık rapor hazırlayıp Komisyona bildirilmesi zorunlu olmayan kategorik yardımlara ilişkin bilgileri Komisyona sunacaklardır.

Komasyon tarafından çıkarılacak tüzükler belli bir süreyle sınırlı olacaktır. Fiili veya hukuki durumun değişmesi sonucu tüzükler değiştirilebilecek veya yürürlükten kaldırılabilir (tüzüğün 4. maddesi).

Komasyon bir tüzük çıkarmadan önce, üye devletlerin temsilcilerinden oluşan ve başkanlığı bir Komasyon temsilcisi tarafından yürütülen devlet yardımlarıyla ilgili İstişari Komite'ye danışacaktır. Bu danışmadan sonra tüzük projesi hazırlanacaktır. Tüzük projesi çerçevesinde ilgililerin görüşlerini belirtmeleri için belli bir süre tanınacaktır. Bu süre sonunda ancak tüzük çıkarılacaktır (tüzüğün 8. maddesi).

Her beş yılda Komasyonun, 994/98 sayılı tüzüğün uygulanmasıyla ilgili Avrupa Parlamentosuna ve Konseye bir rapor sunacağı açık hükme bağlanmıştır (tüzüğün 5. maddesi).

Formasyonla ilgili yardımlar: 11 Kasım 1998 tarihinde 87. maddenin 1. fıkrası kapsamına giren formasyonla ilgili yardımların ortak pazarla bağdaşabilmesine ilişkin bir çerçeve hazırlanmıştır (ATRG, C 343, 11.11.1998).

³⁴ Bununla birlikte bu uygulamanın daha önce Komasyon tarafından gayri resmi olarak yapıldığını belirtmek gerekir. Bu konuda bkz, 6 Mart 1996 tarihli Komasyon tebliği (aktaran Parlement européen, 1999: 4).

Bu çerçevede formasyon konusu devletin klasik işlevlerinden biri olarak değerlendirilmiş ve formasyonla ilgili yardımların büyük çoğunluğunun belli sektörleri ya da firmaları kayırcı nitelikte olmadığı vurgulanmıştır. Özellikle eğitim ve temel formasyon sistemlerinin finansmanı, işsizlerin kalifikasyon ya da rekalfikasyon sistemlerinin finansmanı bu çerçevede değerlendirilmiştir(Dony-Bartholmé, 1999: 102).

Komisyon bu çerçevede temel faktörün piyasadaki mesleki formasyonla ilgili mevcut dengesizliklerin düzeltilmesi olduğunu belirtmektedir. Bu çerçevedeki yardımlara, şirketlerin normal kapasitesini aşan ek çabaları teşvik etmeleri durumunda ancak belli sınırı aşmaması kaydıyla izin verilebileceği ifade edilmiştir. Bu bağlamda genel formasyonlarla özel formasyonlar arasında bir ayırım yapılmıştır. Genel formasyonlar bir şirketin genel işleyişiyle ilgili nitelikler kazandırmakta olup bu nitelikler diğer şirketlerde de kullanılabilir. Komisyon bu tür formasyonlara daha olumlu yaklaşmaktadır. Dolayısıyla genel formasyonlar için yapılacak yardımların teşvik edici niteliğinin var olduğu kabul edilmekte ve %50 oranındaki bir yardıma olumsuz bakılmamaktadır.

Özel formasyonlar ise bir şirkette bir işçinin halihazırdaki veya gelecekteki işi için doğrudan ve özellikle uygulanabilen kurallar içermekte olup başka bir şirkette ya da alanda kullanılamaz. Üye devletler bu çerçevede yapacakları yardımın teşvik edici niteliğini ispatlamak zorundadırlar ve ancak %25 oranında bir yardım yapabilirler (Dony-Bartholmé, 1999: 102).

Usule ilişkin kuralların incelemesine geçmeden önce bölgesel ve sektörel yardımlarla ilgili durumu kısaca gözden geçirmek yerinde olacaktır.

Bölgesel yardımlar 87. maddenin 3. fıkranın a ve c bendlerinde yer alan devlet yardımlarını kapsar. Bu çerçevede halen yürürlükte olan rejim, daha önceki tebliğleri birleştiren Mart 1998 tarihli temel çizgiler (lignes directrices) başlıklı belgeyle (ATRG, C 74, 10.3.1998) düzenlenmiştir. Bu belge ve bu belgeden hareketle yayınlanan Bölgesel yardımlarla ilgili Komisyon bildirisini (ATRG, C 90, 26.3.1998) başlıca şu kriterleri getirmiştir:

– **Toprak Kriteri:** a bendinde yer alan yardımların (yaşam standardının anormal ölçüde düşük olduğu veya ciddi bir eksik istihdamın

hüküm sürdüğü bölgelerin ekonomik gelişimini desteklemeye yönelik yardımlar) ortak pazarla bağdaşabilmesi için kişi başına düşen gayri safi milli hasılanın Topluluk ortalamasının % 75'ini aşmadığı bölgelere yapılmış olması gerekir. Bu bölgeler Karasal İstatistik Üniteleri Nomenklaturasında (Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques, kısaltması 'NUTS') 2. bölümde yer almaktadır.

c bendinde yer alan yardımların (ticaret koşullarını ortak çıkarlara zarar verecek ölçüde olumsuz yönde etkilemeyen ve belirli ekonomik bölgeler veya belirli ekonomik faaliyetlerin gelişimini kolaylaştırmak için yapılan yardımlar) ortak pazarla bağdaşabilmesi için Karasal İstatistik Üniteleri Nomenklaturasının 3. bölümünde bulunan bölgelere yapılması gerekir. Bu bölgeler de nüfusu en az 100 000 olan yoğun nüfuslu şehirleri olan bölgeler ile km² başına 12 kişiden daha az nüfus yoğunluğunun olduğu bölgeler ve yapısal fonlara seçilebilme yeteneğine haiz olan bölgelerdir.

Tüm bu bölgelere yapılacak yardımlar, Topluluk düzeyinde tespit edilen ve üye devletler arasında paylaştırılan nüfusa ilişkin genel tavanı aşamaz (Parlement européen, 1999: 3).

– **Konu ve Miktar Kriteri:** Konu itibarıyla söz konusu yardımlar teşebbüslerin işleyişiyle ilgili olamaz. Yalnızca yatırımlara ilişkin olması gerekir. Bu yatırımlar başlangıçta yapılan yatırımlar veya ek istihdam yaratıcı yatırımlar olabilir. Miktar olarak da a bendi kapsamında yapılan yardımlar yatırımların % 50'sini geçemez. c bendi kapsamında yapılan yardımlar yatırımların % 20'sini geçemez (Parlement européen, 1999: 3).

Sektörel yardımlar: Sektörel yardımların ortak pazarla bağdaşabilme kriterleri her sektör için yapılan farklı türdeki düzenlemelerde yer almaktadır. Bunlara örnek olarak gemi inşaatı, otomobil, sentetik iplik, ulaştırma, tarım, kamu teşebbüsleri, kamu hizmeti ve AKÇT kapsamına girmeyen çelik sektörleriyle ilgili olarak yapılan düzenlemeleri verebiliriz.

Ayrıntıya girmeden tüm bu sektörlerle ilişkin düzenlemelerde ortak bir noktanın bulunduğunu belirtmek gerekir: Yapılacak yardımların ortak pazarla bağdaşabilmeleri için var olan durumu korumaya yönelik olmamaları, kapasite indirimi de dahil olmak üzere yapısal problemleri çözerek uzun vadede hayatta kalabilmeyi mümkün kılmaya yönelik olmaları gerekir. Ayrıca yapılacak yardımların orantılı ve gittikçe azalan bir niteliğe sahip olmaları gerekir (Parlement européen, 1999: 3).

Sektörel yardımlar bağlamında kuşkusuz en önemli sorun bu çerçevedeki yasal düzenlemelerin tutarlılığıyla ilgilidir. Daha açık bir ifadeyle bazı sektörlerde yeni yardımlara izin verilmemesi rekabet açısından iki sıkıntı yaratmaktadır. Birincisi yasaklanmış sektörler ile diğer sektörler arasında bir ayırım yaratılmış olmaktadır. Bu durumda pekala piyasa ekonomisine müdahaleden (negatif sübvansiyon) söz edilebilir. İkinci sıkıntı ise yasaklanmış sektörlere yeni firmaların girişleri fiilen engellendiğinden bu alanda faaliyette olan işletmelere avantaj yaratılmış olmaktadır.

2. Usule İlişkin Kurallar

22 Mart 1999 tarih ve 659/99 sayılı Konsey tüzüğüyle usule ilişkin getirilen yeni düzenlemenin incelemesine geçmeden önce AT antlaşmasında öngörülen kontrol prosedürüne bir göz atmak yerinde olacaktır.

a. Antlaşmada Öngörülen Kontrol Prosedürü

87. maddede yasaklanan veya izin verilen yardımların kontrolüyle ilgili prosedür 88. maddede (eski numaralandırmada 93. madde) düzenlenmiştir. Bu prosedürdeki en belirgin nokta Komisyonun geniş yetkilerle donatılmış olmasıdır. Hatta daha ileri giderek diyebiliriz ki Komisyonun onayı olmaksızın bir devlet yardımının yapılması veya yapılan bir yardımın sürmesi olanaksızdır (Parlement européen, 1999: 2). 88. maddede yardımların önceden var olmasına ya da yeni olmasına göre iki farklı rejim öngörülmüştür.

1- Önceden var olan yardımlarla ilgili olarak 88. maddenin 1. fıkrasında

“Komisyon, üye devletlerle işbirliği içinde bu devletlerde mevcut olan tüm yardım sistemlerini sürekli olarak inceler. Komisyon, üye devletlere, ortak pazarın sürekli gelişimi veya işleyişi için gereken uygun tedbirleri önerir”

hükmü getirilerek Komisyonun bu çerçevedeki rolü belirginleştirilmiştir.

Önceden var olan yardımlar kavramıyla kastedilen ortak pazarın kurulmasından önce var olan ya da ortak pazarın kurulmasından sonra yapılan ve zamanında Komisyon tarafından izin verilen yardımlardır. Eğer Komisyon bu yardımların ortak pazarla bağdaşmadığı kanısına

varırsa aşağıda ele alacağımız prosedürü başlatır. Ancak Komisyon tarafından bu prosedürün başlatılması söz konusu yardımın uygulanmasını askıya alıcı nitelikte değildir (Parlement européen, 1999: 3).

2- Yeni yardımlarla ilgili olarak 88. maddenin 3. fıkrası gerekli hükümleri ihtiva etmektedir. Buna göre

“Komisyon, görüşlerini bildirebilmesi için, yardımın yapılması veya değiştirilmesi ile ilgili tasarılarından zamanında haberdar edilir. Eğer Komisyon bu tür bir tasarımın 87. maddeye göre ortak pazarla bağdaşmadığını düşünürse 2. fıkrada belirtilen süreci gecikmeksizin başlatır. İlgili üye devlet, bu süreç nihai bir kararla sonuçlanmadan tasarlanan tedbirleri yürürlüğe koyamaz”.

Metinden de anlaşılacağı gibi üye devletler uygulamaya koymak istedikleri ya da değiştirmek istedikleri devlet yardım tasarılarını önce Komisyona bildireceklerdir. Dolayısıyla burada Komisyonun a priori denetimi söz konusudur. Komisyon tasarıyla ilgili nihai kararını vermedikçe söz konusu devlet yardımı uygulamaya konamaz. Komisyona bildirilmeksizin uygulamaya konan devlet yardımları yasal değildir ve geri ödenir.

Komisyon kendisine arz edilen tasarımın ortak pazarla bağdaşmadığı kanısına varırsa 88. maddenin 2. fıkrasında belirtilen prosedürü başlatır. Prosedürün başlatılması yardım uygulamasını askıya alıcı niteliktedir (prosedür boyunca yardım uygulanamaz) (Parlement européen, 1999: 3).

Yukarıda Komisyonun 88. madde çerçevesinde çok önemli bir role sahip olduğunu belirtmiştik. Bu rol söz konusu maddenin 2. fıkrasında öngörülen prosedür çerçevesinde ayrı bir öneme sahiptir. Söz konusu fıkraya göre;

“Komisyon, ilgili taraflara kendi görüşlerini bildirmeleri için uyarıda bulunduktan sonra, devlet veya devlet kaynakları vasıtasıyla sağlanan bir yardımın 87. maddeye göre ortak pazarla bağdaşmadığını veya bu tür yardımın kötüye kullanıldığını tespit ederse, ilgili devletin Komisyon tarafından saptanacak süre içinde böyle bir yardımı kaldırmasına veya değiştirmesine karar verir.

Söz konusu devletin öngörülen süre içinde bu karara uymaması halinde Komisyon veya ilgili herhangi bir devlet, 226. ve 227. madde (eski numaralandırmada 169. ve 170. madde)³⁵ hükümlerine uymaksızın doğrudan Adalet Divanında dava açabilir.

Bir üye devletin başvurusu üzerine Konsey, istisnai durumlar gerektirdiği takdirde, bu devletin verdiği veya vereceği yardımın 87. madde hükümlerine veya 89. maddede (eski numaralandırmada 94. madde) belirtilen tüzüklere uymaksızın, ortak pazarla bağdaştığına oybirliği ile karar verebilir. Söz konusu yardım ile ilgili olarak Komisyonun, bu paragrafın birinci bendinde belirtilen süreci başlatması halinde, ilgili devletin Konseye yapacağı başvurunun Konsey tutumunu belirtinceye kadar söz konusu süreci durdurucu etkisi vardır.

Ancak, eğer Konsey söz konusu başvurunun yapılmasını izleyen üç ay içinde tutumunu belirtmezse, Komisyon bu konuda kendisi karar verir”.

Pratikte bu paragrafın uygulaması şu biçimde olmaktadır (Parlement européen, 1999: 3):

1– Önce Komisyon kendisine iletilen bir yardım projesinin ortak pazarla bağdaştığı konusunda ciddi şüpheler duyuyorsa, söz konusu üye devleti ve eğer varsa diğer tarafları konuyla ilgili olarak bir ay içinde görüşlerini açıklamaya davet eder.

2– Eğer üye devlet hiçbir açıklama yapmaz, ya da yaptığı açıklamalar Komisyonu tatmin etmezse, Komisyon söz konusu yardımın iki ay içinde değiştirilmesi ya da kaldırılmasına karar verebilir.

3– Eğer üye devlet Komisyonun kararına uymazsa Komisyon ya da bu durumdan mağdur olan diğer bir üye devlet konuyu Adalet Divanına götürebilir.

4– Üye devlet, söz konusu yardımı değiştirmesi ya da kaldırması yönünde Komisyon tarafından verilen karara karşı başvuru süresini geçirmeden Adalet Divanına gidebilir.

5– Bunun yanı sıra üye devlet, söz konusu yardımın ortak pazarla bağdaştığı yönünde karar vermesi için Konseye başvurabilir. Bu başvuru Komisyonun başlatmış olduğu prosedürü durdurucu niteliktedir. Ancak

³⁵ Bu maddeler üye devletlerin AT antlaşmasından doğan yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğine ilişkin ihlal prosedürünü düzenlemekte ve konunun Adalet Divanı önüne gitmesinden önce bir ön prosedür öngörmektedirler. Ancak devlet yardımları çerçevesinde istisnaen, bu ön prosedür uygulanmadan konunun doğrudan Adalet Divanına götürülebileceği 88. maddenin 2. fıkrasında açık hükme bağlanmıştır.

Konseyin üç ay içinde karar vermemesi durumunda, Komisyon bu konuda karar vermeye yetkili hale gelir.

**b. 22 Mart 1999 Tarih ve 659/99 Sayılı Konsey Tüzüğüyle
Getirilen
Düzenleme**

Prosedüre ilişkin bir Konsey tüzüğüne uzun bir süreden beri ihtiyaç duyulmaktaydı. Gerçi bu boşluğu Komisyon uzun bir süreden beri uygulamakta olduğu bir takım kurallarla doldurmaktaydı. Bu kurallar idari veya içtihadî nitelikte olup gerek Adalet Divanı kararlarında gerekse Komisyonun çeşitli tarihlerde yayınladığı tebliğlerde yer almıştı.³⁶ Ancak dağınık durumdaki ve farklı yoğunluktaki hukuksal belgelerde yer alan bu kuralların tek bir tüzükte toplanması ve bu sayede devlet yardımlarına ilişkin prosedürün daha etkin, daha uyumlu bir niteliğe kavuşturulması 22 Mart 1999 tarih ve 659/99 sayılı Konsey tüzüğüyle gerçekleştirilmiştir. Bu tüzük, şimdiye kadar Komisyon tarafından uygulanmakta olan kuralları tek bir çatı altında toplamış ve Komisyon tarafından yapılacak incelemelerin değişik aşamalarına ilişkin süreler, yasal olmayan yardımların askıya alınması ve geri ödenmesi, Komisyonun araştırma yapma imkanları ve üye devletlerin yardımlar konusunda Komisyon ile işbirliği gibi konularda daha kesin hükümler getirmiştir.

659/99 sayılı tüzük, 88. maddenin 2. fıkrasında öngörülen ve yukarıda sözünü ettiğimiz ihlal prosedürünü daha kesin çizgilere kavuşturmuştur. Buna göre Komisyon kendisine bildirilen yardım projesine ilişkin bir ön inceleme yapar (tüzüğün 4. maddesi). Bu ön inceleme sonucunda ilgili projenin ortak pazarla bağdaşabileceği konusunda ciddi şüpheler ortaya çıkarsa, Komisyon 88. maddenin 2. fıkrasında öngörülen resmi prosedürü başlatma kararını verir. Bu kararda fiili ve hukuki durumun yanı sıra Komisyon tarafından yapılan ön incelemenin sonucu ve Komisyonu bu proje konusunda şüphelenmeye iten sebepler yer alır. İlgili üye devlet ve eğer varsa diğer taraflar bu çerçevedeki görüşlerini bir ayı geçmeyen süre zarfında Komisyona bildirirler.

³⁶ Hakkında bilgi verilmeyen yardımların askıya alınması ve geçici olarak geri ödenmesi gibi konularda Komisyonun izlediği bu kararlı tutum sayesinde devlet yardımlarına ilişkin Komisyona yapılan bildirim sayısı 1989 yılında 296 iken bu rakam 1997 yılında 714'e çıkmıştır (aktaran *Parlement européen*, 1999: 4).

Bu aşamadan sonra Komisyon kararını vererek inceleme prosedürünü tamamlar. Bu karar aşağıdaki belirtilen seçeneklerden biriyle sonuçlanabilir (tüzüğün 7. maddesi):

1– Komisyon kendisine bildirilen projenin bir devlet yardımı projesi oluşturmadığına karar verebilir.

2– Komisyon, projenin ortak pazarla bağdaşabileceği konusundaki kuşkularının kalktığını ve yardımın yapılabileceği yönünde kararını verebilir. Bu karara “**olumlu karar**” denir. Komisyon ortak pazarla bağdaşabilmeyi belli şartlara ve karara uyulup uyulmadığının kontrolü zorunluluğuna bağlayabilir. Bu durumda “şartlı karar” söz konusudur.

3– Komisyon, projenin ortak pazarla bağdaşmadığı yönünde kararını verir ve uygulamaya konulamayacağını belirtir. Bu karara “olumsuz karar” denir. Olumsuz kararın iptali için ilgili taraflar ATIDM ya da ATAD’a dava açabilirler. Eğer Komisyonun kararı iptal edilirse bu durumda Komisyon söz konusu yargı kararı doğrultusunda kararını değiştirmek zorundadır (Örnek olarak bkz, 25.9.1997 tarihinde ATIDM tarafından verilen iptal kararı sonrası 17.6.1998 tarihinde değiştirilen karar, ATRG, L 45, 29.2.1999.).

İlgili üye devletin şartlı karara veya olumsuz karara uymaması durumunda, Komisyon konuyu doğrudan Adalet Divanına götürebilir. İlgili üye devlet Komisyona sunduğu projeyi, Komisyon kararını vermeden geri çekebilir. Kendisine sunulan bilgilerin gerçek dışı olması durumunda, Komisyon daha önce bir projeye ilgili vermiş olduğu olumlu kararı geri alabilir.

Bunun yanı sıra Komisyon aşağıdaki yetkilere de sahiptir:

a) *Hukuka aykırı yardımlarla ilgili yetkiler:* Komisyon herhangi bir üye devlette hukuka aykırı bir yardımın yapıldığına ilişkin haberlerin kendisine gelmesi durumunda vakit kaybetmeden bu durumu araştırır. İlgili üye devletten kendisine bu konuda bilgi verilmesini isteyebilir. İlgili üye devletin bu konuda görüşlerini açıklamasından sonra Komisyon bu üye devletten söz konusu yardımı askıya almasını isteyebilir. Aynı biçimde Komisyon kararını verinceye kadar bu üye devletten söz konusu yardımın geçici olarak geri ödenmesinin sağlanmasını isteyebilir. Bununla birlikte yardımın geri ödenmesi aşağıdaki koşullara bağlıdır (tüzüğün 11. maddesi):

- 1– Yapılan uygulamanın yardım karakterinin şüpheye mahal bırakmayacak biçimde açık olması,
- 2– Acilen hareket edilmesi gereği,
- 3– Rekabet halindeki bir diğer teşebbüs için önemli ve tamir edilemeyecek zarar riskinin bulunması.

İlgili üye devletin, Komisyonun askıya alma veya geri ödetme kararlarına uymaması halinde Komisyon, konuyu doğrudan Adalet Divanına götürebilir (tüzüğün 12. maddesi). Komisyonun yardımların geri ödenmesiyle ilgili yetkileri 10 yılla sınırlıdır. Bu süreden sonra zamanaşımı nedeniyle bu yetkiler düşmektedir (tüzüğün 15. maddesi).

b) Var olan yardımlarla ilgili yetkiler: Komisyon ayrıca, 88. maddenin 1. paragrafı uyarınca bir üye devlette var olan yardımları incelemek için bu üye devletten istediği tüm bilgileri alabilir (tüzüğün 17. maddesi). Eğer bu yardımlardan ortak pazarla bağdaşmayanların bulunduğu ortaya çıkarsa bu durumda Komisyon söz konusu üye devlete bir takım önlemleri almasını tavsiye eder. Söz konusu tavsiyede şu hususlar yer alabilir (tüzüğün 18. maddesi):

- 1– Ortak pazarla bağdaşmayan yardımın temelde değiştirilmesi;
- 2– Usule ilişkin bir takım gereklerin yerine getirilmesi;
- 3– Söz konusu yardımın uygulamadan kaldırılması.

Bir devlet yardımıyla ilgili tüm taraflar Komisyon tarafından başlatılan resmi prosedür çerçevesinde görüşlerini belirtebilirler; hukuka aykırı yardımlar veya aşırıya kaçan yardımlar konusunda Komisyona ihbarda bulunabilirler (tüzüğün 20. maddesi).

c) Yıllık Raporlar: Üye devletler uygulanmakta olan ve Komisyona bilgi verilmesi gerekmeyen yardımlar konusunda yıllık bir rapor hazırlar ve Komisyona sunarlar (tüzüğün 21. maddesi).

d) İstişari Komite: Komisyona, üye devletlerin temsilcilerinden oluşan ve başkanlığı bir Komisyon temsilcisi tarafından yürütülen devlet yardımlarıyla ilgili İstişari Komite yardımcı olur. Bu komiteye, devlet yardımlarıyla ilgili çeşitli konularda karar alınmadan önce danışılması zorunludur (tüzüğün 27., 28. ve 29. maddeleri).

e) Yerinde inceleme ve araştırma yetkisi: Eğer Komisyon vermiş olduğu kararlara uyulup uyulmadığı konusunda ciddi şüpheler taşıyorsa ilgili üye devlet, Komisyona yerinde araştırma ve inceleme için her türlü

imkanı hazırlaması gerekir. Bu araştırma ve inceleme konuyla ilgili teşebbüslerin tüm bürolarına girme, evraklarını inceleme ve sözlü açıklamalar istemeyi de kapsayabilir.

Son olarak bir teşebbüsün Komisyon tarafından yapılacak inceleme ve araştırmaya karşı çıkması durumunda, ilgili üye devletin Komisyon yetkililerine gerekli yardımı sağlamak zorunda olduğu ve bu konuda üye devletlerin 16 Kasım 2000'den önce gerekli önlemleri almaları gerektiği hükme bağlanmıştır (tüzüğün 22. maddesi)

C. KOMİSYONUN UYGULAMALARI VE TOPLULUK YARGI ORGANLARININ İÇTİHATLARI

Devlet yardımları çerçevesindeki Komisyonun uygulamaları ve Topluluk yargı organlarının içtihatları esasa ve usule ilişkin uygulama ve içtihatlar olmak üzere iki alt başlık halinde ele alınacaktır

1. Esasa İlişkin Uygulama ve İchtihatlar

Esasa ilişkin uygulama ve içtihatlarda yardımı yapan kuruluşlar, mali yardımlar, diğer yardım tipleri, özelleştirme ve devlet yardımları gibi konular ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla bu başlık altında bu konular sırasıyla ele alınıp irdelenecektir.

a. Yardımı Yapan Kuruluşlara İlişkin Karar ve İchtihatlar

Komisyonun uygulamaları ve Topluluk yargı organlarının kararlarında devlet yardımları çerçevesinde yardımı yapan kuruluşlar konusunda çok önemli ipuçları bulmak mümkündür. Aşağıdaki durumların hepsi yasak kapsamında değerlendirilmiştir (Mémento Pratique, 1997:698):

Devlet, yerel yönetimler ve devlet tarafından yardımlar konusunda oluşturulan veya görevlendirilen özel veya kamu teşebbüsleri tarafından yapılan yardımlar (ATAD, 1977: 595; ATAD, 1985: 439; ATAD, 1991: I-1603; ATAD, 1993: I-887; ATİDM, 1996: II-2109), bir bölge yönetimi tarafından yapılan yardımlar (ATAD, 1984: 1603; Komisyon: ATRG, L 267, 9.11.1995), bir il yönetimi tarafından yapılan yardımlar (Komisyon, 28.4.1989: IP 89), bir kamu teşebbüsü tarafından yapılan yardımlar (ATAD, 1994: I-3547), finans kuruluşlarınca yapılan yardımlar (Komisyon: ATRG, L 138, 6.6.1979; ATAD, 1988: 2855), bölgesel nitelikli kamu holdinglerince yapılan yardımlar (Komisyon: ATRG, L 276,

19.10.1984), bölgesel bir yatırım şirketi tarafından yapılan yardımlar (Komisyon: ATRG, L 59, 27.2.1985), bir teknik merkezce yapılan yardımlar (Komisyon: ATRG, L 14, 17.1.1974), sermayesi devlet ve yerel yönetimlere ait olan ve şirketlerin mali ıslahına yönelik bir organizasyon tarafından yapılan yardımlar (Komisyon: ATRG, L 76, 22.3.1988).

b. Mali Yardımlara İlişkin Karar ve İçtihatlar

Devlet yardımları kapsamında bir başka önemli nokta mali yardımlarla ilgilidir. Aşağıdaki durumların hepsi devlet yardımı kapsamında değerlendirilmiştir (Memento Pratique, 1997:699): Yatırım finansmanlarına yönelik kredilere tanınan faiz indirimi (Komisyon: ATRG, L 183, 3.7.1992), faizsiz borç verme (Komisyon: ATRG, L 12, 14.1.1987), ödenmesi bir süre ertelenen borçlar (Komisyon: ATRG, L 123, 4.5.1989), borçlara devlet tarafından yapılan kefalet (Komisyon: ATRG, L 323, 19.11.1982), bir şirketin fabrikasının satın alınması ve avantajlı şartlarda aynı şirkete kiraya verilmesi (Komisyon: ATRG, L 295, 20.10.1987), bir şirketin borçlarının ödenmesinin iptal edilmesi (Komisyon: 5.4.1989, 89/218 IP), belli bir sektörde bulunan şirketleri avantajlı hale getirmekle sonuçlanan bir enerji kaynağının tercihli tarifelenmesi (ATAD,1990: I-3083), bir şirketin yatırım maliyetlerinin bir kısmının karşılanması (Komisyon: ATRG, L 273, 5.11.1993).

Mali önlemlerle ilgili olarak Komisyon, belli bir sektör ya da belli bölgeye yönelik önlemlerin devlet yardımı kapsamında değerlendirildiğini belirtmektedir. Ülkenin tümü ya da tüm sektörleri ilgilendiren mali önlemler devlet yardımı kapsamının dışındadır (ATRG, C 283, 10.12.1998). Ayrıca Adalet Divanı devlet yardımı kavramının sübvansiyon kavramından daha genel nitelikli olduğunu belirtmektedir. Divan'a göre devlet yardımları sübvansiyonları da kapsamasının yanı sıra dar anlamda sübvansiyon niteliği taşımayan ancak şirketlerin bütçeleri üzerindeki yükleri hafifletme etkisini gösteren diğer müdahaleleri de içinde barındırmaktadır (Bu konuda bkz, ATAD, 1996: I-4551; ATAD, 1998: I-7907).

Ayrıca vergi yardımları (bu konuda bkz, Komisyon: ATRG, L 253, 10.9.1973; Komisyon: ATRG, L 14, 17.1.1974; Komisyon: ATRG, L 338, 25.11.1981; Komisyon: ATRG, L 106, 18.4.1989; Komisyon: ATRG, L 265, 8.11.1995; Komisyon: ATRG, L 272, 25.10.1996; Komisyon: ATRG, L 106, 24.4.1997; Komisyon: ATRG, L 222, 12.8.1997. ATAD, 1992: I-1847; ATAD, 1992: I-6523; ATAD, 1993: I-4337; ATAD, 1993: I-5509; ATAD, 1994: I-877; ATIDM, 1997: II- 229), yatırımlara yapılan yardımlar

(bu konuda bkz, Komisyon: ATRG, L 127, 24.5.1979; Komisyon: ATRG, L 323, 19.11.1982; Komisyon: ATRG, L 283, 27.10.1984; Komisyon: ATRG, L 40, 10.2.1987; Komisyon: ATRG, L 106, 18.4.1989; Komisyon: ATRG, L 123, 4.5.1989; Komisyon: ATRG, L 223, 2.8.1989; ATAD, 1980: 2671), ithalata (Komisyon: ATRG, L 166, 24.7.1972) ve ihracata yönelik yardımlar (bu konuda bkz, Komisyon: ATRG, L 253, 10.9.1973; Komisyon: ATRG, L 138, 6.6.1979; Komisyon: ATRG, L 159, 10.6.1982; Komisyon: ATRG, L 230, 28.8.1984; Komisyon: ATRG, L 276, 19.10.1984; Komisyon: ATRG, L 335, 23.12.1994; ATAD, 1986: 2263; ATAD, 1986: 2321; ATAD, 1988: 2855; ATAD, 1993: I-3131), antlaşmada öngörülen durumların dışındaki bölgesel yardımlar (bu konuda bkz, Komisyon: ATRG, L 217, 25.8.1979; Komisyon: ATRG, L 152, 11.6.1985) devlet yardımı kapsamında değerlendirilmiştir (Mémento Pratique, 1997:701-703).

c. Diğer Yardım Tiplerine İlişkin Karar ve İçtihatlar

Aslında bir tedbiri devlet yardımı olarak nitelenmek ya da nitelenmemek o tedbirin devlet yardımı özelliğini değiştirmemektedir. Bir başka deyişle üye devletler tarafından bir tedbire ilişkin sübjektif nitelenmeler ya da değerlendirmeler o tedbirin devlet yardımı özelliğini kaldırmaz ya da o tedbire devlet yardımı özelliği kazandırmaz. Burada önemli olan bir şirket ya da şirketler grubu lehine devlet kaynaklarından bir avantaj sağlanıp sağlanmadığıdır (bu yönde bkz, ATIDM, 1998: II-1). Dolayısıyla yukarıda da değindiğimiz gibi "fonlar, primler, bağışlıklar, indirimler, resim ve harç istisnaları, düşük faizli ve müsait şartları içeren krediler, devlet garantileri, devlet tarafından verilen kefalet veya benzeri güvenceler, ucuza verilen gayri menkuller, bir işletmenin tahvillerini satın alma, gider yazabilme, hatta şirketlere iştirak gibi faaliyetler" devlet yardımı kavramı içine girmektedir (Tekinalp, 1996: 413). Bu temel çizgiden hareketle üye devletler tarafından yardım olarak nitelenmemekle birlikte aşağıdaki önlemler de devlet yardımı kapsamında değerlendirilmiştir (Mémento Pratique, 1997:701-703):

Lojistik ve ticari yardımlar (normal bir karşılığı olmaksızın) (ATAD, 1996: I-3547), bir teşebbüs veya sektöre normal tarifenin altında gaz, su ya da elektrik tarifesi uygulanması (ATAD, 1996: I-723), satın alma primleri (Komisyon: ATRG, L 185, 9.7.1976), reklam kampanyaları lehine yardımlar (Komisyon: ATRG, L 238, 23.9.1993), mesleki formasyona yönelik bazı yardımlar (Komisyon: ATRG, L 283, 27.10.1984), sosyal güvenlik ödemelerinin hafifletilmesi (Komisyon: ATRG, L 95, 10.4.1997; ATAD, 1974: 709; ATAD, 1996: I-4551), işten çıkarma tazminatlarının

devlet tarafından üstlenilmesi (Komisyon: ATRG, L 352, 15.12.1987), işçi ücretlerinin ödenmesine yönelik yardımlar (Komisyon: ATRG, L 47, 23.2.1990), özel bir yatırımcının yapmayacağı şartlarda devletin bir teşebbüse sermaye payı ile katılması (ATAD, 1985: I-2263; ATAD, 1986: 2321; ATAD, 1990: I-307; ATAD, 1990: I-959; ATİDM, 1998: II-757)

Doğal afetlerin neden olduğu zararın karşılanması çerçevesinde yapılan yardımlarla ilgili olarak (87. madde, 2. fıkra, b bendi) Komisyon Yunanistan'ın kuraklıktan etkilenen Leucade bölgesindeki mercimek üreticilerine ve zararlı böcekler nedeniyle verim alamayan kavun ve karpuz üreticilerine yardım projelerini onaylamamıştır. Komisyon mercimek üreticilerine abartılı yardım yapıldığını; kavun ve karpuz üreticilerinin de zararlı böceklerle karşı zamanında önlem almaları gerektiğini belirtmiştir (Komisyon: ATRG, L 32, 5.2.1999; Komisyon: ATRG, C 396, 19.12.1998).

Güç durumdaki şirketlere yardım çerçevesinde, ATİDM 15 Eylül 1998 tarihli kararında, güç durumdaki şirketlere yapılacak yardımın, bu şirketlerin aktivitelerini sınırlamaya ya da oryante etmeye yönelik yeniden yapılanma planlarına bağlı olması gerektiğini ifade etmiştir.

Dolayısıyla bir yeniden yapılanma planında yer almaksızın bu şirketlerin kayıplarını karşılamaya yönelik olarak yapılan yardımlar ortak pazarla bağdaşabilme rejiminden faydalanabilme olanağına sahip değildir.

Komisyon da 14 Temmuz 1998 tarihli kararında (ATRG, L 32, 5.2.1999) yeniden yapılanma planıyla bir alakası olmadığı ve yalnızca mevcut durumu korumaya yönelik olması nedeniyle güç durumdaki bir şirkete yapılacak bir yardımı ortak pazarla bağdaşmaz olarak nitelemiştir. Güç durumdaki şirketlere yardım çerçevesinde 1998 yılında Komisyon tarafından alınan belli başlı şartlı kararlar şunlardır:

– Fransız hükümeti tarafından Crédit Lyonnais'e yapılacak 53 ila 98 milyar Fransız francı tutarındaki ek yardımla ilgili karar (ATRG, L 221, 8.8.1998). Komisyonun bu kararında öne sürdüğü şartlar arasında Crédit Lyonnais'in bir çok şube ve ajansının kapatılması ve Ekim 1999'dan önce bu banka'nın özelleştirilmesi yer almaktadır.

– Société Française de Production lehine yapılacak yardımla ilgili karar (ATRG, L 203, 22.7.1998). Komisyonun bu kararında öne sürdüğü şartlar arasında yardımın yeniden yapılanma planının uygulanmasıyla orantılı olarak yapılması, bu yardımın son yardım olması ve Fransa'nın

kamuya ait televizyonları program yapımı için bu şirkete göndererek yaptığı kayırcılığa son vermesi yer almaktadır.

– Banco di Napoli lehine yapılacak yardımla ilgili 29.7.1998 tarihli karar. Bu yardım için de bu banka'nın 18 gişe ve Madrid şubesini kapatması ve Komisyon kararının uygulanmasına ilişkin düzenli rapor verilmesini Komisyon şart koşturmuştur.

Komisyonun 1998 yılında vermiş olduğu belli başlı olumsuz kararlara örnek olarak aşağıdaki kararları verebiliriz:

– İtalyan makamlarının Enisorse grubuna sermaye artırımını biçiminde verdiği yardıma ilişkin karar (Bkz, Bulletin de l'UE, 11-1998, 1.2.64. nokta). Komisyona göre bu grubun tasfiyesi daha önceden planlandığından, yapılacak yatırımlardan herhangi bir verim alınması mümkün görünmemektedir. Ayrıca yapılan yardım çerçevesinde grubun yeniden yapılandırılması söz konusu değildir.

– İtalyan makamlarının Keller grubuna ait demiryolu inşaat malzemesi sektöründe faaliyet gösteren iki şirkete yaptıkları yardımla ilgili karar (ATRG, L 63, 12.3.1999). Komisyona göre yapılan yardım bu şirketlerin uzun vadede hayatta kalabilmelerine yönelik yeniden yapılanma planından daha ziyade sipariş edilen malların yetiştirilmesine yöneliktir.

– Fransız makamlarının Société de Banque Occidentale'a yaptıkları yardımla ilgili 22.7.1998 tarihli karar. Komisyona göre bu yardım hiçbir yeniden yapılanma planı içermemektedir.

Kültürel yardımlar çerçevesinde de Komisyon 20 Haziran 1998 tarihli CELF kararıyla (ATRG, L 44, 12.2.1999) Fransız dilinin yaygınlaşması amacını taşıyan yardımın kültürel nitelikli bir yardım olduğunu, ortak pazarda rekabeti ihlal edici bir etki taşımadığına karar vermiştir.

Demir-çelik sektörüne yapılan yardımlarla ilgili olarak da Komisyon bu yardımların yeni kuruluşlara izin verme olanağı sağlayan çevresel nitelikli yardımlar bağlamında değerlendirilemeyeceğini ve bu yardımların yeniden yapılanmaya yönelik olmadığını belirtmiştir (ATRG, L 45, 29.2.1999; ATRG, L 63, 12.3.1999).

d. Özelleştirme ve Devlet Yardımlarına İlişkin Kararlar

Devlet yardımları çerçevesinde özelleştirme konusu son dönemlerde ayrı bir önem kazanmıştır (bu konuda bkz, Wouters ve Van

Hees, 1999: 65). Komisyon özelleştirilecek şirketlere yapılacak yardımlarla bu şirketlerin alıcılar için cazip hale getirildiği fikrinden hareketle özelleştirmelerle ilgili olarak yapılan devlet yardımlarının sıkı bir kontrole tabi olması gerektiği görüşündedir (bkz, XXIII. Rapp. de la Commission sur la politique de la concurrence, 1994: 38).

Komisyon kamuya açık ihale yöntemiyle yapılmayan özelleştirmelerde değerin çok üstünde miktar verilse bile kamuya açık ihalede daha yüksek bir miktarın verilebileceğinden hareketle söz konusu şirketin devlet kaynakları vasıtasıyla kayırlmış olabileceğini düşünmektedir (bkz, Wouters ve Van Hees, 1999: 65). Özelleştirmenin borsaya açılma ya da en büyük miktarı veren şirketin kazandığı ön şartsız ve açık ihale yoluyla yapılması durumunda devlet yardımı yapılabilme ihtimali hayli düşük olmaktadır. Bu durumda yapılan özelleştirmenin Komisyona bildirilmesine bile gerek yoktur (bkz, XXIII. Rapport de la Commission sur la politique de la concurrence, 1994: 276). Böyle bir ihale hakkında Avrupa Birliği'ndeki tüm şirketlerin bilgi edinebilmeleri ve ihaleye eşit koşullarda girebilmeleri gerekir.

Özelleştirmenin borsaya açılma ya da ön şartsız ve açık ihale yoluyla yapılmaması durumunda Komisyon bu özelleştirmenin, devlet yardımı ihtimalinin yüksek olması nedeniyle kendisine bildirilmesini şart koşturmaktadır (Bkz, XXI. Rapport de la Commission sur la politique de la concurrence, 1992: 184). Bu çerçevede Komisyon normal ihale yoluyla yapılmayacak özelleştirmelerde önceden bağımsız bilirkişilerce yapılacak değerlendirmeyi ve sentetik iplik, tekstil ve otomobil endüstrisi gibi hassas sektörlerde yapılacak özelleştirmelerin mutlaka kendisine bildirilmesini istemektedir (Bkz, XXIII. Rapport de la Commission sur la politique de la concurrence, 1994: 276).

Bir özelleştirme çerçevesinde aşağıdaki durumlarda devlet yardımının varlığından söz edilebilir (Wouters ve Van Hees, 1999: 66-67):

1– Satın alacak kişinin gerçek fiyatın altında alım yapabilmesi (XXIII. Rapport de la Commission sur la politique de la concurrence, 1994: 38).

2– Söz konusu şirketin yeniden yapılandırılması gerekirken yardımlar sayesinde yapay olarak hayatta bırakılması (XXIII. Rapport de la Commission sur la politique de la concurrence, 1994: 38).

3– Devlet, diğer kamu teşebbüsleri veya diğer tüm kamu kuruluşlarınca yapılacak borç indirimi ya da iptalinden sonra satışın yapılması.

4– Devlet tarafından özelleştirme çerçevesinde ilgili şirkete güvenilir bir mali temel vermek amacıyla para şırınga edilmesinden sonra satışın gerçekleşmesi (Komisyon: ATRG, 1999, L 116).

5– İlgili şirketin durumunu istikrara kavuşturmak amacıyla yapılan garanti ya da para yardımından sonra satışın gerçekleştirilmesi (Komisyon: ATRG, 1998, L 164).

6– Piyasa ekonomisindeki yatırımcılar arasındaki alım satımda kabul edilemeyecek şartlarda satışın gerçekleşmesi (XXIII. Rapport de la Commission sur la politique de la concurrence, 1994: 38).

Aslında özelleştirme devlet yardımlarını mazur gösterecek bir neden olarak AT antlaşmasının 87. maddesinin 3. fıkrasında yer almamaktadır. Bununla birlikte Komisyon özelleştirmeyi kolaylaştırmaya yönelik yardımların söz konusu fıkranın c bendi kapsamında değerlendirilebileceğini ifade etmektedir (Bkz, XXIV. Rapport de la Commission sur la politique de la concurrence, 1995: 199-200).

2. Usule İlişkin Uygulama ve İçtihatlar

Devlet yardımları çerçevesinde Komisyon yalnızca bir kararın devlet yardımı oluşturup oluşturmadığı konusunda karar verme yetkisine sahiptir. Bununla birlikte Komisyon, söz konusu kararın karmaşık ve bir çok unsurdan oluşması durumunda ekonomik değerlendirme yapma yetkisine ve dolayısıyla geniş bir takdir yetkisine sahiptir (Bu yönde bkz, ATİDM, BFM-EFIM c/Commission, 15.9.1998).

88. maddenin 2. fıkrası çerçevesinde Komisyon kendisine bildirilen devlet yardımı projesi konusunda iki ay içinde karar vermek zorundadır. Var olan yardımlar çerçevesinde böyle bir sürenin aynen kabul edilmesi zorunluluğu olmamakla birlikte, ATİDM verdiği 15 Eylül 1998 tarihli Gestevision c/ Commission kararında var olan bir yardım çerçevesinde yapılan başvurudan dört yıla yakın bir süre geçmiş olmasına rağmen Komisyonun karar almamasını süre ihlali olarak değerlendirmiştir.

Devlet yardımları çerçevesinde Komisyona şikayette bulunan kişilerle, söz konusu durumdan etkilenen üçüncü kişilerin haklarına ilişkin bir takım ipuçlarını Topluluk yargı organlarının kararlarında bulmak mümkündür (bu konuda bkz, E. Coulon ve S. Cras, 1999: 61).

i– Öncelikle devlet yardımlarıyla ilgili kişiler kimler olabilir sorusu akla gelmektedir. Adalet Divanının İntermills kararında (1984: 3809) belirtildiği gibi, 88. maddenin 2. fıkrasında kastedilen kişiler bir devlet yardımıyla kayırılan şirket ya da şirketlerin yanı sıra söz konusu yardımdan menfaatleri etkilenen kişiler, şirketler veya şirket birlikleridir. Bu da rakip şirketler ve meslek kuruluşları başta olmak üzere sınırsız sayıdaki kuruluşu kapsamaktadır.

Şikayette bulunan kişilerle ilgili olarak Komisyonun üye devletlere yönelik olarak kabul ettiği karar ancak dava konusu olabilir. Söz konusu kararı şikayette bulunan kişilere tebliğ eden mektup dava konusu olamaz (Bkz, ATAD, 1998: I-1752). Ayrıca ATAD devlet yardımlarıyla ilgili prosedür çerçevesinde Komisyonun şikayette bulunan kişilerle karşılıklı bir tartışma düzenlemek zorunda olmadığını ve ilk aşamada Komisyonun bu kişileri dinlemek zorunda olmadığını belirtmiştir. Zira 88. maddenin 2. fıkrası çerçevesinde ilgili kişilere görüşlerini açıklama imkanının verilmesi yalnızca Komisyona aydınlatıcı bilgilerin sağlanması amacıyla yöneliktir. Bununla birlikte devlet yardımlarıyla ilgili olarak Komisyonun vermiş olduğu kararlar gerekçeli olmalı ve Komisyon şikayette bulunan kişilere Komisyonu bu yönde karar vermeye iten fiili ve hukuki durum hakkında yeterince açıklamada bulunmalıdır (Bkz, ATAD, 1998: I-1752).

Adalet Divanının Sytraval kararında (1998: I-1752) şikayette bulunan kişilerin haklarıyla ilgili olarak, devlet yardımlarıyla 81. ve 82. maddeler (eski numaralandırmada 85. ve 86. maddeler) arasında net bir ayırma gittiğini söylemek yanlış olmaz. 81. ve 82. maddeler çerçevesinde Komisyon şikayette bulunan kişilerle karşılıklı tartışma düzenleme zorunda olmasına rağmen bu zorunluluk devlet yardımları çerçevesinde bulunmamaktadır. Böylece Komisyonla üye devletlerin karşı karşıya olduğu devlet yardımları çerçevesindeki prosedürün, üye devletlere karşı AT antlaşmasının 226. ve 227. maddelerinde (eski numaralandırmada 169. ve 170. maddeler) düzenlenen ve bireylerin özellikle dışarıda tutulduğu ihlal davası prosedürüne benzer bir nitelik kazandığını söyleyebiliriz (Bu yönde bkz, Durand ve Van Raepenbusch, 1999: 466).

Benzer biçimde Adalet Divanının Boussac kararında (1990: I-307) belirtildiği gibi üye devletin savunma hakkı çerçevesinde üçüncü kişiler tarafından ileri sürülen ve Komisyonun kararını üzerine oturtmayı planladığı görüşlerle ilgili olarak üye devletin görüşlerini açıklayabilmesi gerekir. Savunma hakkı çerçevesinde bir başka nokta üye devletin susma hakkına sahip olup olmadığıyla ilgilidir. Doğal olarak üye devlet bu

hakka sahip olmakla birlikte aşaşıdaki faktörler adeta bu hakkın kullanımını imkansız hale getirmektedir. Öncelikle üye devletler AT antlaşması uyarınca Komisyonla işbirliği yapmak zorundadırlar. Bunun yanı sıra üye devletlerin devlet yardımları çerçevesinde aldıkları kararlar ya da yaptıkları uygulamalar idari veya yasal nitelikli düzenlemeler biçiminde somutlaşmakta; dolayısıyla belirli yerlerde yayınlanmış olup gizli kalmamaktadır. Ayrıca Komisyon üye devletten cevap gelmemesi durumunda elindeki belgeleri temel alarak bir karar verecek; bu da muhtemelen üye devletin aleyhine olacaktır. Bu durumda üye devletin Komisyonla işbirliği yapmaması için hiçbir mantıklı neden bulunmamaktadır (bu yönde bkz, Houtman, 1996: 3).

ii- Devlet yardımları çerçevesindeki durumdan etkilenen üçüncü kişilerle ilgili olarak da ATİDM bu kişilerin söz konusu yardımdan etkilenen üçüncü kişi olabilmeleri için ilgili yardımın verilmesiyle piyasadaki rekabet durumlarının etkilenmesi gerektiğini belirtmiştir (ATİDM, 16.9.1998). Bunun yanı sıra söz konusu kişiler devlet yardımlarıyla ilgili prosedürün yalnızca idari kısmına dahil olma hakkına sahiptirler ve Komisyon bu kişilere vereceği bilgilerle ilgili olarak bir takım kısıtlamalarda bulunabilir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Komisyon bazı durumlarda yardımı belli şartlara bağlayabilir. Bu durumda yardım birkaç dilime bölünerek belirtilen şartlar yerine gelince bir sonraki dilim verilmektedir. Eğer şartlar yerine gelmezse Komisyonun geri kalan yardım için izin vermemesi gerekir. Zira Komisyon başlangıçta şartlı yardım kararıyla bağlıdır. Bu durumda ancak Komisyonun yeni bir kararıyla geri kalan yardım yapılabilir (ATİDM, Ryanair c/Commission, 15.9.1998).

Ayrıca Komisyonun devlet yardımlarıyla ilgili bir kararına karşı yürütmenin durdurulması kararının verilebilmesi için davacının ağır ve tamir edilemez bir zarara uğrayacağını kanıtlaması gerekir. Böyle bir durumun olmaması durumunda yürütmeyi durdurma kararı verilemez (ATİDM, 1998: II- 7769).

Ortak pazarla bağdaşmayan bir yardımın geri ödenmesi çerçevesinde söz konusu geri ödemeye karşı bir şirketin söz konusu devlet yardımıyla ilgili olarak meşru güven (con fiance légitime) duymasına neden olan olağanüstü durumları, ancak yardımı geri ödemesi istenen şirket ulusal yargıç ya da idari makamlar önünde ileri sürebilir. Böylesi bir savunma üye devletler tarafından yapılamaz (ATİDM, 1998: II- 1675).

Antlaşmaya aykırı olarak yapılan devlet yardımlarının geri ödenmesi çerçevesinde Adalet Divanı geri ödemenin kesinlikle mümkün olmadığına ilişkin İtalya'nın itirazını reddetmiştir. Karayolu taşımacılığına yapılan yardımın geri ödenmesi durumunda sektördeki eski uyuşmazlığın yeniden gündeme geleceği ihtimalini ATAD geri ödemenin imkansızlığı çerçevesinde geçerli bir gerekçe olarak kabul etmemiştir (ATAD, 1998: I-271).

Son olarak devlet yardımlarının kontrolü çerçevesinde ulusal yargı organlarının rolüne değinmek gerekir (bu konuda bkz, Houtman, 1996: 9). Bilindiği gibi AT antlaşmasının 88. maddesinin 3. fıkrasının doğrudan etki özelliğinin bir sonucu olan bu rol, Adalet Divanının 11.12.1973 tarihli Lorenz kararıyla ifade edilmiştir (1973: 2703).

21.11.1991 tarihli Saumon kararı (ATAD, 1991: I-5505) Komisyonla ulusal yargı organları arasında devlet yardımlarının kontrolü çerçevesinde rol ayrımı açısından önemli bir nokta olarak görülmelidir. Bu ayrıma göre Komisyon üye devlet usul kurallarına uysun uymasın bir yardımın ortak pazarla bağdaşıp bağdaşmadığı üzerine karar vermekle yükümlüdür. Ulusal yargı organları ise Komisyon kararını verinceye kadar 88. maddenin 3. fıkrasının son cümlesinin³⁷ ulusal otoritelerce muhtemel bir ihlaline karşı davacıların haklarını korumakla yükümlüdür. Ayrıca Divana göre Komisyonun söz konusu yardımın ortak pazarla bağdaştığına karar vermesi, daha önceden yapılmış olan geçersiz işlemleri geçerli hale getirme etkisi doğurmamaktadır.

11.7.1996 tarihli SFEI kararı (ATAD, 1996: I-3547) bu çerçevedeki içtihadı daha da netleştirici niteliktedir. Öncelikle ulusal yargıç gerekli önlemleri almak için Komisyonun kararını beklemek zorunda değildir. Bunun yanı sıra bir yardımın yasal olup olmadığını araştırmadan bu yardımdan yararlanan bir şirketin yalnızca topluluk hukuku çerçevesinde sorumluluğu söz konusu değildir. Bu da sözleşme dışı sorumlulukla ilgili ulusal hukuk kurallarının uygulanmasını engelleyici bir etki doğurmaz. Bununla birlikte devlet yardımlarının kontrolü çerçevesinde ulusal yargı organlarının yetkileriyle ilgili bir takım sınırlamaların varlığını kabul etmek gerekir (Komisyon: ATRG, C 312, 23.11.1995). Bu sınırlamalar uygulamada bir hayli önem kazanmakta ve sistemin daha da iyileştirilmesi gerekmektedir (bu yönde bkz, Houtman, 1996: 10).

---

³⁷ "İlgili üye devlet, bu süreç nihai bir kararla sonuçlanmadan tasarlanan tedbirleri yürürlüğe koyamaz".

SONUÇ

Devlet yardımlarıyla ilgili olarak Avrupa Birliğindeki yeni düzenlemeleri ve uygulamaları ele alıp irdedeğimiz bu çalışmadan başlıca şu sonuçları çıkarmak mümkündür:

Öncelikle Avrupa Birliği organlarının özellikle de Komisyonun rekabet konusunda yeni bir atılım içinde bulunduğunu belirtmek gerekir. Bu atılıma ekonomik gerekçe olarak son dönemde Uzak Doğu ve Amerika'nın uluslararası pazarda paylarını artırmaları ve AB ekonomisinin rekabet gücünü kaybediyor konumda olması gösterilebilir. Söz konusu atılım, rekabetle ilgili kuralların ekonomik ve teknik gelişmelere, Avrupa Birliğinin genişlemesiyle oluşacak yeni duruma cevap verebilecek şekilde modernleştirilmesi biçiminde somutlaşmaktadır. Bu modernleştirme politikası başlıca üç alanda yürütülmekte ve devlet yardımları konusu bu üç alandan birini oluşturmaktadır.³⁸ İşte esasa ve usule ilişkin 1998 ve 1999 yıllarında yapılan düzenlemeleri bu çerçevede ele alıp değerlendirmek gerekir.

Dikkati çeken ikinci nokta yapılan bu düzenlemelerde devlet yardımlarıyla ilgili kuralların olabildiğince saydam ve kesin çizgilere oturtulmuş olmasıdır. Yapılan bu düzenlemelerle idari ve içtihadi nitelikteki kurallar tek çatı altında toplanmış, sağlam bir hukuki zemine oturtulmuştur. Böylece devlet yardımları alanında Konsey başlangıçtan bu yana sürdürdüğü sessizliğini bozmuş, Komisyonun neredeyse tek başına egemen olduğu bir alanda 89. maddeden aldığı yasal düzenleme yapma yetkisini kullanmıştır (Blumann, 1999: 320). Dolayısıyla 994/98 tüzükle ilgili olarak Blumann'ın da belirttiği gibi (1999: 319) devlet yardımları alanında bir blok muafiyet rejiminin getirildiğini söylemek yanlış olmaz.

Nihayet son olarak bu düzenlemelerdeki kurumsal çerçeve dikkati çekmektedir. Bu noktada üye devletlerle Topluluk organları arasında sıkı bir işbirliği öngörülmüştür. Bu işbirliği özellikle yıllık raporlar, İstişari Komite gibi noktalarda somutlaşmaktadır. Bununla birlikte gözden kaçırılmaması gereken nokta yeni düzenlemelerde Komisyona verilen merkezi roldür. Bu rolle Komisyonun kurucu antlaşmalardan kaynaklanan yetkileri daha da sağlam bir zemine oturtulmuştur.

³⁸ Diğer iki alan 81. maddenin (eski numaralandırmada 85. madde) uygulama koşullarının modernizasyonu ve rekabet alanında uluslararası işbirliğinin geliştirilmesidir (bu konuda bkz, J.P. Pons, 1998: 8).

Devlet yardımları çerçevesindeki modernleştirme çalışmaları ve devlet yardımlarıyla ilgili Topluluk organlarının (Komisyonun ve Topluluk yargı organlarının) uygulamaları bu çalışmada ele aldığımız düzenlemelerle sınırlı değildir ve olmayacaktır. Önümüzdeki yıllarda da bu tür düzenlemeler yapılacak ve Topluluk organlarının uygulamaları sayesinde bu çerçevedeki kurallar daha da netleşecektir.

KAYNAKÇA

A- Kitaplar, Makaleler, Bildiriler

- **C. Blumann:** “L’émergence de l’exemption catégorielle en matière d’aides d’Etat: le règlement no 994/98 du 7 mai 1998”, *Revue du Marché Commun et de l’Union Européenne*, 1999, s. 319.
- **J.Y. Cherot:** *Les aides d’Etat dans les Communautés européennes*, Economica, Paris, 1998.
- **Commission:** *Vade mecum, règles communutaires applicables aux aides d’Etat* (europa.eu.int).
- **E. Coulon ve S. Cras:** “Contentieux de la légalité dans le domaine des aides d’Etat: les recents évolutions dans l’application des articles 173 et 175 du traité CE”, *Cahiers de Droit Européen*, no 5-6, 1999, s. 61.

- **M. Dony-Bartholmé:** "Les aides d'Etat (année 1998)", Journal des Tribunaux-Droit Européen, no: 57, Mai 1999, s. 97.
- **C.F. Durand ve S. Van Raepenbusch:** "Les principaux développements de la jurisprudence de la Cour de Justice et du Tribunal de Première Instance", Cahiers de Droit Européen, no 3-4, 1999, s. 466.
- **H. Günuğur:** Avrupa Topluluğu Hukuku, Eğitim Yay., Ankara, 1993.
- **A. Houtman:** "Le droit de la défense dans les procédures en matière d'aides d'Etat", Association Européenne des Avocats Kongresinde sunulan 25.10.1996 tarihli bildiri, Bruxelles (europa.eu.int).
- **G. Isaac:** Droit Communautaire Générale, Masson, Paris, 1990.
- **J.P. Keppenne:** "Politiques fiscales nationales et contrôle communautaire des aides d'Etat", Journal des Tribunaux-Droit Européen, no 66, Février 2000, s. 25.
- **J.P. Keppenne:** Guide des aides en droit communautaire (réglementation, jurisprudence et pratique de la Commission), Bruylant, Bruxelles, 1999.
- **P. Laurent:** La politique communautaire de concurrence, Sirey, Paris, 1993.
- **Parlement européen:** "Les aides d'Etat", in Fiches Techniques, 1999. (www.europarl.eu.int).
- **J. P. Pons:** "La politique européenne de concurrence: tendances récentes et nouveaux défis", 7. Encontro Nacional de Economia Industrial (Portekiz) çerçevesinde sunulan 2.10.1998 tarihli bildiri (europa.eu.int).
- **Ü.Tekinalp:** Devlet Yardımları, Avrupa Birliği Hukuku (Takinalp/Tekinalp), Beta Yay., İstanbul, 1996, ss. 411-419.
- **J. Vandamme:** "Article 92" in V. Contantinesco ve diğerleri (ed), Traité instituant la CEE, Commentaire article par article, Economica, Paris, 1992, s. 489.
- **J. Wouters ve B. Van Hees:** "Les entreprises publiques et les règles européennes en matière d'aides d'Etat", Revue du Marché Unique Européen, Sayı 2, 1999, s. 65.
- _____Mémento Pratique, Communautés Européennes, Francis Lefebvre yay., Paris, 1997.
- _____Avrupa Birliğinde uygulanan devlet yardımları, teşvikler ve Türkiye ile mukayeseli incelemesi, İGEME Yay., 2. Baskı, Ankara, 1995.

B- Topluluk organlarının düzenleme ve kararları

1– Konsey düzenlemeleri

994/98 sayı ve 7.05.1998 tarihli tüzük, ATRG, L 142, 14.05.1998.
659/99 sayı ve 22.03.1999 tarihli tüzük, ATRG, L 83, 127.03.1999.

2– Komisyon kararları ve dokümanları (kronolojik sıraya göre)

Komisyonun 28.6.1972 tarih ve 72/261 sayılı Instr. sci.que et biens de tech. av. kararı, ATRG, L 166, 24.7.1972.

Komisyonun 25.7.1973 tarih ve 72/263 sayılı Etabliss. d'entreprises à l'etranger kararı, ATRG, L 253, 10.9.1973.

Komisyonun 17.12.1973 tarih ve 74/8 sayılı Cent. tech. du cuir et de l'ind. horl. kararı, ATRG, L 14, 17.1.1974.

Komisyonun 16.6.1976 tarih ve 76/574 sayılı Presse en Italie kararı, ATRG, L 185, 9.7.1976.

Komisyonun 2.5.1979 tarih ve 79/496 sayılı Fourniture de materiel offshore kararı, ATRG, L 127, 24.5.1979.

Komisyonun 18.5.1979 tarih ve 79/519 sayılı Entreprises exportatrices françaises kararı, ATRG, L 138, 6.6.1979.

Komisyonun 27.7.1979 tarih ve 79/743 sayılı Cigarettes kararı, ATRG, L 217, 25.8.1979.

Komisyonun 10.11.1981 tarih ve 81/945 sayılı Production d'argon kararı, ATRG, L 338, 25.11.1981.

Komisyonun 16.12.1981 tarih ve 82/47 sayılı Exportation de navires kararı, ATRG, L 20, 28.1.1982.

Komisyonun 17.5.1982 tarih ve 82/364 sayılı Exportations vers la Grece kararı, ATRG, L 159, 10.6.1982. Komisyonun 22.7.1982 tarih ve 82/775 sayılı Eaux min. et lim. en Belgique kararı, ATRG, L 323, 19.11.1982.

Komisyonun 17.4.1984 tarih ve 84/496 sayılı Textiles en France kararı, ATRG, L 276, 19.10.1984.

Komisyonun 27.6.1984 tarih ve 84/416 sayılı Centrale electrique kararı, ATRG, L 230, 28.8.1984.

Komisyonun 27.6.1984 tarih ve 84/508 sayılı Fibres en Fil en polyproplene kararı, ATRG, L 283, 27.10.1984.

Komisyonun 18.7.1984 tarih ve 84/498 sayılı Fils de polyester kararı, ATRG, L 276, 19.10.1984.

Komisyonun 23.7.1984 tarih ve 84/509 sayılı Fils Polyester kararı, ATRG, L 283, 27.10.1984.

Komisyonun 28.10.1984 tarih ve 85/153 sayılı Ceramique sanitaire et vaisselle kararı, ATRG, L 59, 27.2.1985.

Komisyonun 7.11.1984 tarih ve 85/275 sayılı Horl., opt. et electronique en France kararı, ATRG, L 152, 11.6.1985.

Komisyunun 23.4.1986 tarih ve 87/16 sayılı Produits chimiques en Italie kararı, ATRG, L 12, 14.1.1987.

Komisyunun 29.7.1986 tarih ve 87/99 sayılı Entreprises transformatrices de fibres kararı, ATRG, L 40, 10.2.1987.

Komisyunun 11.2.1987 tarih ve 87/515 sayılı Achat-Location d'une Usine kararı, ATRG, L 295, 20.10.1987.

Komisyunun 7.10.1987 tarih ve 88/167 sayılı Aides à l'industrie grecque kararı, ATRG, L 76, 22.3.1988.

Komisyunun 15.12.1987 tarih ve 87/585 sayılı Fabricants de textiles français kararı, ATRG, L 352, 15.12.1987.

Komisyunun 15.11.1988 tarih ve 89/254 sayılı Entr. belge du secteur petrochimique kararı, ATRG, L 106, 18.4.1989.

Komisyunun 21.12.1988 tarih ve 89/305 sayılı Fabricants français d'automobiles kararı, ATRG, L 123, 4.5.1989.

Komisyunun 8.3.1989 tarih ve 89/456 sayılı Producteur français de fil de coton kararı, ATRG, L 223, 2.8.1989.

Komisyunun 5.4.1989 tarih ve (89)218 sayılı basın bildirisi.

Komisyunun 28.4.1989 tarih ve IP (89) numaralı basın bildirisi.

Komisyunun 28.6.1989 tarih ve 90/70 sayılı Siderurgie française kararı, ATRG, L 47, 23.2.1990.

Komisyunun 18.12.1991 tarih ve 92/330 sayılı Textilwerke kararı, ATRG, L 183, 3.7.1992.

XXI. Rapport de la Commission sur la politique de la concurrence, OPOCE, Luxembourg, 1992.

Komisyunun 7.7.1993 tarih ve 93/508 sayılı Secteur de la ceramique dans le Latin kararı, ATRG, L 238, 23.9.1993.

Komisyunun 22.7.1993 tarih ve 93/564 sayılı Cartiere del Garda kararı, ATRG, L 273, 5.11.1993.

XXIII. Rapport de la Commission sur la politique de la concurrence, OPOCE, Luxembourg, 1994.

Komisyunun 14.9.1994 tarih ve 94/814 sayılı Aide à l'exp. des champ. en Irlande kararı, ATRG, L 335, 23.12.1994.

XXIV. Rapport de la Commission sur la politique de la concurrence, OPOCE, Luxembourg, 1995.

Komisyunun 1.3.1995 tarih ve 95/456 sayılı Secteur Pharmaceutique en Grece kararı, ATRG, L 265, 8.11.1995.

Komisyunun 26.7.1995 tarih ve 95/466 sayılı VLM kararı, ATRG, L 267, 9.11.1995.

Communication relative à la coopération entre la Commission et les juridictions nationales dans le domaine des aides d'Etat, ATRG, C 312, 23.11.1995.

- Communication de la Commission, ATRG, C 68, 6.3.1996.
Komisyonun 29.5.1996 tarih ve 96/615 sayılı Institut français du Petrôle kararı, ATRG, L 272, 25.10.1996.
Komisyonun 22.10.1996 tarih ve 97/270 sayılı Transp. rout. des march. en Italie kararı, ATRG, L 106, 24.4.1997.
Komisyonun 4.12.1996 tarih ve 97/239 sayılı Materiel bis/ter kararı, ATRG, L 95, 10.4.1997.
Komisyonun 18.12.1996 tarih ve 97/542 sayılı Biocarburants en France kararı, ATRG, L 222, 12.8.1997.
Komisyonun 15.7.1997 tarihli GEA kararı, ATRG, 1998, L 164.
Komisyonun 21.1.1998 tarihli kararı, ATRG, L 203, 22.7.1998.
Komisyonun 25.5.1998 tarihli kararı, ATRG, L 221, 8.8.1998.
Communication de la Commission, ATRG, C 343, 11.11.1998.
Komisyonun 17.6.1998 tarihli kararı, ATRG, L 45, 29.2.1999.
Komisyonun 1.7.1998 tarihli kararı, ATRG, L 63, 12.3.1999.
Komisyonun 14.7.1998 tarihli kararı, ATRG, L 32, 5.2.1999.
Komisyonun 22.7.1998 tarihli kararı (europa.eu.int).
Communication de la Commission, ATRG, C 283, 10.12.1998.
Komisyonun 29.7.1998 tarihli Banco Di Napoli kararı, ATRG, 1999, L 116.
Komisyonun 20.6.1998 tarihli CELF kararı, ATRG, L 44, 12.2.1999.

C- Topluluk yargı organlarının kararları

1- Avrupa Toplulukları Adalet Divanı kararları

- ATAD'nın 120/73 sayılı Gebr Lorenz c/ Allemagne e.a. davasında verdiği 11.12.1973 tarihli karar, Rec. s. 2703.
ATAD'nın 173/73 sayılı Italie c/ Commission davasında verdiği 2.7.1974 tarihli karar, Rec. s. 709.
ATAD'nın 78/76 sayılı Steinike & Weinlig davasında verdiği 22.3.1977 tarihli karar, Rec. s. 595.
ATAD'nın 730/79 sayılı Philip Morro davasında verdiği 17.9.1980 tarihli karar, Rec. s. 2671.
ATAD'nın 169/82 sayılı Commission c/ Italie davasında verdiği 27.3.1984 tarihli karar, Rec. s. 1603.
ATAD'nın 323/82 sayılı Intermillsc/ Commission davasında verdiği 14.11.1984 tarihli karar, Rec. s. 3809.
ATAD'nın 290/83 sayılı Commission c/ France davasında verdiği 30.1.1985 tarihli karar, Rec. s. 439.

ATAD'nın 234/84 sayılı Belgique c/ Commission (Meura) davasında verdiği 13.3.1985 tarihli karar, Rec. s. I-2263.

ATAD'nın 40/85 sayılı Belgique c/ Commission (Boch) davasında verdiği 10.7.1986 tarihli karar, Rec. s. 2321.

ATAD'nın 234/84 sayılı Commission c/Belgique davasında verdiği 10.7.1986 tarihli karar, Rec. s. 2263.

ATAD'nın 57/86 sayılı Grece c/ Commission davasında verdiği 7.6.1988 tarihli karar, Rec. s. 2855.

ATAD'nın 301/87 sayılı France c/ Commission (Boussac) davasında verdiği 14.2.1990 tarihli karar, Rec. s. I-307.

ATAD'nın 142/87 sayılı Belgique c/ Commission (Tubemeuse) davasında verdiği 21.3.1990 tarihli karar, Rec. s. I-959.

ATAD'nın 169/84 sayılı Cdf Chimie AZF et SCGP davasında verdiği 12.7.1990 tarihli karar, Rec. s. I-3083.

ATAD'nın 305/89 sayılı Commission c/ Italie davasında verdiği 21.3.1991 tarihli karar, Rec. s. I-1603.

ATAD'nın 354/90 sayılı Fed. nat. du comm. ext. des produits alim. et Syn. des negociants et transformateur de Saumon c /France davasında verdiği 21.11.1991 tarihli karar, Rec. s. I- 5505.

ATAD'nın 73 ila 83/90 sayılı Comp. Comm. de l'Ouest davasında verdiği 11.3.1992 tarihli karar, Rec. s. I-1847.

ATAD'nın 17/91, 114/91 ve 144/91 sayılı Lornoy, Claeys ve Dmoor davasında verdiği 16.12.1992 tarihli 3 karar, Rec. s. I-6523 vd.

ATAD'nın 72/91 ve 73/91 sayılı Sloman Neptun davasında verdiği 17.3.1993 tarihli karar, Rec. s. I-887.

ATAD'nın 183/91 sayılı Commission c/Grece davasında verdiği 10.6.1993 tarihli karar, Rec. s. I-3131.

ATAD'nın 266/91 sayılı Celbi davasında verdiği 2.8.1993 tarihli karar, Rec. s. I-4337.

ATAD'nın 72/92 sayılı Scharbotke davasında verdiği 27.10.1993 tarihli karar, Rec. s. I-5509.

ATAD'nın 387/92 sayılı Banco Exterior de Espana davasında verdiği 15.3.1994 tarihli karar, Rec. s. I-877.

ATAD'nın 56/93 sayılı Belgique c/ Commission davasında verdiği 29.2.1996 tarihli karar, Rec. s. I-723.

ATAD'nın 241/94 sayılı France c/ Commission davasında verdiği 26.9.1996 tarihli karar, Rec. s. I-4551.

ATAD'nın 39/94 sayılı Syndicat français de l'Express International e.a. (SFEI) c/La Poste davasında verdiği 11.7.1996 tarihli karar, Rec. s. I-3547.

ATAD'nın 280/95 sayılı Commission c/ Italie davasında verdiği 29.1.1998 tarihli karar, Rec. s. I- 271.

ATAD'nın 367/95 sayılı Sytraval davasında verdiği 2.4.1998 tarihli karar, Rec. s. I-1752.

ATAD'nın 200/97 sayılı Ecotrade davasında verdiği 1.12.1998 tarihli karar, Rec. s. I-7907.

2- Avrupa Toplulukları İlk Derece Mahkemesinin Kararları

ATİDM'nin 358/94 sayılı Air France c/Commission davasında verdiği 12.12.1996 tarihli karar, Rec. s. II-2109.

ATİDM'nin 106/95 sayılı FFSA davasında verdiği 27.2.1997 tarihli karar, Rec. s. II- 229.

ATİDM'nin 67/94 sayılı Ladbrooke c/Commission davasında verdiği 27.1.1998 tarihli karar, Rec. s. II-1.

ATİDM'nin 86/96 sayılı R. Arbeitsgemeinschaft Deutscher Luftfahrt-Unternehmen c/ Commission davasında verdiği 2.4.1998 tarihli karar.

ATİDM'nin 16/96 sayılı Cityflyer Express c/ Commission davasında verdiği 30.4.1998 tarihli karar, Rec. s. II-757.

ATİDM'nin 459/93 sayılı Siemens c/ Commission davasında verdiği 8.6.1998 tarihli karar, Rec. s. II- 1675.

ATİDM'nin 73/98 sayılı R. Prayon-Rupel c/ Commission davasında verdiği 15.7.1998 tarihli karar, Rec. s. II- 7769.

ATİDM'nin 126/96 ve 127/96 sayılı BFM ve EFIM c/ Commission davasında verdiği 15.9.1998 tarihli karar.

ATİDM'nin 40/95 sayılı Ryanair c/ Commission davasında verdiği 15.9.1998 tarihli karar.

ATİDM'nin 188/95 sayılı Waterleiding Maatschapij Noord-West Brabant c/ Commission davasında verdiği 16.9.1998 tarihli karar.

FİNANSAL PİYASALARDA SERBESTLEŞMENİN İKTİSADİ BÜYÜME ÜZERİNE ETKİLERİ [▼]

Uğur EMEK [▲]

GİRİŞ

[▼] *Yorum ve değerlendirmeleri için, Doç Dr. Güven SAK ve Yrd. Doç. Dr. Ahmet Haşim KÖSE ile kimliği tarafımda bilinmeyen Rekabet Dergisi Hakemine; editing aşamasındaki katkıları için de sayın Hasibe Çınar IŞIKLI'ya teşekkür ederim. Makalede yer alan görüş ve hataların sorumluluğu kuşkusuz, sadece bana aittir. Başka kişi ve kurumları bağlamaz.*

[▲] *DPT- Planlama Uzmanı*

Schumpeter 1912 yılında yayımlanan "İktisadi Kalkınmanın Teorisi" isimli kitabında finansal piyasaların gelişmesi ve ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki bulunduğunu; ekonomik sistemde "banker"ın anahtar bir iktisadi ajan olduğunu ileri sürmüştü (Fry, 1995: s., 22). Shumpeterian çerçevede, iktisadi büyüme ve kalkınmada öncü bir rolü olan yenilikçi girişimcinin; sahip olduğu potansiyel projeleri yatırıma dönüştürmek için finansmana ihtiyacı bulunmaktadır. Girişimcinin finansal destek alması için bankaların ya da kapitalistin onayını alması gerekmektedir. Bu yaklaşım bankaları (ya da finansal sistemi) analizin odak noktasına yerleştirmektedir. Böylece, potansiyel yatırım projeleri üzerindeki veto gücüyle banker, iktisadi büyüme ve kalkınma sürecinde öncü bir güç ya da kısıt konumuna gelmektedir (Sak, 1995: s., 10).

Schumpeter bankerın satın alma gücünün değişimine "aracılık eden" sıradan bir kurum olmadığını; aksine satın alma gücünü bizzat yarattığını ve dağıtımını yaptığını ileri sürmektedir. Yaratılmış ya da yaratılacak satın alma gücü talebinin üzerinde yoğunlaşması ve günlük tasarrufların da kendisine akması nedeniyle banker hemen hemen girişimci bir kapitalistin yerini almaktadır. Banker verimli kaynakların sahipleri ile yeni üretim tekniklerini uygulamak isteyen yatırımcılar arasında durmaktadır. Merkezi bir otorite bu sürece müdahale etmediği sürece banker kalkınmanın dinamiği olacaktır. Böylece, banker yeni üretim tekniklerinin yaratılması için toplum adına girişimcileri görevlendirmektedir. Sonuç olarak, banker değişim ekonomisinin en önemli aktörlerinden birisi durumundadır (Fry, 1995: s., 22-23).

Shumpeterian çerçevede finansal piyasaların iktisadi büyüme ve kalkınma sürecinde, pasif ya da bağımlı da olsa, bir rolü bulunmaktadır. Diğer bir deyişle, finansman iktisadi kalkınma sürecinde, pasif bile olsa, hesaba alınması gereken bir kısıt veya itici bir unsurdur. Bu pasif role rağmen iktisadi kalkınma sürecinde finansal piyasaların hiç bir rolünün bulunmadığını ya da daha aktif bir role sahip olduklarını söyleyebilmek mümkün müdür?

Robinson (1952) "girişimcinin öncülük yaptığını, finansmanın da bunu takip ettiğini" ileri sürmektedir. Bu görüşe göre, iktisadi kalkınma finansal sözleşmelere talep yaratmakta; finansal sistem de bu talebi otomatikman karşılamaktadır. Bunun da ötesinde bazı ekonomistler finansal sistem ile ekonomik büyüme arasında ilişki bulunduğuna dahi inanmamaktadır. Robert Lucas (1988) ekonomistlerin, iktisadi kalkınmada finansal unsurların rolünü gereğinden fazla ve kötü bir biçimde abarttıklarını belirtmektedir (Levine, 1987).

Finansal piyasaların iktisadi kalkınma sürecinde aldığı yerin tayini iktisat yazınında uzun tartışmalara neden olmuştur. Bu tartışmaların kendisi bile finansal sistemin önemini ve anlaşılmaya olan ihtiyacını ortaya koymaktadır. Finansal sistem ve iktisadi kalkınma ilişkisini "sorunsal" olarak ele alan bu çalışmanın birinci bölümünde "finansal baskı" kuramı ve milli gelir büyümesi arasındaki ilişki ele alınmış; finansal baskı kuramının iktisadi büyüme hızı üzerinde tahrifat yarattığını öne süren McKinnon-Shaw ekolünün finansal piyasaların serbestleştirilmesi ve iktisadi büyüme üzerindeki pozitif etkisine ilişkin modeli incelenmiştir. İkinci bölümde, finansal baskı kuramına makroekonomik bir model ile karşı çıkan yapısalci okulun ve mikroekonomiye dayalı bir modelle karşı çıkan Stiglitz'in piyasa tökezlemesi hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Üçüncü bölümde de, konu hakkında yapılan ampirik çalışmalar incelenmiştir.

Çalışmanın sonunda da genel bir değerlendirme yapılarak; finansal sistemin iktisadi kalkınmada etkin ve pozitif bir işlev görebilmesi için yapılması gerekenlere ilişkin politika önermelerinde bulunulmuştur. Kapsamı genişletmemek amacıyla, çalışmada iktisadi büyüme ve kalkınma üzerinde önemli etkileri bulunan "sermaye piyasaları" ve "uluslararası sermaye hareketlerine serbesti tanıma" uygulamalarına değinilememiştir.³⁹

Ancak, bu konuların da iktisadi kalkınma sorunsalı açısından incelenmesinin bir gereklilik olduğuna inanmaktayız.

I. FİNANSAL BASKI KURAMI VE FİNANSAL SERBESTLEŞME

"Finansal baskı" (financial repression) kuramına göre; gelişmekte olan ülkelerde devlet finansal piyasalara müdahale ederek bu piyasaları baskı altında tutmakta; faizlerin suni olarak düşük seviyelerde gerçekleşmesini sağlamakta; ve kredi tahsisatına doğrudan müdahale etmektedir. Bu sürecin bir sonucu olarak, toplam tasarruf hacmi olması gerekenden daha az oluşmakta; krediler de etkin olmayan bir tarzda tahsis edilmektedir. Çünkü, tasarruf yetersizliği nedeniyle oluşan *kredi talebi fazlalığı* rant arayışını güçlendirmekte; bu da kredi tahsisatında yolsuzluğa ve verimsiz kullanıma neden olmaktadır. Reel ekonominin hızlı ve verimli yatırım fırsatları yaratması karşısında; finansal sistemin bu yatırımlara yeterince fon sağlayamaması durumunda, finansal baskı

³⁹ "Uluslararası sermaye hareketlerine serbesti tanıma" ve "sermaye piyasaları" konusunda devam eden araştırmalarımız başka bir çalışmanın konusunu oluşturacaktır.

politikalarının iktisadi kalkınma üzerindeki tahrifatı (distortion) daha sert olacaktır.

Ekonominin etkin işleyebilmesi için devlet finansal piyasalara müdahale etmemeli; mevduat ve kredi faizleri piyasa koşullarında oluşmalı; diğer bir deyişle *faiz hadleri* mevduat ve kredi pazarlarındaki arz ve talebi dengeleyen *rekabetçi bir fiyat* şeklinde oluşmalıdır. Baskı altında düşük tutulan faizler nedeniyle, önceden verimli olmayan yatırımlara (altın ve gayrimenkul gibi) giden tasarrufların finansal sisteme girmesiyle, toplam yurt içi tasarruf -dolayısıyla yatırım- hacmi artacak; ayrıca, kredi tahsisatı da devlet müdahalesi yerine rekabetçi piyasa fiyatlandırmasıyla -yüksek kredi faizleriyle- yapılacağı için yatırımların iç karlılık oranı -dolayısıyla verimliliği- artacak ve bu iki etki ise ekonominin büyüme hızını artıracaktır.

Finansal baskı kuramı, ilk olarak 1973 yılında Mckinnon ve Shaw'ın birbirinden bağımsız iki çalışmasında ortaya konulmuştur. Bu nedenle finansal baskı kuramına atıf yapıldığında bu iki isim "Mckinnon-Shaw" ya da "M-S" şeklinde birlikte anılmaktadır. Yazarlar geliştirmekte olan ülkelerin özellikleri çerçevesinde finansal piyasaları ilk defa sistemik olarak incelemiştir. (Ageno ve Montiel, 1996: s., 152).

I.1. Finansal Baskı Kuramının Gereği

Shaw'ın (1973) geliştirdiği finansal baskı kuramı neoklasik ve neokeynesyen düşüncelerin faiz haddi politikaları konusundaki eleştirilerine dayanmaktadır. Tobin (1965) para ve büyüme arasında analitik bir çerçeve çizmektedir. Tobin'in modelinde, hane halkları tasarruflarını para ve verimli sermaye malları arasında dağıtmaktadır. Sermaye mallarının getirisi paranın getirisinden (faiz) büyük olduğu sürece, hane halklarının portföyünde verimli sermaye malları yatırımı daha yüksek paya sahip olacaktır. Böylece, paranın getirisinin -faizin- düşük olması, yüksek sermaye/işgücüne sahip yatırımları hızlandırarak, sosyal refahın artmasına neden olacaktır. Bu refah kazancı ya mevduat faizleri düşürülerek; ya para vergilenecek; ya da enflasyon oranının artırılmasıyla para stokundaki büyüme oranı hızlandırılarak elde edilebilir (Sak, 1995: s.,13).

Paranın yönetimi ile ekonominin performansı arasındaki ilişkiyi analiz eden Keynes'in (1936) "*likidite tercihi*" teoremine göre hane halkları *muamele*, *ihtiyat* ve *spekülasyon motifi* ile ellerinde para tutmak istemektedir. İnsanlar günlük ihtiyaçları için muamele; öngörülemeyen

olağanüstü giderleri için ihtiyat; faiz hadlerindeki değişikliklerden yararlanmak içinse spekülasyon motifiyle ellerinde para tutarlar. Keynes'in likidite tercihi teoreminde faizlerin daha aşağı inemeyeceği bir seviye bulunmakta ve bu seviye "likidite tuzağı" (liquidity trap) olarak adlandırılmaktadır. Keynes spekülasyon motifiyle elde tutulan paranın insanların refahları hakkında alacağı karara göre değiştiğini söylemektedir. Keynes'in modelinde basitliği sağlamak için insanlar paralarını nakit ya da sabit temettülü hazine bonosunda tutmaktadır. Bono bedeli ile faiz hadleri arasında ters bir ilişki bulunmaktadır. Faiz oranları artınca -azalınca- hazine bonosunun değeri (refah) azalacak -artacak- tır (Fry, 1995: s., 7-8).

Keynes faiz hadlerinin likidite tuzağı seviyesinde bulunması durumunda para politikalarının faiz haddi ve ekonominin genel gidişatı üzerinde etkisinin bulunmayacağını ileri sürmektedir. Likidite tuzağındaki faiz hadlerinde; insanlar olası bir faiz artışı karşısında refah kaybına uğramamak için paralarını verimli yatırımlarda tutmak yerine nakit olarak tutacaktır. Bunun sonunda *da tam istihdam planlı tasarrufları, planlı yatırımlarından* fazla olacaktır. Faizleri daha da düşürerek tasarruf-yatırım dengesini sağlamak mümkün olmayacağından; yatırım-tasarruf dengesi gelirin -dolayısıyla tasarrufların- azalmasıyla sağlanacaktır.⁴⁰ Tam istihdam seviyesindeki tasarruf-yatırım dengesinin sağlanması için Keynes düzeltme mekanizmasının gelir (tasarruf) azalışı ile sağlanması yerine; faiz hadlerinin devlet tarafından kontrol edilmesiyle (sınırlandırılmasıyla) sağlanmasını önermektedir. Böylece, tasarruf-yatırım dengesine düşük faiz hadlerinde yatırımlar uyarılarak ulaşılabilecek ve tam istihdam gelir seviyesi elde edilecektir (Fry, 1995: s., 9-12).

Faiz hadlerine sınırlama getirme politikası, Keynes'in likidite tercihi ve Tobin'in paracı büyüme modeline ilaveten başka iktisadi gerekçelere de dayanmaktadır. Örneğin, sabit katsayılı *input-output matrisine* dayalı kalkınma planları, düşük faiz politikası için diğer bir gerekçeyi oluşturmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin çoğu input-output matrisinden elde edilen planlı sektörel yatırım programlarını uygulamak için "seçici" ve "doğrudan" kredi politikalarını kullanmıştır. *Doğrudan kredi politikalarının kurumsal enstrümanı ise kredi faiz oranlarına getirilen tavadır.* Faiz tavanı genellikle denge fiyat seviyesinin altında olduğundan, kullanılabilir kredi fiyat dışı kriterlere göre tahsis edilmektedir (Fry, 1995: s., 18).

⁴⁰ Keynesyen teoremin önemli bir varsayımı tasarrufların sadece gelirin bir fonksiyonu olduğu yönündedir.

Gelişmekte olan ülkelerde devletin finansal piyasaları baskı altında tutmasının önemli bir gerekçesi de mali (fiskal) sebeplerden kaynaklanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde devletler, kalkınmaya doğrudan müdahalede bulunmak istemektedir. Ancak, politik isteksizlik ya da idari yetersizlik nedeniyle devletlerin bunu doğrudan yapacak mali kapasiteleri bulunmamaktadır. Bu nedenle, kalkınmanın finansmanı için devlet iki şekilde finansal sistemi kullanmaktadır. Birincisi, devlet bankaların munzam karşılık ve dispoñibilite oranlarını yüksek tutarak, sırasıyla, kendisinin faiz getirisi bulunan ve bulunmayan finansal varlıklarına zorunlu talep yaratmaktadır. İkincisi de, yarattığı bu kaynakla devletler kendi harcamalarının finansmanını sağlamaktadır. Gelişmiş ülkeler ile karşılaştırıldığında gelişmekte olan ülkelerde bir hayli yüksek olan mevduat munzam karşılığı uygulamasıyla elde edilen dolaylı gelir, bir çok gelişmekte olan ülkede GSMH'nin yüzde 2 sine ulaşırken; 1980-1991 yılları arasında bu oran Peru'da yüzde 4,1, Şili'de yüzde 10 olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca, kredi faizlerinin üzerine konulan sınırlama ile faiz oranlarının düşük tutulması sonucunda *kredi talebi fazlası* yaratılmaktadır. Devlet, bankaların düşük faizli bu kullanılabilir kredi hacminin bir kısmını, iktisadi kalkınmada öncelikli tayin ettiği sektörlere tahsis etmesini istemektedir. Bu mekanizma ise bir yandan ekonomik etkinlik diğer taraftan da bölüşüm açısından önemli makroekonomik sonuçlar yaratmaktadır (Ageno ve Montiel, 1996: s., 152).

1.2. Finansal Baskı Kuramına McKinnon-Shaw Ekolünün Karşı Görüşü

McKinnon-Shaw finansal baskı politikalarını haklı gösteren Keynes ve Tobin'in yaklaşımına karşı; finansal baskının iktisadi büyüme ve kalkınmaya zarar verdiğini ortaya koyan teorik bir çerçeve ortaya koymuştur.

Faiz oranlarına getirilen sınırlamalar ekonomide dört kanaldan tahrifata neden olmaktadır. *Birinci olarak*, düşük faiz oranları gelecek tüketimle karşılaştırıldığında cari tüketim lehine bir dürtü (incentive) oluşturmaktadır. Bunun sonucu olarak, tasarruf hacmi sosyal açıdan olması gereken optimal seviyesinin altında gerçekleşebilir. *İkinci olarak*, potansiyel olarak borç verebilecekler tasarruflarını düşük faizli banka mevduatı yerine altın ve döviz gibi üretken olmayan araçlarla değerlendirme yoluna gidebilir ya da enformel piyasalarda (curb market) yatırım yapabilir. *Üçüncü olarak*, düşük faizle kredi alanlar göreceli olarak sermaye-yoğun projelere yatırım yapabilir. *Dördüncü olarak* da

potansiyel olarak bankalardan kredi alacak girişimciler; piyasalar serbestçe işleseydi oluşacak yüksek kredi faizlerini karşılayabilecek kadar yeterli getirisi bulunmayan yatırım projelerinin sahiplerinden oluşabilir. Bankaların yatırım projelerini değerlendirme süreci bir rassallık (randomness) unsuru içerdiği sürece, kredi kullanabilen bazı yatırım projeleri piyasa faiz hadlerinin dikte edeceği seviyenin altında bir karlılık (verimlilik) oranına sahip olacaktır (Fry, 1997: s., 755).

Tasarruf sahiplerinin yatırımlarını finansal sistem (mevduat) dışında değerlendirmeleri karşısında; gelişmekte olan ülkelerde karar alıcıların standart tavrı enformel piyasalarda yatırım yapmayı ve/veya yabancı varlık tutmayı yasaklamak olmuştur. Gelişmekte olan ülkelerde sermaye kontrollerinden kaçınmak mümkün olduğu sürece, enformel piyasalar da gelişmektedir. Sermaye kontrollerinden kaçınmanın ortaya çıkardığı maliyetin enformel piyasalardaki kredi maliyeti üzerinde yarattığı etki nedeniyle, yatırım ekonomik olmaktan çıkabilmektedir. Diğer taraftan altın ve gayrimenkul gibi reel varlıklara yatırım yapmak ise daha yüksek seviyede yatırımın gerçekleşmesi anlamına gelmemektedir. Daha yüksek yatırım hacmine ulusal talep olmasına rağmen, potansiyel yatırımcılar yatırım projelerine kaynak bulamamaktadır. Çünkü, zaten düşük olan tasarrufların bir kısmını devlet formel sistemde munzam karşılık uygulaması aracılığıyla kullanmaktadır.

Finansal baskının gelişmekte olan ülkelerde ayrıca dual (ikili) bir yapıya neden olduğu McKinnon-Shaw ekolünün bir diğer iddiasıdır. Bu görüşe göre ekonomide, düşük verimliliğe sahip geleneksel ve yüksek verimliliğe sahip modern üretim teknikleri aynı anda kullanılmaktadır. Modern teknikler daha çok gelir getirirken, geleneksel teknikler daha düşük getiriye sahip bulunmaktadır. Modern ve geleneksel üretim tekniklerinin aynı anda var olması durumunda; finansal baskının bir sonucu olarak girişimcilerin kullanılabilir krediye ulaşabilme kapasitesi; diğer bir deyişle bazı girişimcilerinin düşük faizli kredi kullanabilmesi ancak diğerlerinin kullanamaması ekonomide ikili bir yapıya neden olacaktır. Bununla beraber, bazı girişimcilere düşük faizli kredi vermek ve diğerlerini reddetmek yatırımların genel (overall) etkinliğinin optimalden daha düşük gerçekleşmesine neden olacaktır.

Düşük faizli krediye ulaşabilen yatırımcılar sabit yatırım maliyeti ve getirisi yüksek olan modern yatırım projelerine yatırım yapacaktır. Düşük faizli kredi kullanamayan girişimciler ise, yatırımların finansmanında sadece kendi tasarruflarını kullanabileceğinden, geleneksel üretim tekniklerine dayalı projelere yatırım yapabilecektir.

Modern üretim tekniklerinin karlılık oranı, geleneksel tekniklerle yapılan yatırımlardan daha yüksek olacağından, ekonomide bir bütün olarak yatırımların marjinal getiri oranını maliyete eşitlemek mümkün olmayacaktır.

Diğer taraftan, krediye ulaşabilmedeki fırsat eşitsizliği gelir adaletsizliğine de neden olmaktadır. Mevduat ve kredi faizlerinin sınırlandırılmasının bölüşüm üzerindeki tahrifatı iki şekilde işlemektedir. Birinci olarak, ekonomik rantın büyük bir kısmı düşük faizli kredi kullanım yüksek getirili modern üretim tekniklerine yatırım yapanlara gidecektir. Bu kredileri kullanan firmaların "*aile şirketi*" olması durumunda ise gelir dağılımı daha da bozulacaktır. İkinci olarak, sermaye yoğun üretim teknikleri vasıfsız iş gücüne olan talebi azaltacaktır. Böylece, işsizlik artacak ve/veya vasıfsız iş gücü ücretlerinde düşüş meydana gelecektir (Fry, 1995: s., 30-38).

I.3. McKinnon-Shaw Ekolü ve Finansal Serbestleşme

McKinnon-Shaw gelişmekte olan ülkelerde uygulanan finansal baskı politikalarının, faiz oranları ve döviz kurları gibi finansal fiyatları bozduğunu; finansal olmayan varlıklarla karşılaştırıldığında finansal sistemin reel büyüklüğünü ve ekonominin büyüme hızını düşürdüğünü söylemektedir. Bütün bunların bir sonucu olarak da, finansal baskı stratejisi kalkınma sürecini olumsuz etkilemektedir. McKinnon-Shaw modelinin önemli unsurları şunlardır: a) tasarruf fonksiyonu hem mevduat faizleri hem de büyüme hızından pozitif olarak etkilenmekte; b) yatırım fonksiyonu reel kredi faizlerinden negatif ve büyüme hızından pozitif olarak etkilenmekte; c) idari olarak sabit tutulan reel faiz oranları piyasa denge seviyesinin altında tutulmakta; d) kullanılabilir kredi fiyat dışı tahsisat neticesinde verimsiz bir şekilde dağıtılmaktadır (Fry, 1997: s., 755).

Finansal baskı altındaki bir ekonomi için McKinnon-Shaw ekolünün politika önermesi ise faiz oranlarını yükseltmek ya da enflasyonu düşürmektir. Faiz oranları üzerindeki sınırlamaların kaldırılması ve reel faizlerin artırılması tasarruf hacmini ve yatırımın ortalama verimliliğini optimal seviyesine yükseltecektir. Diğer bir deyişle, reel faiz hadlerindeki artış; tasarruf-yatırım fonksiyonunu denge seviyesine çıkaracaktır. Reel faiz oranlarının artması, girişimcinin artık karlılığını kaybeden, düşük getirili verimsiz projeleri terk etmesine neden olacaktır. Böylece, yatırımların ortalama getirisi ve etkinliği artacaktır. Bu sürecin neticesinde ekonomi büyüyecek ve bu da tekrar tasarruf artışına

neden olacaktır. Tasarrufçunun getirisi olarak daha yüksek reel faiz hadleri bir taraftan daha yüksek yatırım hacminin anahtarını diğer taraftan da daha yüksek yatırım verimliliğinin rasyonel aracını oluşturmaktadır. Yatırımların miktarı ve kalitesinin artması ise büyüme hızını pozitif etkileyecektir (Fry, 1997: s., 755-756). Geleneksel üretim teknikleriyle düşük getirili projelere yatırım yapanlar ve yatırımlarını verimsiz varlıklarda (altın, gayri menkul vs.) değerlendirenler ise tasarruflarını daha yüksek faizli mevduatta değerlendirecek; böylece hem bunların gelirleri artacak hem de tasarrufları ekonomi için etkin bir şekilde değerlendirilmiş olacaktır.

Fry (1997) yirmi yıllık uluslararası tecrübenin göstergesi ışığında başarılı bir finansal serbestleşme uygulaması için beş ön şartın bulunduğunu söylemektedir:

- 1– Uygun sağlık düzenlemesi (prudential regulation) ve ticari bankaların denetimi; yasal ve muhasebe standartlarında gerekli düzenlemeler,
- 2– Makul bir seviyede fiyat istikrarı,
- 3– Sürdürülebilir bir kamu borçlanma politikası ve mali disiplin,
- 4– Ticari bankaların kar maksimizasyonu amacıyla rekabetçi bir ortamda çalışması,
- 5– Finansal aracılık işlemi üzerinde açık ya da zımni bir şekilde ayrımcılık yapmayacak vergi sistemi.

Finansal serbestleşme politikaları neticesinde bir çok ülke faiz serbestisine geçip; zorunlu mevduat munzam karşılık oranlarını düşürüp; kredi tahsis politikalarına devlet müdahalesini azaltıp; kamu bankalarını özelleştirip; piyasalara giriş engellerini kaldırarak ya da azaltarak bankacılık sisteminde rekabeti artırmıştır. Ayrıca, bu çalışmada yer almamakla beraber pek çok ülke, sermaye piyasalarını aktif bir biçimde destekleyip ve dövizini konvertibil kılarak sermaye hareketlerinin ülkeye serbestçe girip çıkmasına imkan getirmiş bulunmaktadır. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak finansal piyasalar ile iktisadi büyüme arasındaki ilişki daha karmaşık ve açıklanmaya ihtiyaç duyar hale gelmiş bulunmaktadır.

II. FİNANSAL BASKI KURAMINA ELEŞTİRİLER

II.1. Yapısalcı Okul ve Taylor

Taylor (1983), McKinnon-Shaw modelinin aksine, faiz hadlerindeki bir artışın ekonomide daralmaya neden olacağını ileri sürmektedir. McKinnon-Shaw modeli *iki varlık* (birincisi, altın ya da gayrimenkul gibi tasarrufu enflasyona karşı koruyan varlıklar; ikincisi, para) üzerine çalışırken; bütün neoyapısalcı modellerde ve Taylor'un çalışmasında hane halkları varlıklarını mevduat, enformel piyasalar ve verimsiz varlıkları grup halinde temsil eden altın şeklinde (*üç varlıkta*) tutmaktadır. McKinnon-Shaw modelinde paranın ikamesi mutlaka enflasyona karşı korumayı sağlayan verimsiz varlıklardan (altın, gayrimenkul vb.) gelmektedir (FRY, 1995: s., 110).

Taylor (1983)'un modelinde, hane halkları tasarruflarını mevduat dışında, McKinnon-Shaw modelindeki altının yanı sıra enformel finans piyasalarında piyasa faiz hadlerinden firmalara kredi vererek de değerlendirebilmektedir. Diğer bir deyişle, firmalar bankalardan kredi alabileceği gibi, enformel piyasalarda doğrudan tasarruf sahiplerinden de kredi alabilmektedir. Taylor modelinde paranın (mevduatın) ikamesi hem verimli olmayan yatırımlardan (altın ve gayrimenkul) hem de enformel piyasalardan gelmektedir. Taylor'a göre enformel piyasalar gelişmekte olan ülkelerde yaygın olan bir uygulamadır ve bir hayli rekabetçi bir yapıya sahiptir. Bu nedenle enformel piyasalar hayli önemli makroekonomik role sahiptir (Taylor, 1983: s., 92).

Finansal baskı kuramında belirtildiği gibi mevduat faizlerinde bir yükseliş, kullanılabilir kredide genel bir artışa neden olmayabilir. Finansal serbestleşme ve tasarruf hacmi (ve ekonomik etkinlik) arasındaki ilişkiyi incelerken; faiz artışları neticesinde artan mevduatın kaynağını iyi belirlemek gerekmektedir. Yeni mevduatın hane halklarının enformel piyasalarda firmalara sağladığı verimli kredilerden ya da altın gibi verimsiz yatırımlardan gelmesi yapılan iktisadi analizin sonucunu önemli derecede farklılaştıracaktır (Taylor, 1983: s., 98-99). Mevduat artışı altın ve gayri menkul gibi verimsiz yatırımlardan geliyorsa; banka kredilerinin artması ve yatırım talebinin uyarılabilmesi mümkün olacaktır (Taylor, 1983: s., 197).

Yüksek oranlı mevduat faizleri, tasarruf sahiplerini enformel piyasalarda firmalara sağladıkları kredileri kesip; bu kaynakları bankalara yatırmalarına neden olursa, ekonomide genelde bir kredi daralması yaşanacaktır. Yasal bankacılık sistemi ile enformel piyasalar arasındaki temel fark; birincilerin topladıkları mevduat karşılığında belirli bir munzam karşılık ayırmak zorunda olmalarıdır. Enformel piyasalarda munzam karşılık ayırmak zorunluluğu olmadığı için tüm kaynaklar etkin bir biçimde

firmalara kredi olarak gitmektedir. Oysa, bankalarda toplanan mevduatın munzam karşılık olarak ayrılan kısmı kredi olarak kullanılamayacaktır. Artan faiz neticesinde bankaların topladığı mevduatın büyük bir kısmı altın ve gayrimenkul gibi verimsiz yatırımlardan gelmediği sürece finansal reformun genel etkisi kredi ve yatırım daralması şeklinde olacaktır. Bu da kuşkusuz ekonomik büyüme yerine durgunluk ve/veya daralmaya neden olacaktır (Taylor, 1983: s., 100).

Finansal serbestleşme sonucunda tasarruflar ve kullanılabilir kredi hacmi yükselse bile yine de ekonomik daralma meydana gelebilir. Tasarruflar gibi yatırım talebi de faize duyarlıdır. Burada sorgulanması gerekli husus yatırım talebinin hangi faize duyarlı olduğudur. Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda, *ilgili faiz haddi* enformel piyasalarda oluşan oranlardır. Büyük firmalar haricinde, gelişmekte olan ülkelerde hem sanayi üretimi hem de tarımsal üretim yapan firmalar finansman temini için bankacılık sistemi yerine enformel piyasalara gitmektedir. Enformel ve kırsal kredi piyasaları küçük işletmelerin ihtiyaçlarına daha iyi cevap verebilmekte ve daha etkin çalışabilmektedir. Ayrıca, bu piyasalarda hüküm süren faiz oranları da *-önemliyse-* bir hayli yüksektir (Taylor, 1983: s., 197).

Taylor'un modelinde diğer bir belirleyici ise firmaların değişken maliyet olarak işletme sermayesi ihtiyacı içinde bulunmasıdır. Finansal piyasalar ve haberleşme/ulaşım tekniklerinin yeterince gelişmediği gelişmekte olan ülkelerde; firmalar işgücü ve ara malı ihtiyacı için önceden büyük miktarda işletme sermayesi tutmak zorundadır. İşletme sermayesinin maliyetin *-faizler-* deki bir artış firmaların karlılığını etkileyecek ve maliyet enflasyonuna neden olacaktır. Diğer taraftan, faizlerdeki artış, yatırım talebindeki daralmanın bir sonucu olarak fiyat düşüşüne de neden olacaktır. Hangi fiyat değişmesi hakim olursa olsun, karlılık oranındaki artışın tasarrufu yatırımlardan fazla etkilemesi sonucunda,⁴¹ standart istikrar şartı gereği (standart stability condition)

⁴¹ Taylor (1983) fiyatların eş anlı olarak değişmesinin ekonomik aktivitede nasıl stagflasyona neden olduğunu göstermek için kısa dönemli bir model oluşturmaktadır. Taylor modelinin çözümünde aşağıdaki eşitliğe ulaşılmaktadır. α

$$g = \frac{sg_0 + h\gamma\alpha - sh(i - \pi)}{s - h}$$

g = sermaye birikiminin büyüme hızı, g_0 = otonom yatırım, s = tasarrufların büyüme hızı, h = yatırımların büyüme hızı, α = hasıla/sermaye katsayısı, γ = üretime kamu kesimi talebi, i = nominal faiz oranı, π = beklenen enflasyon.

faiz artışları ekonominin büyüme hızını düşürecektir (Taylor, 1983: s., 90-91).

Bu sonuçlardan hangisinin ortaya çıkacağı ülkelerin kendi özel koşullarına bağlıdır. Ancak, Taylor analizinin en önemli sonucu; gelişmekte olan ülkelerin mevcut finansal yapılarının, faiz hadlerini rekabetçi piyasa koşullarında düzeltme adına yapılan reformlar ile basit bir biçimde formüle edilemeyeceği hususudur. Bu görüşe göre, finansal serbestleşme reformu başarılı olsa dahi; bu başarı finansal sistemin sermaye birikiminin peşinden dalgalanan istikrarsız bir yapıya dönüşmesine neden olacaktır. *Sonuç olarak, yatırım ve teknolojinin merkezi otoritece doğrudan uyarılması/yönlendirilmesi sürdürülebilir bir kalkınma için daha istikrarlı bir yöntemdir* (Taylor, 1983: s., 198).

II.2. Piyasa Tökezlemesi ve Stiglitz

Stiglitz iyi işleyen finansal piyasaların, kaynak tahsisatında yüksek getirili (verimli) projeleri seçtiğini; bu kredilerin kullanımını etkin bir biçimde denetlediğini; böylece de ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkide bulunduğunu ileri sürmektedir. Stiglitz analizini son yirmibeş yıldır *geliştirilen finansın mikroekonomik modellerine* dayandırmakta; geleneksel Keynesyen teori ve makroekonomik teorinin diğer akımlarının finansal sistemi incelerken modern finansal ekonomiyi para/talep denkleminin üzerine çıkaramadığını ileri sürmektedir. Bu modellerde yatırım talebi sermayenin maliyeti (faiz haddi) ve yatırımın marjinal verimliliğine bağlıdır. Faiz haddi arttığında (azaldığında) yatırım talebi azalır (artar). Ayrıca tasarruflar ve faiz haddi arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır ve bütün kaynaklar piyasalarda etkin olarak dağıtılmaktadır. Stiglitz analizinde, tasarrufların faize duyarlı olmadığı gibi; yatırımların da faiz haddinden başka şeylere daha çok duyarlı olduğunu ileri sürmektedir. Stiglitz'e göre mikroekonominin yeni tanımı çerçevesinde, mikroekonomik modellere dayalı, daha tutarlı makroekonomik model tesis edilmesi mümkündür. Finansa dayalı makro modeller konjonktürel dalgalanmaları ve önemli politika uygulamalarının daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Bu modellerin temel yaklaşımı yatırımcıyı *risk-yansız* (risk-neutral) alan neoklasik modellerin aksine *risk-karşıtı* (risk averse) almasıdır (Stiglitz, 1998a).

Bu eşitliğe göre, artan karlılık tasarruf artış hızını (s) yatırımların hızından (h) fazla etkilediği sürece paydadaki (s-h) değeri büyüyecek ve sermaye formasyonunun (g) büyüme hızını düşürecektir (Taylor, 1983:s., 87-91).

Finansal piyasaların ekonominin reel yanından farklı olduğunu söyleyen Stiglitz, "kapitalist ekonominin temeli olan serbest ve rekabetçi piyasaların reel sektör için geçerli olmasına karşın, finansal piyasalar için geçerli olamayacağını" söylemektedir. Bugünkü paranın, gelecekte belirli bir getiriyle geri ödeme sözü için değişimine aracılık eden finansal piyasaların önemli fonksiyonu fonları tahsis edip, onun kullanımını izlemek için bilgi toplamak, bu bilgiyi işlemek ve ilgili birimlere iletmektir (Stiglitz, 1998a).

Neoklasik düşüncedeki *piyasaların enformasyonel* etkinliği paradigması, piyasalardaki fiyat mekanizmasının gerekli bilgiyi iktisadi ajanlara tam ve eşit olarak aktardığı iddiasına dayanmaktadır. Bu görüşe göre, iktisadi ajanların ihtiyaç duydukları bilgi piyasalarda hazır ve ulaşılabilir olduğundan; bu ajanlar bilgi toplamak için ilave bir maliyete katlanmayacaktır. Bu çerçevede, bütün iktisadi ajanlar piyasaların geleceği hakkında homojen bir beklentiye sahip olacaktır (Sak, 1995: s.,16).

Grossman ve Stiglitz (1980) bilginin piyasalarda aynı anda dağıtılması durumunda bilgi üretimi ve üretilen bilgiyi elde etmenin bir getirisinin olmaması gerektiğini ileri sürmektedir. Bilgi piyasalardaki denge fiyatı aracılığıyla hazır ve maliyetsiz bir şekilde dağıtılıyorsa, hiçbir iktisadi ajan bilgi elde etme dürtüsüne sahip olmayacaktır. İktisadi ajanların bilgi arayışına girmemesi durumunda, kimse özel bilgiye sahip olmayacağından, fiyat mekanizması piyasalardaki gerekli bilgiyi *tam olarak* sağlayamayacaktır. Çünkü, fiyat mekanizması, özel bilgileri *ayrıntılılandırarak* sunmak yerine elde edilebilir bütün bilgiyi toplulaştırılmış olarak aktardığından, piyasalarda karmaşık sinyaller (noisy signal) dağıtmaktadır. Fiyat mekanizması karmaşık sinyal verdiği için, iktisadi ajanlar fiyatlar içerisinde *toplulaştırılmış* olan bilginin detaylarına vukuf olamayacaktır (Grossman ve Stiglitz, 1980).

Piyasalarda belirsizliğin bulunması ve *gelecek piyasalarının* (future markets) yetersizliği zamanlar arası para değişimini riskli (özellikle iflas riski) kılmaktadır. Borçlunun tipi ve kredinin tahsis edildiği projenin riski hakkındaki bilgi önemlidir. Bu bilgiyi elde etmek ise maliyetlidir ve bu maliyet de piyasa tökezlemesine (market failure) neden olmaktadır. Bilgi ise kamu malı (public good) olduğundan; bir finansal kurumun borçlunun ödeme kapasitesi hakkında bilgi edinmesi ve buna göre tavır alması durumunda, piyasadaki diğer aktörler de aynı tavrı alacak ama maliyete katılmayacaktır. *Bilginin tam paylaşılmadığı piyasalarda ise ters seçim*

(*adverse selection*)⁴² ve *ahlaki riziko (moral hazard)*⁴³ problemleri nedeniyle piyasanın tökezlemesi kaçınılmaz olacaktır (Stiglitz, 1998b).

Maliyetli bilginin eksikliği ayrıca dışsallığa (externality) da neden olmaktadır. Örneğin bir kaç bankanın mali kriz içerisine girmesi durumunda; yeterli bilgiye sahip olmayan mevduat sahipleri diğer bankaların da mali krize girebileceğini düşünebilir. Mevduat sahiplerinin aniden mevduat çekmeye başlaması (bank run) sektörde sistemik krize ve diğer bankaların da ödeme güçlüğüne düşmesine neden olabilecektir.

Bilginin aksak olduğu piyasalarda rekabet de aksaktır. Aksak rekabetçi piyasalar da ise Pareto optimaline ulaşmak mümkün değildir. Ekonomide çok sayıda banka olmasına karşın mevduat ve kredi rekabetinin sınırlı olacağını söyleyen Stiglitz (1998a), enformasyon piyasalarının yeterince gelişmediği gelişmekte olan ülkelerde rekabet kısıtının daha yaygın olduğunu ileri sürmektedir. Rekabet kısıtının hüküm sürdüğü bu şartlar altında yapılan finansal liberalleşme mevduat ve kredi faizleri arasındaki farkı (spread) beklenildiği gibi küçülteceği yerde daha da açabilecektir (en azından Kenya ve Pakistan örneklerinin gösterdiği gibi) (Stiglitz, 1998a).

⁴² *Ters seçim problemi kredi müzakeresinden önce ex ante olarak ortaya çıkmaktadır. Kredi kuruluşları geri ödeme kabiliyeti yüksek projelerin sahiplerine borç vermek istemektedir. Oysa, riskli projelerin sahipleri borçlanmaya daha çok heveslidir. Bu tür yatırımcıların iflas ihtimali yüksek olduğundan finans kuruluşları bunlara kredi vermek istememektedir. Ancak, kredi talebinin artması sonucunda faiz oranlarının yükselmesi göreceli olarak güvenli projelere sahip risk karşıtı yatırımcıları kredi pazarından çıkaracaktır. Böylece, kredi faizlerinin yükselmesi, kredi pazarında yüksek riskli az sayıda yatırımcının kalmasına neden olarak "ters seçim problemi" yaratacaktır.*

⁴³ *Ahlaki riziko iki taraf arasında yapılan bir sözleşmenin taraflardan birisinin davranış yapısını ex post olarak değiştirmesiyle ortaya çıkar. Ahlaki riziko, sözleşme taraflarından birisinin ya da onun çalışanlarının dürüst olmayan ya da dikkatsiz bir davranışı sonucunda diğer taraf aleyhine bir zarara neden olması ya da zarar ihtimalini artırmasıdır. Ahlaki riziko, kayba konu malın doğal yapısından farklı olarak bir tarafın davranışı veya onun içinde bulunduğu şartlardan kaynaklanmaktadır.*

Bankacılıkta yaşanan ahlaki riziko problemi ise banka yöneticilerin topladıkları mevduatı, mevduat sahibinin bilebileceğinden daha riskli bir alana plase etmesidir. Bu durumda mevduat sahibinden bankaya bir rant aktarımı söz konusu olacaktır. Eğer mevduat sahibi bankanın riskli bir alana yatırım yapacağını bilebilirse, daha yüksek bir mevduat faizi talep edecektir. Diğer taraftan, kredi kullanıcısı ise, riskli yatırım sonucu elde edeceği karın hepsine sahip olup; zarar durumunda sadece verdiği teminat kadar sorumlu olacağından risk alma dürtüsüne sahip olacaktır. Bu dürtü de kredi kullanıcıları ile banka yönetimi arasında ahlaki riziko riskine neden olacaktır. Aynı şekilde, banka yöneticilerinin karlılıktan prim almaları (para ya da şöhret şeklinde); ancak, zarara katılmamaları durumunda banka sahipleri ve yöneticileri arasında ahlaki riziko riski ortaya çıkabilecektir.

Ayrıca, yüksek faiz daha güvenli ve riski az yatırımcıların kredi pazarından çıkmasına neden olabilecek ve kredi pazarı riski yüksek yatırımcılara kalacaktır. Bankalar kredi müşterisini izleme ve riski dağıtma konusunda yeterince uzmanlaşsa dahi risk konusunda seçim problemleri yaşayabilmektedir. Riskli girişimciler kredi kullanmaya daha heveslidir. Çünkü proje beklenildiğinden fazla kar getirdiğinde kar girişimciye ait olacak; beklenildiğinden çok zarar elde edildiğinde ise girişimcinin zararı verdiği teminat kadar olacaktır. Projenin *ex ante* riski konusunda borçlu bankadan daha çok bilgi sahibi olduğundan; banka projenin güvenilirliği konusunda borçlunun davranışlarını tam olarak izleyememektedir. Bu nedenle krediye talebin yüksek olmasına karşın bankaların kredi faizlerini yükseltmemesi gerekebilir. Diğer bir deyişle, faiz haddi piyasada arz ve talebi dengeleme rolünü üstlenmemelidir. Bu da bir enstrüman (faiz) ile iki amacın (piyasadaki arz/talebi dengeleme ve riskin optimal seviyesini tayin etme) gerçekleştirilemeyeceği gerçeğinin olağan bir sonucudur.

Stiglitz'in (1998a) ileri sürdüğü bu modellerin en önemli unsuru yatırımın uyarıcılarıdır. Firmaların yatırım kararı almalarında faiz oranıyla beraber önemli olan iki unsur "*nakit akışı*" (cash flow) ve "*firmanın hisse senedi bedelidir*" (equity). Firmalar yatırım kararı aldıklarında, bugünkü sabit bir maliyeti (yatırımı) gelecekteki belirsiz bir değer (bitirildiğinde, üretimin piyasa bedeli) için değişmektedir. Yeni yatırım, neo-klasik modeldeki faiz haddinin üzerinde bir maliyet taşımaktadır; marjinal iflas maliyeti (marginal cost of bankruptcy). Marjinal iflas maliyetini etkileyen her hangi bir şey firmanın yatırım kararını da etkileyecektir. Firmanın piyasa değeri yüksekse ilave yatırımdan kaynaklanan marjinal iflas maliyeti düşük olacaktır. Firmanın piyasa değerini etkileyen her hangi bir şey *marjinal iflas maliyetini* de etkileyecektir. Sonuç olarak, firmanın piyasa değerini artıran herhangi bir şey yatırımlarını da artıracaktır.

Nakit akışı, firmanın borçlanma ihtiyacını etkilemektedir. Nakit akışı düşük olduğunda, firma daha çok borca ihtiyaç duyar bu da iflas ihtimalini ve dolayısıyla marjinal iflas maliyetini artırır. Bu önermeler, yatırımın firmanın nakit akışı ve piyasa değeri yerine, verimli fırsatlar ve borçlanmanın maliyetine duyarlı olduğunu söyleyen neoklasik yaklaşımla çatışmaktadır. Marjinal iflas maliyetini artıran her hangi bir risk yatırımları azaltacaktır. Oysa neo-klasik modellerde risk önemsizdir; çünkü risk sermaye piyasalarında eşit olarak dağıtılmakta ve firmaların risk yansız olarak davranmasına imkan sağlamaktadır.

Firmaları risk karşıtı yapan unsurlar bir tür özellikli firma olan bankalar için de geçerlidir. Net değerleri azalınca, artan iflas riskiyle karşılaşan bankalar fonlarını hazine bonusu gibi daha güvenli araçlara yatıracaktır. Sonuç olarak, kullanılabilir kredi miktarı azalacak faiz oranları yükselecektir. Keynes'in geleneksel "para kanalına" (money channel)⁴⁴ ilaveten para politikası "kredi kanalına" (credit channel) doğru da çalışabilir. Örneğin diğer şeyler sabitken, iskonto oranlarındaki bir düşüş, bankaların net reel değerini artırır ve bu da bankaları daha fazla risk almaya ve dolayısıyla daha fazla kredi sağlamaya iter. "Kredi/net değer" oranının büyük olması nedeniyle net değerdeki ufak bir değişim krediler üzerinde önemli bir artışa neden olabilmektedir (Stiglitz, 1998a).

Yetersiz enformasyon ve aksak piyasaların bulunduğu piyasalar da piyasa tökezlemesinin önüne geçmek ve Pareto Optimali seviyesinde bireyleri daha iyi bir refah seviyesine getirmek için bazı alanlarda devletin finansal piyasalara müdahale etmesi gerekmektedir. Akademik detayları standart olmasa da başarılı finansal piyasaların çoğunda devlet müdahalesi bulunmaktadır. Uluslararası serbest finans piyasalarının amblemi olan Wall Street ABD'nin en çok regüle edilen piyasasıdır (Stiglitz, 1998a).

Yetersiz enformasyonun veri olduğu piyasalarda *Stiglitz finansal kısıtlamanın* (financial restraint) dört kanaldan ekonomik etkinliği daha da artıracağını ileri sürmektedir. *Birincisi*, daha düşük faiz haddi kredi müşterilerinin ortalama kalitesini (sağlamlığını) artırır. *İkincisi*, finansal kısıtlama sermaye maliyetini (faiz haddi) düşüreceğinden borçlu firmanın piyasa değerini yükseltir. *Üçüncüsü*, finansal kısıtlama ekonomik büyümeyi hızlandırmak için ihracata yönelik sektörlerde, örneğin, performans kriterine dayalı olarak kaynak tahsisatında kullanılabilir. *Dördüncüsü* de, doğrudan kredi programları ile teknolojinin hızla geliştiği sektörlere borç verilmesi sağlanabilir.

Stiglitz'in ılımlı *finansal kısıt* (mild financial restraint)⁴⁵ politikasının temel ilkesi; finansal baskı paradigmasını eleştirirken McKinnon-Shaw

⁴⁴ Para arzındaki bir artış faiz oranlarını düşürür; bu da hane halklarının ilave para tutmasına ve dolayısıyla daha büyük yatırım ve üretime neden olur.

⁴⁵ Bu noktada Stiglitz'in McKinnon-Shaw ekolünün kullandığı "*finansal baskı*" (financial repression) deyimi yerine "*finansal kısıtlama*" (financial restraint) deyimini kullanması önemlidir. Stiglitz bu deyimle finansal piyasalara devletin müdahale edip etmemesi tartışmasından öte; ne kadar müdahale edeceğini, yani rolünün ne olması gerektiğini tartışmaya açmaktadır. Diğer bir deyişle, finansal piyasalarda fiyat rekabetine bir müdahale söz konusudur. Bu kısıtın amacı, devletin kendisi için rant yaratması yerine; özel sektör içinde bizzat özel

ekolünün iddia ettiği gibi devletin özel sektörden kendisine rant aktarması yerine, bizzat özel sektörün kendi içerisinde rant yaratmasıdır. Bu rantların amacı, sosyal olarak faydalı özel sektör projelerinin de hayata geçirilmesidir. Düşük faiz hadlerinde karlılığı düşük sosyal amaçlı yatırımlar hayata geçirilebilir; kredilerin ödenmemesi riski azalır ve böylece bankaların "lisans bedeli" (charter/franchise value)⁴⁶ artar. Bankaların sağlamlığının denetiminde, finansal serbestinin sonucu olarak kaybedilen lisans bedelinin bir ikamesi olarak sermaye yeterlilik şartı yeterli bir enstrüman değildir. Pareto etkinliği, krizden kaçınmak için, mevduat sigortasının uygulanmadığı durumlarda her iki enstrümanın da (sermaye yeterliliği şartı ve lisans bedelini yüksek tutmak için faiz kısıtlaması uygulaması) aynı zamanda kullanılmasını gerektirmektedir (Stiglitz, 1998b).

Hellman vd. (2000) finansal serbestleşme ve krizler arasındaki ilişkiyi açıklamayı hedefleyen dinamik bir model geliştirmiştir. Finansal serbestleşme piyasaya giriş engellerini azaltmakta ve rekabeti artırmaktadır. Diğer yandan finansal serbestleşmeye geçen ülkeye daha fazla yabancı banka gelmekte ve şube açmanın önündeki kısıtlar azaltılmaktadır. Bununla beraber, mevduat faizi kısıtlamaları ya azaltılmakta ya da yürürlükten kaldırılmaktadır. Finansal serbestleşme bankacılık sektöründe rekabeti artırmakta; artan rekabet bankaların karlılığını ve lisans bedelini azaltmaktadır. Serbestleşme politikaları bankaların üzerindeki kısıtlamaları kaldırınca yeni bir takım finansal faaliyetler işlem görmeye başlamış bulunmaktadır. Bilanço dışı işlemlerin (BDİ)⁴⁷ artması bankaların kumar benzeri faaliyetlere girişmesine imkan

sektörün kendisi için rant yaratmaktadır. Finansal piyasalarda böylece yaratılacak rant hem sosyal açıdan faydalı projelerin fon bulmasına yardımcı olacak hem de finansal kuruluşları daha etkin ve güvenli hizmet sunmak için rekabete itecektir.

⁴⁶ Keeley (1990) ve Demsetz vd. (1996) bankaların piyasa değerleri (PD) ile defter değerleri (DD) arasındaki farka göre hesaplanan lisans bedeli yüksek olduğu sürece $[(PD-DD) > 1]$ risk alma dürtülerinin azalacağını ileri sürmektedir. Yüksek lisans bedeli olan bankalar iflas ettiklerinde; bankalar için bir varlık (asset) olan bu değer sıfırlanacağından bankaların kaybedecek bir şeyi olacaktır. Oysa bankalar iflas etmeden el değiştirirse bu lisans bedeli de satış bedelinin içerisinde yer alacaktır.

⁴⁷ Bilanço dışı işlemlerin önemli geleneksel türleri akreditifler ile banka garantileridir. Diğer taraftan forward, future, swap ve option gibi işlemler güncel BDİ'yi oluşturmaktadır. Bu türev (derivative) araçlar bir taraftan riskten korunma araçları iken diğer taraftan da risk doğurucu işlemlerdir. Türev araçlar şarta bağlı enstrümanlardır. Türev araçlar sözleşmenin bir tarafına, gelecekteki kararlaştırılmış bir zamanda, işleme konu varlık üzerinde hak iddiası veren bir sözleşme türüdür. Geleneksel garanti hizmetleri ile türev enstrümanlar arasındaki temel fark; bankaların birinci işlemlerde esasen müşterinin kredi değerliliğini esas almasıdır. Oysa bankalar türev işlemleri gerçekleştirerek muhtelif riskleri farklı taraflar arasında transfer ederek iş yapmaktadır.

tanımıştır. Finansal serbestleşme bir taraftan bankaların lisans bedelini azaltıp diğer taraftan daha riskli faaliyetlere girmesine imkan tanırken; bu riskleri önleyecek çok az düzenleyici tedbir alınmıştır (Hellman vd., 2000).

Bu tedbirlerin başında ise banka bilançosunun aktifine yönelik olarak sermaye yeterliliği düzenlemeleri yapmak suretiyle üstlenilen riski bankanın ortaklarına doğru yaymak gelmektedir. Sermaye yeterlilik şartı bankaların kendi sermayelerinin daha çok kısmını riske etmesini zorlayarak riskli faaliyetlerin maliyetini içselleştirmeye çalışmaktadır. Sermaye yeterliliği düzenlemelerinin amacı banka ortaklarının banka yönetiminin aldığı kararları denetlemesini ve zarara ortak olmalarını sağlamayı amaçlamaktadır. Bankalar kendi sermayelerinin de riskte olduğu durumlarda daha sağlam alanlara yatırım yapacaktır. Ancak, Hellman vd. (2000) sermaye yeterlilik şartına rağmen bankaların daha yüksek faiz önererek, mevduat rekabetine girme dürtüsüne sahip olabileceğini ileri sürmektedir. Sermaye yeterliliği, "*bankaların mevduata ödeyecekleri faizler üzerinde etki yaratacak kadar yüksek maliyetli olduğu taktirde*" kendisinden beklenen faydayı sağlayacaktır. Hellman vd. (2000) "*sermaye yeterlilik şartı mevduat faizlerini düşük tutmanın dolaylı bir yöntemiye; faizler neden birinci elden kontrol altında tutulmuyor?*" diye sormakta; yazarlar, ahlaki riziko problemini analiz ettikleri dinamik modellerinde sermaye yeterlilik şartı ve faiz kontrolü kombinasyonundan oluşan sağlamlık düzenlemesinin Pareto-etkin bir sonuç verdiğini ispat etmektedir (Hellman vd., 2000).

III. AMPİRİK BULGULAR

McKinnon-Shaw ekolü finansal serbestleşme neticesinde faiz oranlarının piyasa faiz hadleri seviyesine çıkacağını; bunun da hem kısa hem de uzun vadede ekonomik büyümeyi hızlandıracağını söylemektedir. Neoyapısalcı okul ise finansal serbestleşmenin kısa vadede enflasyonu artırıp büyüme hızını düşürerek stagflasyona neden olacağını ileri sürmektedir. Orta vadede ise başlangıçtaki olumsuzluğu da dengeleyecek şekilde büyümenin artmasının mümkün olabileceğini söylemektedir. Başka bir deyişle neoyapısalcılar finansal serbestleşme sonucunda *hakim* (dominant) bir tasarruf etkisi beklememektedir. Stiglitz ekonomik kalkınmada finansal sistemin önemini öne sürmekte; ancak tasarrufların faiz esnekliğinin sıfır olduğunu söylemektedir. Stiglitz, yatırım kararlarının faizden başka şeylerle de açıklanabileceğini söyleyerek faiz artışı ve ekonomik büyüme arasında ilişki bulunmadığını

ileri sürmektedir. Ancak, Stiglitz finansal piyasalardaki iktisadi ajanlar arasında geleneksel olarak bilgi asimetrisi bulunduğunu; bu asimetrinin piyasaların tökezlemesine neden olduğunu; devletin bu piyasalara müdahale ederek piyasaları etkin hale getirebileceğini; bunun da iktisadi kalkınmaya yardımcı olabileceğini söylemektedir.

III.1. McKinnon-Shaw Ekolünün Öngörülerini Destekleyen Bulgular

Haslag ve Koo (1999), 1960-1989 yılları arasında 119 ülkeyi, Roubini ve Sala-i Martin (1992) 1960-1985 yılları arasında 98 ülkeyi kapsayan çalışmalarında; McKinnon-Shaw ekolünün öngördüğü gibi finansal baskının ekonomik büyüme hızını düşürdüğünü tespit etmiştir. Diğer taraftan, King ve Levine (1993) 1960-1989 yılları arasında 80 ülkeyi kapsayan; Beck vd. (2000) yılları arasında 63 ülkeyi kapsayan çalışmalarında finansal gelişme ile iktisadi büyüme arasında güçlü ve pozitif bir ilişkinin bulunduğunu; finansal gelişmenin ekonomik büyümeyi hızlandığını bildirmektedir. Fry (1997) hem yapılan diğer çalışmalar hem de kendi hesaplamaları doğrultusunda; Levine (1997) yapmış olduğu kapsamlı literatür taramasında finansal gelişmenin büyüme hızını artırdığını tespit etmiştir. Bütün bu çalışmalar McKinnon-Shaw ekolünün öngörülerini doğrular niteliktedir.

Yukarıda söz edilen çalışmaların ortak özelliği *çok ülkeli* (cross-country) veri kullanmaları ve regrasyon analizi yapmalarıdır. Varılan ortak sonuç ise düşük faiz oranlarının ekonomik büyüme için kötü; yüksek faiz oranlarının ise iyi olduğu yönündedir. Oysa, Stiglitz (1998b) bu modellerin eş anlılık (simultaneity) problemi içerdiğini ileri sürmektedir. Bu çalışmalar, devlet müdahalesinin kaldırılması sonucunda artan faizlerin büyümeyi hızlandıracağını veri olarak almaktadır. Ancak, hem büyüme hızı hem de faiz hadleri verimlilikteki bir artış nedeniyle eş anlı olarak yükselmiş olabilir. Ayrıca, düşük reel faiz hadleri yüksek enflasyonla da ilişkilidir. Diğer bir deyişle, düşük reel faiz hadleri yüksek enflasyonun bir sonucu olarak da gerçekleşebilir. Yüksek enflasyonun neden olduğu kötü makro ekonomik ortam ise düşük reel faizlerden de önce büyüme hızının düşmesinin başlıca nedenini oluşturmaktadır. Stiglitz, enflasyonun regrasyon analizinde ayrı bir açıklayıcı değişken olarak kullanılması durumunda; finansal baskının ekonomik büyüme üzerinde iddia edilen olumsuz etkisinin bulunmadığını bildirmektedir (Stiglitz, 1998b).

III.2. Finansal Serbestleşmeye İhtiyatlı Yaklaşılmasını Öneren Bulgular

Kaldı ki, Sarr (2000) finansal piyasalar konusunda en gelişmiş veri setine sahip ABD verilerini kullanarak düşük faiz oranlarının mevduatı daha hareketli (mobile) kıldığını tespit etmiştir. Elde ettiği sonuçlardan gelişmekte olan ülkelere politika önermelerinde bulunan Sarr, Stiglitz'in yukarıda da söz edilen iddiası paralelinde, düşük faizlerin (finansal kısıtın) bankaların piyasa güçlerini (market power) ve dolayısıyla lisans değerlerini artıracığını belirtmektedir. Mevduat faizi piyasasında bankacılık sisteminin oligopolistik bir yapıya sahip olması her zaman zararlı değildir. *Bankaların faiz rekabeti yapması yerine ürün rekabeti yapması (yeni şube açmaları ya da yeni finansal hizmetler sunması) daha iyi sonuçlar verebilir.* Düşük gelir grubuna sahip tasarruflular mevduat faizine daha az duyarlıdır. Bu tür mevduat sahipleri daha çok bankanın güvenine ve sunduğu hizmete duyarlıdır. Bankaların düşük mevduat faizi ödeyerek maliyetlerini düşürmeleri; böylece lisans değerlerini -güvenilirliklerini- ve servis kalitesini artırmaları daha çok mevduat artışına neden olabilecektir (Sarr, 2000).

Ayrıca, Demirgüç-Kunt ve Detragiache (1998) 1980-1995 yılları arasında 53 ülkeyi kapsayan çalışmalarında, finansal serbestleşmenin rekabeti artırarak bankaların piyasa güçlerini azalttığını; bunun da bankaların lisans değerini düşürerek krizlere neden olduğunu söylemektedir. Özellikle, yasal ve kurumsal düzenlemelerin yetersiz olduğu ülkelerde bankacılık krizinin daha yüksek olduğunu söyleyen yazarlar finansal serbestleşmenin ahlaki riziko problemine neden olarak kriz ihtimalini daha da artırdığını belirtmektedir.

Keeley (1990) 1950 ve 60' larda ABD'de finansal kuruluşların yasalarla rekabetten korunduğunu belirtmektedir. Örneğin, anılan dönemde ABD'de banka açmak için izin almak zordu ve eyaletler arası banka gelişmelerine izin verilmiyordu. Pazara girişi engelleyen bu düzenlemelerle beraber mevduat faizleri üzerinde kısıtlamaların kaldırılması finansal sisteme rekabeti getirmiştir. Yasal düzenlemelerin yanı sıra teknolojiye hızlı değişimin bir sonucu olarak bankalar, banka dışı finansman kuruluşları ile yoğun bir rekabete girmek zorunda kalmıştır. Artan rekabet bankaların risk alma konusunda dikkatli davranma dürtülerini azaltmıştır. Keeley (1990) çalışmasında, 1980'li yıllarda ABD'de rekabeti artıran reformlar, bankaların lisans bedelindeki düşüş ve banka iflasları arasında doğrudan bir ilişki tespit etmiştir.

Arestis ve Demetriades (1997) çok ölkeli regrasyon çalışmalarının ekonometrik açıdan yetersizliklerinin bulunduğunu; bu nedenle sonuçlarının dikkatli değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Çok ölkeli regrasyon çalışmalarında kullanılan açıklayıcı değerkenler farklı ölkelerin verilerinin ortalaması alınarak oluşturulmaktadır. Bu nedenle çok ölkeli regrasyon analizlerinde elde edilen katsayılar homojen değeril heterojendir. Farklı kurumsal yapı ve gelişmişlik düzeyine sahip ölkelerin ortalaması alınarak elde edilen katsayılar "bias" (önyargılı) sonuç verecektir. Çok ölkeli ortalama olarak kapsayan veriler ayrı ayrı regrasyon analizine tabi tutulduğunda; en azından bir serinin, ortalama serinin bulgusunun aksine bir sonuç vermesi ihtimali bulunmaktadır.

Arestis ve Demetriades (1997), King ve Levine (1993)'in çalışmasında kullanılan verileri kullanarak yaptıkları bir başka çalışmada; temel finansal göstergeler ve büyüme arasındaki ilişkinin, temel finansal göstergenin *gecikmeli* değerleri ve büyüme arasındaki ilişkiden daha güçlü olduğunu söylemektedir. Diğer bir deyişle, finansal gelişmeler iktisadi büyümeyi uyarmamakta; aksine, Stiglitz'i destekler nitelikte büyüme ile *eş anlı* (simultaneous) hareket etmektedir. Bu nedenle, yazarlar finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki konusunda çok ölkeli regrasyon analizi yapılan çalışmalarda elde edilen bulguların öykünün bütününü açıklayamadığını ve olgunun bu tür çalışmalarla da açıklanamayacağını iddia etmektedir. Çok ölkeli çalışmalarda elde edilen ortalama verilerin ölkelerin yapısal farklılıkları nedeniyle finansal gelişme ve büyüme arasındaki nedenselliği (causalty) açıklamada yetersiz kalacağını söyleyen yazarlar *nedensellik* testinin ölkeye özel yapılmasını önermektedir. Daha önceki çalışmalarda yaptıkları nedensellik testinin ölkeden ölkeye farklılık gösterdiğini söyleyen yazarlar, zaman serileri verisi kullanarak *yaptıkları Johansen Eşbütüensellik* (cointegration) testi neticesinde Kore'de finansal baskı politikalarının ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkisinin bulunduğunu tespit etmiştir.

Yine zaman serileri yöntemiyle, sekiz ölkeli ayrı ayrı inceleyen Bandiera vd. (1999) finansal reformların iki ölkede tasarrufları artırdığını; iki ölkede azalttığını; dört ölkede de finansal reformlar ve tasarruf hacmi arasında bir ilişki bulunmadığını tespit etmiştir. Tasarrufların mı büyümeye neden olduğu; ya da milli gelir büyümesinin mi tasarruf artışına neden olduğunu zaman serileri verileriyle 17 Latin Avrupa ve Doğu Asya ölkelerini *Granger nedensellik testi*yle analiz eden Saltz (1999); 4 ölkede hiçbir nedensellik ilişkisi bulamamıştır. Tasarruflar ile

GSMH büyümesi arasındaki nedensellik ilişkisi 2 ülkede karşılıklı; 2 ülkede tasarruflardan GSMH büyümesine doğru; 8 ülke de ise GSMH büyümesinden tasarruflara doğru bulunmuştur (Saltz, 1999).

Daha da önemlisi, "McKinnon da faiz ve tasarruf arasında bir ilişkinin olmadığını kabul etmiş olmalı ki son yazılarında yüksek reel faizlerin büyüme üzerindeki etkisinin tasarruf artışından çok yatırımın etkinliğinin yükselmesinden geleceğini söylemektedir" (Ageno ve Montiel ,1996: s., 619).

Bu çalışmalardan çıkarılabilecek yegane sonuç ise; finansal serbestleşme -gelişmeler- in tasarruf hacmini artıracığı; böylece de büyümeye neden olacağı yönündeki bir iddianın her zaman ve her şart altında geçerliliğinin olmadığı yönündedir. Tasarruflar faize duyarız ve büyüme ile tasarruflar arasındaki nedensellik ilişkisi de tartışmalı ise; iktisat politikalarının rekabetçi piyasa dinamikleriyle tasarruf artırıcı araçlar geliştirmek yerine doğrudan iktisadi büyümeyi etkileyen araçlara yoğunlaşması daha uygun olacaktır. Devletin finansal piyasaları serbestçe işlemeye bırakmak yerine, daha etkin işleyip iktisadi büyümeye yardımcı olmasını sağlamak amacıyla bu piyasaları düzenleyip denetlemesi istikrarlı bir kalkınma için daha sağlıklı bir politika uygulaması olacaktır.

Arestis ve Demetriades (1997) savunucularının beklentilerini doğrulamayan ampirik bulgular neticesinde etkinsizliği kabul edilen finansal serbestleşme politikalarının *orijinal* iddiasının savunulması için *post hoc* gerekçeler bulunmaya çalışıldığını söylemektedir.

Gerçekten de, Fry'ın (1997) yukarıda da açıklanan reformlardan önce makro ekonomik istikrarın önemini vurgulaması; McKinnon'un faiz artışının etkisinin tasarruf hacminden çok yatırımların verimliliğini artıracığını söylemesi; ya da reformların uygulamasında öncelik sıralaması (*sequencing of financial liberalization*)⁴⁸ tartışmaları finansal serbestleşme teorisinin savunusu için geliştirilen *post hoc* politika önermeleridir. Bu gelişmeler bile finansal serbestleşme teorisinin, en azından bir çok gelişmekte olan ülkelerin politika uygulamalarını etkileyen başlangıç halinin tökezlediğinin (*policy failure*) bir göstergesidir.

⁴⁸ *Reformların sıralaması konusundaki temel yaklaşım; önce reel sektörün sonra da finansal sistemin serbestleştirilmesi; finansal sisteminde kendi içinde de önce iç piyasaların sonra da uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleşmesi (capital account liberalization) yönünde yoğunlaşmaktadır.*

GENEL DEĞERLENDİRME

Uzun tartışmalardan sonra gelinen noktada, finansal sistemin iktisadi kalkınma için önemli bir unsur olduğu hususu genel olarak kabul görmektedir. Finansal sistem, tasarrufları etkin bir biçimde yatırımlara aktaran pasif bir kanal değildir. Levine (1997) finansal enstrümanlar, kurumlar ve piyasaların enformasyon ve işlem maliyetlerini en aza indirerek ekonomik büyümeyi etkilediğini ileri sürmektedir. Levine (1997) finansal sistem ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi para gibi bir enstrüman ya da banka gibi tek bir kurum yerine finansal sistemin fonksiyonları ile açıklamaktadır. Finansal sistemin bu fonksiyonları; ticari riski azaltmak; küçük tasarrufları bir havuzda toplamak; piyasalarda bilgi toplayıp sermayeyi etkin bir biçimde dağıtmak; kredi verilen şirketin yöneticilerini denetleyerek şirket yönetişimini (corporate governance) etkinleştirmek; işlem maliyetlerini düşürerek uzmanlaşma, teknolojik inovasyon ve ekonomik büyümeyi hızlandırmaktır.

Finansal sistem finans dışı gelişmelerden önemli ölçüde etkilenecek şekilde şekillenmektedir. Telekomünikasyon ve bilgisayar sektöründeki gelişmeler, finans dışı sektör politikaları, kurumsal yapı ve bizzat ekonomik büyüme finans sistemini etkilemektedir. *Bu denli farklı gelişmeler ile etkileşim içerisinde bulunan ve amaç fonksiyonu birden fazla olan finans sektöründeki serbestleşme ve rekabete bir amaç yerine bir araç olarak bakılmalıdır.*

Kurumsal iktisat (institutional economics), neoklasik paradigmada varsayılan piyasa gibi bir olguya gerçek hayatta sahip olmanın mümkün olmadığını söylemektedir. Piyasa, gerçekte, iktisadi ajanların haberleşmesi ve işlem görebilmesi için birbirine bağlı kurumlardan oluşan sisteme verilen bir isimdir. İşlemlerin güvenilirliği ve kesinliği piyasa içerisinde garanti edilmektedir. Neoklasik paradigmanın homojen varsayımının aksine piyasalardaki iktisadi ajanlar heterojendir. Heterojen ajanlar ise, piyasalardaki belirsizlik nedeniyle fiyat mekanizmasının tek başına açıklayamayacağı heterojen risk anlamına gelmektedir (Sak, 1995: s., 22).

Piyasa kurumların toplamından oluşan bir mekanizma olarak kabul edildiğinde; statik bir olgu yerine ticari işlemlerin meydana geldiği şartlara bağlı olarak değişen dinamik bir olgu olarak düşünülmelidir. Diğer bir deyişle, piyasa yapısı, kurumlar ve enstrümanlar sürekli değişim halindedir.

Bu noktada gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin piyasa yapıları arasındaki farkı da ortaya koymak gerekmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde piyasaların koordinasyon rolünü görebilmesi için gerekli kurumlar zaten mevcuttur. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerdeki finansal serbestleşme süreci *finansal yenilik* (financial innovation) olarak da isimlendirilmektedir. Oysa gelişmekte olan ülkelerde; kaynak tahsisi, bilgi akışı ve iktisadi büyüme üzerindeki etkinliğini artırmak amacıyla finansal serbestleşme politikaları bizzat devlet tarafından uygulanmaktadır. Bu çerçevede, finansal serbestleşme politikalarının temel amacı piyasayı yaratmaktır. Piyasaları yaratmak içinse devletin öncü rolüne ihtiyaç bulunmaktadır (Sak, 1995: s., 22-23).

Stiglitz (1998a ve 1998b) hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde finansal piyasalarda bilginin asimetric paylaşımının kaçınılmaz olduğunu ileri sürmektedir. İktisadi ajanlar arasındaki enformasyon asimetrici ise finansal sistemde *ex ante* olarak ters seçim, *ex post* olarak da ahlaki riziko problemlerini ortaya çıkarmaktadır. Bu problemlerin varlığı halinde de finansal sistemde etkinlik bozulmakta ve sıkça krizler ortaya çıkmaktadır.

Son yirmi yılda banka krizleri önemli ölçüde artmış bulunmaktadır. Banka krizleri finansal sektörle beraber bütün ekonomiyi etkilediği için önemlidir. Kriz anlarında, bankaları kurtarmak için devletin katlandığı maliyet ise sorunun bir diğer veçhesidir. Dünya Bankasına göre son yirmi yılda finansal krizlerin GSMH'ya oranı yüzde 40 seviyesindedir. ABD'de, GSMH'ın yüzde 3,2 büyüklüğünde (\$180 milyar) bir kayba neden olan S&L krizi; bazı tahminlere göre GSMH'ın yüzde 25'i büyüklüğüne ulaşan donuk kredileriyle Japonya'da devam eden bankacılık krizi önemli örneklerdir. ABD'deki S&L krizi öncesinde finansal piyasalardaki temel değişiklik ise mevduat faizlerini kontrol eden "Q Düzenlemesi"nin yürürlükten kaldırılmasıdır (Hellman vd., 2000).

Finansal serbestleşme bir taraftan bankalar arasında rekabeti artırırken diğer taraftan da bankalara faizleri serbestçe tayin etmesi ve fonları dağıtması konusunda büyük özgürlük getirmektedir. Ancak bu özgürlük sonucunda da banka davranışlarında giderek artan bir risk gözlemlenmeye başlanmıştır.

Mutlak finansal baskı (major financial repression) uygulanmasının iktisadi büyümeye zarar verdiği kadar; tamamıyla serbest bırakılan finansal piyasaların etkinliği artırmak yerine krizlere neden olarak bizzat ekonomiye zarar verdiği de göz önünde bulundurulmalıdır. Mutlak

finansal baskı uygulamasının önemli karakteristiği, gelişmekte olan ülkelerde devletlerin kendilerine rant aktarmak amacıyla faiz oranlarını düşük tutmasıdır. Şüphesiz, bu uygulamanın bir sonucu olarak sermaye yetersizliği içindeki bankalar ticari güdülerini kaybedip, sıkça sağlıksız mevduat/kredi uygulamalarına yönelmektedir. Bunun da ötesinde finansal baskı politikaları, yüksek enflasyon ve düşük bir büyüme hızıyla da ilişkilidir. Oysa, *ılımlı finansal kısıtlama* (mild financial restraint) düşük enflasyon, düşük ve öngörülebilir reel faiz hadlerini gerektirmektedir. Mutlak finansal baskının uç (extreme) uygulamaları ekseninde ılımlı finansal kısıtlama uygulamalarını değerlendirmek "*finansal kısıtlama iktisadi büyüme için kötüdür*" şeklinde yanlış bir çıkarsamaya neden olabilir.

Helmann vd. (2000) ve Stiglitz'in (1998a ve 1998b) ileri sürdüğü gibi faiz hadlerinin kontrol edilmesi ve finansal sektördeki rekabete sınırlama getirilmesi iktisadi büyüme adına daha faydalı olacaktır. Helmann vd. (2000) ve Stiglitz'in (1998a) ileri sürdüğü ılımlı finansal kısıtlamanın temel prensibi *finansal piyasalardan devlete rant aktarma yerine, finansal piyasalar içinde özel sektör için rant yaratmaktır*. Böylece, düşük faiz seviyelerinde sosyal açıdan optimal ve geri dönüşü garanti olan yatırım projelerinin uygulama şansı artacaktır. Bu yaklaşım, mutlak finansal baskı uygulamasında devletlerin sosyal amaçlı faaliyetleri bizzat üstlendiği uygulamadan farklıdır.

Finans sektöründe giderek artan uluslararasılaşma sonucunda, gelişen ya da gelişmekte olan ülke ayrımı olmaksızın; bir ülkedeki bankacılık sisteminin zayıflığı ulusal ve uluslararası alanda mali istikrarı önemli ölçüde tehdit edebilmektedir. Mali istikrarın sağlanması amacıyla bankacılık sektörünün sağlamlığının etkin bir şekilde gözetilmesi ve denetlenmesi (prudential regulation) genel kabul görmüş bir gerekliliktir.

Sağlamlık denetlemesi ile bankacılık sistemini krizlerden korumak hedeflenmektedir. Sağlamlık denetlemesi geleneksel olarak; sermaye yeterlilik şartı, sektöre girişin kısıtlanması, bankaların işlemlerinin ve risklilik yapılarının izlenmesi şeklinde tezahür etmektedir. Bazı ülkelerde *spekülatif* sektörlerle (örneğin, gayrimenkul) kredi tahsisi kısıtlanırken; bazı ülkelerde de faiz oranlarına kısıtlama getirilmektedir (Helmann vd., 2000).

Bankaların daha düşük kredi faizi önermesi geri dönüşü güvenli projelerin kredi talebini; aktif kalitesini; sonuçta da bankaların güvenliğini artıracaktır. Böylece, bankaların artan lisans bedeli onları daha dikkatli

davranmaya itecek; sonuçta da sistem daha etkin işleyecektir. Tasarrufların faiz esnekliğinin bulunmaması nedeniyle de bankalar mevduat toplamak için, güvene daha duyarlı olan küçük tasarruflular dahil, hizmet rekabetine gireceklerdir. *Mevduat sahiplerine daha iyi ve güvenli hizmet sunmak; onlara ulaşmak için daha çok şube açmak ve teknolojik yeniliklere daha çabuk adapte olmak (diğer bir deyişle fiyat yerine ürün rekabetini artırmak) sistemin daha etkin çalışmasını sağlayacaktır.*⁴⁹

KAYNAKÇA

- Ageno, Pierre-Richard ve Montiel, Peter J. (1996), Development Macroeconomics, Princeton.
- Arestis, Philip ve Demetriades, Panicos (1997), "Financial Development and Economic Growth: Assessing the Evidence", The Economic Journal, 107 (May) 783-799.
- Bandiera, O., Caprio Jr. G., Honohan P. ve Schiantarelli, F. (1999), "Does Financial Reform Raise or Reduce Savings?", World Bank Policy Research Working Paper, 2062.
- Beck, Thorsten, Levine Ross ve Loazya Norman (2000), "Finance and the Sources of Growth".

---

⁴⁹ Zaten, rekabetten beklenen temel fayda da; firmaları etkin çalışmaya ve daha düşük fiyattan daha geniş mal ve hizmet çeşidi sunmaya zorlayarak; tüketici refahını artırmaktır (World Bank ve OECD, 1998: s., 1)

- Demirgüç-Kunt, Asli ve Detragiache, Enrica (1998), "Financial Liberalization and Financial Fragility", Annual Bank Conference on Development Economics, World Bank, Washington D.C.
- Demsetz, Rebecca S., Saidenberg Marc S. ve Strahan, Philip E. (1996), "Banks with Something to Loose: The Dsciplinary Role of Franchise Value", FRBNY Economic Policy Review, October, Volume 2, Number 2.
- Freixas, Xavier ve Rochet, Jean-Charies (1998), Microeconomics of Banking, The MIT Press, Cambridge MA.
- Fry, J. Maxwell (1982), "Models of Financially Repressed Developing Economies", World Development, Vol. 10, No.9, s., 731-750.
- (1995), Money Interest and Banking in Economic Development, John Hopkins.
- (1997), "In Favour of Financial Liberalization", The Economic Journal, 107 (May) 754-770.
- Grossman, Sanford ve Stiglitz, Joseph E. (1980), "On the Impossibility of Informationally Efficient Markets", American Economic Review, 70.
- Haskag, H. Joseph ve Koo, Jahyeong (1999), "Financial Repression, Financial Liberalisation and Economic Growth", Federal Reserve Bank of Dallas, Working Paper.
- Hefferman, Shelagh (1996), Modern Banking in Theory and Practice, John Wiley&Sons.
- Hellmann, Thomas F., Murdock Kevin C. ve Stiglitz Joseph E. (2000), "Liberalization, Moral Hazard in Banking, and Prudential Regulation:Are Capital Requirements Enough?", The American Economic Review, March, Vol. 90, No.1, s., 147-165.
- Honohan, Patrick ve Stiglitz, Joseph E. (1999), "Robust Financial Resraint", World Bank Financial Liberalization Project, <http://www.worldbank.org/research/interest/confs/past/papers18/HonohanStiglitzNew.pdf>
- Keeley, C. Michael (1990), "Deposit Insurance, Risk and Market Power in Banking", The American Economic Review, December.
- Keynes, J. Maynard (1936), The General Theory of Employment Interest and Money, London: Macmillen.
- King, Robert G. ve Levine, Ross (1993), "Finance and Growth: Schumpeter Might Be Right", Quarterly Journal of Economics, August, 108(3), s.,717-737.
- Levine, Ross (1997), "Financial Development and Economic Growth: Wiefs and Agenda", Journal of Economic Literature, Vol. XXXV, s., 688-726.

- Loayza, Norman ve Beck, Thorsten (2000), "Financial Intermediation and Growth: Causality and Causes", World Bank Policy Research Working Paper, 2059.
- Lucas, Robert E. Jr. (1988), "On the Mechanics of Economic Development", Journal of Monetary Economics, July, 32 (5), s., 3-42.
  - McKinnon, Ronald I. (1973), Money and Capital in Economic Development, Washington D.C.: Brokings Institution.
  - Robinson, Joan (1952), "The Generalization of the General Theory", içinde The Rate of Interest and Other Essays, London: Mcmillan.
  - Roubini, Nouriel ve Sala-i-Martin, Xavier (1992), "Financial Repression and Economic Growth", Journal of Development Economics, 39, 5-30.
  - Sak, Güven (1995), Public Policies Towards Financial Liberalization: A General Framework and An Evaluation of Turkish Experience in the 1980's, CMB Publication, No:22.
  - Saltz, Ira S. (1999), "An Examination of the Causal Relationship Between Savings and Growth in the Third World", Journal of Economics and Finance, Volume 23, Number 1, Spring, s., 90-98.
  - Sarr, Abdourahmane (2000), "Financial Liberalization, Bank Market Structure, and Financial Deepening", IMF Working Paper, WP/00/38.
  - Schumpeter, Joseph A. (1912), Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung, Leipzig, DunckerHumblot, [The Theory of Economic Development; An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest, and Business Cycle, Çeviren Redvers Opie, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1934].
  - Shaw, Edward S. (1973), Financial Deepening in Economic Development, New York: Oxford University Press.
  - Stiglitz, Joseph (1998a), "The Role of the Financial System in Development", Presentation at the Fourth Annual Bank Conference on Development in Latin America and the Caribbean, San Salvador.
  - (1998b), "Knowledge for Development Economic Science, Economic Policy, and Economic Advice", Annual World Bank Conference on Development Economics, Washington.
  - (1985), "Credit Markets and the Control of Capital", Journal of Money, Banking and Credit, 17 (2), May, s., 101-115.
  - Taylor, Lance (1983), Structuralist Macroeconomics: Applicable Models for the Third World, New York: Basic books.
  - Tobin, James (1965), "Money and Economic Growth", Econometrica, 33(4) s., 671-684.

- White, Lawrence J. (1999), "The Role of Financial Regulation in a World of Regulation and Market Forces", IMF Conference on Second Generation Reforms, 8-9 November.
- Williamson, John (1998), "Whither Financial Liberalization" , Second Annual Indian Derivatives Conference, Mumbai.
- World Bank ve OECD (1998), A Framework for the Design and Implementation of Competition Law and Policy, Washington D.C.

ULUSLARARASI GELİŞMELER

- Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Kuruldu
- Volkswagen Cezalandırıldı
- Microsoft Davasındaki Son Gelişmeler
- Şirket Birleşme ve Devralmalarında Avrupa ABD'nin Önünde Yer Alıyor
- Şirket Birleşmeleri ve Devralmaları Devam Ediyor

ULUSLARARASI GELİŞMELER

AVRUPA BİRLİĞİ GENEL SEKRETERLİĞİ KURULDU

27 Haziran 2000 tarih ve 4587 numaralı Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun'un 4 Temmuz 2000 tarihinde yürürlüğe girmesiyle Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğine

hazırlanmasına yönelik çalışmalar çerçevesinde kamu kurum ve kuruluşlarının yapacakları hazırlık ve çalışmalarda iç koordinasyon ve uyumun plan ve programlara uygun olarak yönlendirilmesini ve yürütülmesini sağlamak üzere Başbakanlığa bağlı Avrupa Birliği Genel Sekreterliği kurulmuştur.

Genel Sekreterliğin ana hizmet birimleri Siyasi İşler Dairesi Başkanlığı, Tek Pazar ve Rekabet Dairesi Başkanlığı, Tarım ve Balıkçılık Dairesi Başkanlığı, Ulusal Program Dairesi Başkanlığı, Sektörel ve Bölgesel Politikalar Dairesi Başkanlığı, Ekonomik ve Mali Konular Dairesi Başkanlığından oluşmaktadır.

VOLKSWAGEN CEZALANDIRILDI

Avrupa Toplulukları Adalet Divanı, 1998 yılında rekabet kurallarına uymadığı gerekçesiyle dünyanın en büyük otomotiv şirketlerinden Volkswagen aleyhine karar alan Komisyon'un kararını onaylamış ve Volkswagen 90 milyon Euro para cezasına çarptırılmıştır.

MICROSOFT DAVASINDAKİ SON GELİŞMELER

ABD Adalet Bakanlığı, Yüksek Mahkemeden Microsoft hakkında Yargıç Penfield tarafından verilen kararla ilgili hızlı süreç izlenmesini talep etmiştir. Davanın "ülke ekonomisi açısından taşıdığı büyük önem" nedeniyle temyiz mahkemesine gönderilmeden sonuçlandırılmasını isteyen Adalet Bakanlığı, Hızlandırma Yasasına başvurulmaması halinde yaşanacak sıkıntılara da dikkat çekmiştir.

Hatırlanacağı gibi, Washington Bölge Mahkemesi Yargıcı Microsoft'un kişisel bilgisayar işletim sistemindeki hakim konumunu kötüye kullandığı gerekçesiyle şirketin ikiye bölünmesine karar vererek davanın Yüksek Mahkemeye gönderilmesini kararlaştırmıştı. Microsoft ise Yüksek Mahkemeye başvurarak davanın ilk olarak temyiz mahkemesinde görülmesini talep etmişti.

ŞİRKET BİRLEŞME VE DEVRALMALARINDA AVRUPA ABD'NİN ÖNÜNDE YER ALIYOR

OECD Mali Piyasa Trendleri Raporu'na göre, şirketlerarası birleşmeler ve satın almalar 1999 yılında yüzde 50 artış göstererek 767 milyar Dolar olmuştur. Bunların yaklaşık yüzde 75'i Avrupa ülkelerinde gerçekleşmiştir. İngiltere, geçen yılki global düzeyde şirket

birleşmelerinin değeri bakımından yaklaşık üçte bir pay almıştır. İngiliz şirketleri yabancı şirketleri satın almak için geçen yıl 246 milyar Dolar ayırmıştır. Daha önceki yıllarda şirket birleşmeleri alanında lider olan ABD'de şirket birleşmelerinin değeri 145 milyar Dolar olarak kalırken, Almanya 29 ülke arasında üçüncü, Fransa ise dördüncü sırada yer almıştır. Dünya genelinde geçen yıl 5 bini aşkın şirket birleşmesi kaydedilirken, bunun 2 bin 785'i Avrupalı şirketler, bin 808'i ABD'li ve Kanadalı şirketler tarafından gerçekleştirilmiştir. Geçen yılın en pahalı maliyetli 10 şirket birleşmesi ve devralması da Avrupalı şirketler tarafından yapılmıştır. BP Amoco-Arco, Vodafone-Airtouch, Mannesmann-Orange, Hoechst-Rhone Poulenc, Astra-Zeneca birleşmeleri ve devralmaları örnek olarak gösterilebilir.

Şirketlerarası birleşme ve devralmalarda 1999 yılında ABD'nin önüne geçen Avrupalı şirketler bu konumunu 2000 yılında da sürdürmüşlerdir. 2000 yılının ilk altı aylık döneminde Avrupa'da toplam 804 milyar Dolarlık birleşme ve devralma açıklanmıştır.

Asya ülkeleri genelinde gerçekleştirilen şirket evliliklerinin sayısı ise 1997 mali krizinin ardından artış göstermiştir. 2000 yılının ilk altı aylık döneminde Japonya hariç tüm Asya'da 87 milyar Dolarlık birleşme ve devralma açıklanmıştır. Aynı dönemde görüşmeleri tamamlanarak yürürlüğe giren anlaşmaların toplam değeri ise 35 milyar Dolar tutarındadır. Bu rakam geçen yılın aynı döneminde 20 milyar Dolar seviyesindedir. Japonya dışarıda tutulduğunda Asya genelinde en çok şirket evliliği Hong Kong ve Güney Kore'de gerçekleşmektedir.

■ ŞİRKET BİRLEŞMELERİ VE DEVRALMALARI DEVAM EDİYOR

- Almanya'nın ikinci büyük bankası *Hypo-Vereinsbank*, Avusturya'nın en büyük bankası *Bank Austria* ile birleşmiştir. Yeni şirket Avrupa'nın üçüncü büyük bankalar grubunu oluşturmuştur.
- Hong Kong'un en eski telefon şirketi *Cable and Wireless HKT* ile internet yatırım grubu *Pacific Century Cyber Works (PCCW)* birleşme planı iki şirketin hissedarları tarafından onaylanmıştır. Asya'nın en büyük telekom birleşmesinde, küçük hissedarların yanı sıra yüzde 54 hisse payına sahip *Cable and Wireless*, yüzde 10.8 hisseli *China Telecom*, yüzde 7 hisseli Hong Kong devleti birleşme yönünde oy kullanmıştır.
- *Dresdner Bank* ile *Commerzbank*'in birleşmesi konusunda yapılan görüşmeler anlaşmazlıkla sonuçlanmıştır. Anlaşmazlığa neden

olarak Dresdner Bank'ın daha fazla pay sahibi olmak istemesi gösterilmektedir.

- Kanada'lı fiber-optik kablo üreticisi *JDS Uniphase* şirketi ile ABD'li SDL arasında JDS'nin SDL'yi 41 milyar Dolara satın alma anlaşması yapılmıştır. JDS firması aynı sektördeki bir başka rakibi olan E-Tek Dynamics'i de 15 milyar Dolara satın almıştır.
- Dünyanın ikinci büyük cep telefonu üreticisi *Motorola* ile *Palm Inc.* ortak girişim kurmuşlardır.
- Japonya'nın en büyük sigorta şirketi *Tokio Marine and Fire Insurance*, ülkenin beşinci büyük sigorta şirketi *Asahi Mutual Life* ve *Nichido Fire and Marine* şirketleri birleşmeyi planladıklarını açıklamışlardır.
- *Ford*, içinde bulunduğu ağır borç yükü nedeniyle satışa çıkarılan Güney Kore'nin ikinci büyük otomotiv şirketi *Daewoo*'yu almaktan vazgeçmiştir. *General Motors* ve *Fiat*'ın *Daewoo*'yu satın alma görüşmeleri yaptığı taraflarca doğrulanmıştır.
- Alman bira üreticisi *Heineken*'in, İsviçre'nin en büyük bira üreticisi *Feldschlossen*'i satın almaya hazırlandığı Heineken yetkilileri tarafından doğrulanmıştır.
- *AT&T* ile *British Telecom*, tüketiciye hizmet veren şirketleri ile kablosuz telefon şirketlerini ayrı ayrı tek bir şirket halinde birleştirmek için görüşmelere başlamışlardır.
- Alman posta idaresi *Deutsche Post*, Amerikan kargo servisi *DHL Worldwide Express*'in çoğunluk hissesini satın almayı planlamaktadır. Ayrıca, *Deutsche Post* halen *DHL*'nin yüzde 25'ini elinde bulunduran *Lufthansa* ile de ortak bir kargo taşıma şirketi kurma kararı almıştır.
- *Londra Borsası*, *Frankfurt Borsası* ile birleşme kararından vazgeçtiğini açıklamıştır. Bu karara gerekçe olarak İsveçli *OM* grubunun *Londra Borsası*'nı satın almak istemesi gösterilmektedir.
- İsviçreli *Credit Suisse First Boston*, ABD'li *Donaldson Lufkin & Jenrette*'yi 12 milyar Dolara satın almaya karar vermiştir.
- ABD'nin en büyük bankacılık grubu *Citigroup*'un, kredi şirketi *Associates First Capital*'i satın alacağı bildirilmiştir.
- Fransız *Alcatel* ile Japon *Fujitsu* cep telefonu alanında ortak girişim kurmuşlardır.
- *Abbey National*, *Scottish Provident Institutions*'ı 2,9 milyar Dolara satın almayı planlamaktadır.
- Almanya'nın en büyük kimya ve enerji şirketlerinden *Eon*, Fransız *Suez Lyonnais des Eaux* ile birleşme planları yapmaktadır.

- Avustralya'nın önde gelen bira ve şarap üreticisi *Fosters*, ABD'nin ünlü şarap üreticisi *Beringer*'i 1.14 milyar Dolara satın aldığını açıklamıştır.
- ABD'li çip üreticisi *Applied Micro Circuits*, optik konusundaki ağını genişletmek üzere *MMC Networks* şirketini 4.5 milyar Dolara satın alacaklarını açıklamıştır.
- Beyaz eşya üreticisi *Electrolux*, *Maytag* firmasını almayı planlamaktadır. Elektrolux'un *Maytag*'ı alması halinde şirket ABD'deki pazar payını ikiye katlayarak yüzde 40'a çıkaracaktır.
- Almanya'da süpermarketler zincirine de sahip olan *REWE*, geçen yıl bünyesine kattığı *ITS* ve *DER*'den sonra turizm firması *LTU*'yu da satın alıp bu piyasadaki pazar payını yüzde 11'den yüzde 22'ye çıkararak Avrupa'nın en büyük dördüncü grubu olmuştur. *LTU Touristik*'in tamamını alan *REWE*, *LTU* uçak şirketinin de yüzde 40'ını satın almıştır.
- İsviçre havayolları *Swissair*, *British Airways*'le birleşmeyi planlamaktadır.
- İletişim alanında faaliyet gösteren Finlandiya'lı *Sonera*'yı satın alabilmek için 38 milyar Dolarlık bir teklif yapan *Orange* şirketinin yanısıra iletişim dünyasının öndegelen şirketlerinden *Deutsche Telekom*, *KPN* ve *Telefonica* da mücadele etmektedirler.
- İngiltere'nin dördüncü büyük bankası *Barclays*'in *Woolwich*'i 5.4 milyar Sterline satın alacağı açıklanmıştır.
- ABD'nin iletişim şirketlerinden *Lockheed Martin* ile *COMSAT* ortak bir telekomünikasyon şirketi kurmuşlardır.
- İngiliz medya grubu *Pearson*, ABD'li eğitim hizmetleri kuruluşu *National Computer Systems* şirketini satın almak için 2.5 milyar Dolar tutarında bir teklif götürmüştür.
- Avustralyalı *Ashton Mining* firmasını satın almak isteyen *De Beers* bu firmaya 294 milyon Dolarlık bir teklifte bulunmuştur.
- ABD'li enerji kuruluşu *FPL Group* şirketinin bir başka ABD'li enerji kuruluşu olan *Entergy Corp.* şirketini satın alması için iki şirketin anaştıkları açıklanmıştır.
- Kanadalı fiber optik kuruluşu *Nortel Networks* firmasının aynı sektörde faaliyet gösteren ABD'li *Corning* şirketinin 100 milyar Dolara satın alma görüşmelerinin iptal edildiği açıklanmıştır.
- ABD'li internet kuruluşu *InfoSpace* firmasının *Go2Net* firmasını 4 milyar Dolara satın alacağı açıklanmıştır.
- *SGL*, *Marconi*, *Motorola* ve *Oracle* interaktif televizyon için ortaklık kurmayı planlamaktadırlar.

- Alman *Deutsche Telekom*'un ABD'li *Voicestream*'i 50.7 milyar Dolara satın alma girişimi, *Deutsche Telekom*'un yüzde 59'unun Alman devletine ait olması nedeniyle ABD Kongresi'nde tartışma yaratmış, *Deutsche Telekom*'da devlet payının yüzde 45'e indirileceğini açıklamıştır. Bir başka tartışma konusu da telekomünikasyon sektöründeki satın almalarda abone başına 7-8 bin Dolar ödenirken, Alman *Deutsche Telekom*'un Amerikan *Voicestream*'e abone başına 21 bin 639 Dolar ödemesidir. Ayrıca, *Deutsche Telekom* *Voicestream*'in bir cep telefonu kuruluşu olan *Powertel*'i 5.8 milyar Dolara satın alacağını bildirmiştir.
- *UBS Bank*, *Painewebber*'i satın alacağını açıklamıştır.
- Otomotiv yan sanayii firmalarından *Arvin* ile *Meriton* birleştiklerini açıklamışlardır.

Bu bölümün hazırlanmasında aşağıdaki kaynaklardan yararlanılmıştır:

Dünya Gazetesi,
Finansal Forum Gazetesi,
Financial Times Gazetesi,
Hürriyet Gazetesi,
Yeni Binyıl Gazetesi,
Time Dergisi,
The Economist Dergisi

REKABET KURULU NİHAİ KARAR ÖZETLERİ
(01.07.2000 - 30.09.2000)

REKABET KURULU NİHAİ KARAR ÖZETLERİ

REKABET İHLALLERİ
(Kapsam Dışı Olanlar Hariç)

SIRA NO	KARAR SAYISI	KARAR KONUSU	KARAR TARİHİ	RG TARİHİ	RG SAYISI
1	00-24/255-138	Pak Gıda Üretim ve Pazarlama A.Ş., Özmaya San. A.Ş., Saf Maya San. A.Ş., Mauri Maya San. A.Ş. ve Ak Maya San. ve Tic. A.Ş.'nin aralarında fiyat tespiti ve pazar paylaşımı yaparak 4054 sayılı yasayı ihlal ettikleri isnadı ile açılan soruşturma sonucunda, taraflara 4054 sayılı Kanun'u ihlal etmeleri nedeniyle idari para cezası verilmesine karar verilmiştir.	27-06-2000		

2	00-25/259-141	Pepsi-Cola Servis Dağıtım A.Ş. ve Fruko Meşrubat Pazarlama ve Tic. A.Ş. ile bu teşebbüslerin bayileri ve satış noktaları arasında akdedilen anlaşmaların 4054 sayılı Kanun'un 4 üncü maddesi kapsamında olup olmadığını belirlemek için yapılan önaraştırma sonucunda; her iki teşebbüs ile yeniden satıcıları arasında akdedilen anlaşmaların, 4054 sayılı Kanun'un 4 üncü maddesi kapsamında olduklarına ve 1997/4 sayılı Tebliğ ile sağlanan grup muafiyeti kapsamı dışında kaldıklarına, dolayısıyla bildirimde tâbi olmalarına karşın süresi içerisinde Kurul'a bildirimde bulunulmaması nedeniyle, sağlayıcı teşebbüsler Fruko Meşrubat Pazarlama ve Ticaret A.Ş. ve Pepsi-Cola Servis Dağıtım A.Ş. ile bu teşebbüslerin yönetim kurullarında görev alan kişilere Kanun'un 16 ncı maddesi uyarınca idari para cezası verilmesine; söz konusu anlaşmalardan yeniden satış fiyatının sağlayıcı tarafından tespit edilmesini öngören hükümlerin ve anlaşma süresinin belirli alım miktarı şartına (kota) bağlanmasını düzenleyen hükümlerin çıkarılması koşulu	04-07-2000		
3	00-26/275-153	Companhia Vale Do Rio Doce firmasının Erdemir A.Ş.'nin demir cevheri ve peleti taşınması ihalesinde, hammadde sağlayıcısı olarak sahip olduğu hakim durumu aşırı fiyat indiriminde bulunarak kötüye kullandığına ilişkin şikayet başvurusu hakkında; bir önaraştırma yapılmasına ya da soruşturma açılmasına gerek olmadığına karar verilmiştir.	11-07-2000		

4	00-26/276-154	Samarco/Samitri firmasının Erdemir A.Ş.'nin demir cevheri ve peleti taşınması ihalesinde, hammadde sağlayıcısı olarak sahip olduğu hakim durumu aşırı fiyat indiriminde bulunarak kötüye kullandığına ilişkin şikayet başvurusu hakkında; bir önaraştırma yapılmasına ya da soruşturma açılmasına gerek olmadığına karar verilmiştir.	11-07-2000		
5	00-26/291-161	Hürriyet, Milliyet ve Sabah gazetelerinin uyumlu eylem yoluyla satış fiyatlarını tespit ederek 4054 sayılı Kanun'u ihlal ettikleri isnadı ile yapılan soruşturma sonucunda; Kanun'u ihlal ettikleri tespit edilen Hürriyet Gazetecilik ve Matbaacılık A.Ş., Milliyet Gazetecilik A.Ş., Simge Yayıncılık ve Dağıtım A.Ş. ve Sabah Yayıncılık A.Ş.'ye idari para cezası verilmesine karar verilmiştir.	11-07-2000		
6	00-26/292-162	BBD Birleşik Basın Dağıtım A.Ş., YAYSAT Yayın Satış Pazarlama ve Dağıtım A.Ş. ve bu iki teşebbüsün kurduğu BİRYAY Birleşik Basın Yayın Dağıtım A.Ş.'nin faaliyetleri ile 4054 sayılı yasayı ihlal ettikleri isnadı ile yapılan soruşturma sonucunda; taraflara idari para cezası verilmesine karar verilmiştir.	11-07-2000		
7	00-28/299-168	MAİS Motorlu Araçlar İmal ve Satış A.Ş.'nin ürünlerini sadece OMSAN A.Ş.'ne taşıtarak bu teşebbüsün rakipleri aleyhine rekabet engeli oluşturduğu, ayrıca nakliye bedellerini yüksek belirleyerek hakim durumunu kötüye kullandığı iddiasına ilişkin başvuru hakkında; bir önaraştırma yapılmasına ya da soruşturma açılmasına gerek olmadığına karar verilmiştir.	25-07-2000		

8	00-29/311-178	Merko Gıda San. ve Tic. A.Ş., Topkapı, Kereviş Gıda San. ve Tic. A.Ş., Fine Food Gıda San. ve Tic. İhr. İth. A.Ş., Tekel Marmara Tarımsal Ürünleri Değerlendirme A.Ş., Tamek Gıda ve Konsantre San. A.Ş. ve Manisa Gıda San. ve Tic. A.Ş.'nin ahududu alım fiyatlarını belirleyerek 4054 sayılı Kanun'u ihlal ettikleri iddiası çerçevesinde bir soruşturma açılmasına gerek olmadığına karar verilmiştir.	03-08-2000		
9	00-29/313-180	Manisa Gıda San. Tic. A.Ş., Tunçsan Salça Konserve Gıda San. Tic. A.Ş., Merko Gıda San. ve Tic. A.Ş., Öztusan Salça Konserve San. ve Tic. A.Ş., Demko Demirci Konservecilik A.Ş., Assan Gıda San. ve Tic. A.Ş., Tukaş Turgutlu Konservecilik A.Ş., Dardanel Enez Konserve San. A.Ş., Tat Konserve San. A.Ş., Tamek Gıda ve Konsantre San. A.Ş., Fide Konserve San. ve Tic. A.Ş., Kereviş Gıda San. ve Tic. A.Ş., Marmara Tarımsal Ürünleri Değerlendirme A.Ş. ve Fine Food Gıda San. ve Tic. İhr. İth. A.Ş.'nin bezelye alım fiyatlarını belirleyerek 4054 sayılı Kanun'u ihlal ettikleri iddiası çerçevesinde bir soruşturma açılmasına gerek olmadığına karar verilmiştir.	03-08-2000		
10	00-29/314-181	Afyon ili merkez ilçesinde faaliyet gösteren 10 büyük ekmek fabrikası sahibinin biraraya gelip Afyon Ekmek, Un Mamülleri, Gıda San. ve Tic. Ltd. Şti.'ni kurarak ekmek piyasasının büyük kısmını ele geçirdikleri iddiası çerçevesinde bir önaraştırma yapılmasına ya da soruşturma açılmasına gerek olmadığına karar verilmiştir.	03-08-2000		

11	00-32/338-192	Ankara'da faaliyet gösteren bazı fırınlar tarafından 4054 sayılı yasanın ihlal edildiğine ilişkin şikayet başvurusu hakkında; Kanun'a aykırılığın oluşmadığına karar verilmiştir.	29-08-2000		
12	00-33/355-199	Manisa Gıda San. Tic. A.Ş., Tunçsan Salça Konserve Gıda San. Tic. A.Ş., Merko Gıda San. ve Tic. A.Ş., Öztusan Salça Konserve San. ve Tic. A.Ş., Demko Demirci Konservecilik A.Ş., Assan Gıda San. ve Tic. A.Ş., Tukaş Turgutlu Konservecilik A.Ş., Dardanel Enez Konserve San. A.Ş., Tat Konserve San. A.Ş., Deneks Gıda San. ve Dış Tic. A.Ş., Akfa Akpınar Zırai İstihsal ve Konservecilik A.Ş., Lezzo Gıda San. ve Tic. A.Ş., Tamek Gıda ve Konsantre San. A.Ş., Fide Konserve San. ve Tic. A.Ş. ve Bursa İli Karacabey İlçesi Üretici Birliği'nin domates alım ve satım fiyatlarını belirleyerek 4054 sayılı Kanun'u ihlal ettikleri iddiası çerçevesinde, bir soruşturma açılmasına gerek olmadığına karar verilmiştir.	05-09-2000		
13	00-33/356-200	Hürriyet Gazetecilik ve Matbaacılık A.Ş., Sabah Yayıncılık A.Ş., Hakimiyet Gazetecilik Matbaacılık Ltd. Şti. ve Olay Basın ve Yayıncılık A.Ş.'nin fiyat indirimleri ile birlikte hakim durumlarını kötüye kullandıkları iddiası çerçevesinde bir önaraştırma yapılmasına ya da soruşturma açılmasına gerek olmadığına karar verilmiştir.	05-09-2000		
14	00-34/368-206	İzmir Büyükşehir Belediyesi'ne ait İZULAŞ'ın İzmir Körfezi'nde deniz yoluyla yolcu taşımacılığı pazarında maliyetin altında fiyat uygulayarak 4054 sayılı Kanun'u ihlal ettiği iddiası çerçevesinde bir önaraştırma yapılmasına ya da soruşturma açılmasına gerek olmadığına karar verilmiştir.	12-09-2000		

15	00-34/369-207	Anadolu Ajansı A.Ş.'nin haber abonesi olan Akit Gazetesi'ne verdiği hizmeti durdurmasına yönelik şikayete ilişkin olarak bir önaraştırma ya da soruşturma yapılmasına gerek olmadığına karar verilmiştir.	12-09-2000		
16	00-35/384-214	Anadolu Tasfiyehanesi A.Ş. (ATAŞ)'nin ortaklarının, Akaryakıt Ana Dağıtım Şirketleri Derneği (ADER) bünyesindeki akaryakıt dağıtım şirketlerine ürün arzını reddetmek suretiyle 4054 sayılı yasayı ihlal ettikleri iddiası çerçevesinde bir soruşturma açılmasına gerek olmadığına karar verilmiştir.	19-09-2000		
17	00-35/385-215	İskenderun Demir Çelik A.Ş. ile Karabük Demir Çelik San. Tic. A.Ş. tarafından 4054 sayılı yasanın ihlal edildiği iddiası çerçevesinde bir soruşturma açılmasına gerek olmadığına karar verilmiştir.	19-09-2000		
18	00-35/392-219	Petrol Ürünleri İşverenler Sendikası(PÜİS), Ankara Akaryakıt Satıcıları Derneği ve Türkiye Akaryakıt Bayileri Petrol ve Gaz Şirketleri İşveren Sendikası(TABGİS)'nin gerçekleştirdiği karar ve eylemlerle akaryakıt istasyonlarındaki kredi kartlı satışlarda komisyon uygulanması ve promosyonların kaldırılması yönünde faaliyetlerde bulunmalarına ilişkin olarak yapılan soruşturma sonucunda; eylem ve kararlarının 4054 sayılı Kanun'un 4 üncü maddesi kapsamında olduğu belirlenen söz konusu teşebbüs birliklerinden; PÜİS ve TABGİS'e idari para cezası verilmesine karar verilmiştir.	18-09-2000		

19	00-35/393-220	Türk Eczacıları Birliği (TEB) 31. Dönem 1. Başkanlar Danışma Kurulu Toplantısı sonucunda ve TEB 31. Olağan Büyük Kongresi'nde alınan kararların 4054 sayılı Kanun'u ihlal ettiği isnadı ile TEB hakkında yürütülen soruşturma sonucunda; TEB 31inci Dönem 1'inci Başkanlar Danışma Kurulu Toplantısı'nda alınan kararın ve bu karar doğrultusundaki TEB eylemlerinin ve TEB 31'inci Olağan Büyük Kongresi'nde alınan sürşarjla ilgili karar doğrultusunda Eczacı Zübeyde YİĞİTALP'e İzmir Eczacı Odası tarafından verilen cezanın TEB tarafından onaylanması uygulamasının, 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun'un 4 üncü maddesi kapsamında olması nedeniyle TEB hakkında idari para cezası verilmesine karar verilmiştir.	18-09-2000		
20	00-36/400-226	Vakıf Leasing ile Öz dantel Ltd. Şti. arasında imzalanan leasing sözleşmesinde, sigorta hizmetlerinin zorunlu olarak Vakıf Leasing şirketi ile aynı ekonomik birlik içerisinde yer alan Güneş Sigorta A.Ş.'nden alınmasının rekabeti ihlal ettiği iddiası çerçevesinde bir ön araştırma yapılmasına ya da soruşturma açılmasına gerek olmadığına karar verilmiştir.	26-09-2000		
21	00-36/401-227	Soyak Grubu'nda yer alan Trakya Döküm San. ve Tic. A.Ş., Haymak Döküm ve Fitting San. ve Tic. A.Ş. ile Ekpaş Ekleme Parçaları Tic. A.Ş.'nin boru ekleme parçaları pazarındaki hakim durumlarını kötüye kullandıkları iddiası çerçevesinde bir ön araştırma yapılmasına ya da soruşturma açılmasına gerek olmadığına karar verilmiştir.	26-09-2000		

**MENFİ TESPİT MUAFİYET
(Kapsam Dışı Olanlar Hariç)**

SIRA NO	KARAR SAYISI	KARAR KONUSU	KARAR TARİHİ	RG TARİHİ	RG SAYISI
1	00-25/260-142	Türkiye Coca-Cola grubu ana dağıtım firmaları Mepa, Meda, Özdağ ve Özpa'nın Dağıtım ve Satınalma Anlaşmaları için Menfi Tespit/Muafiyet talebine ilişkin olarak; söz konusu Anlaşmalara menfi tespit belgesi verilemeyeceğine; bu Anlaşmalardan, Satış Miktarına Bağlı Süreli/Zaman Süreli Direkt Satış Noktası Sözleşmesi ve Bayilik Bölgesi Miktarı Bağlı Süreli/Zaman Süreli Direkt Satış Noktası Sözleşmesinin 1997/4 sayılı Grup Muafiyeti Tebliği kapsamında olduğuna, diğer yandan Bayilik Anlaşmasının, bu Anlaşmanın eki niteliğinde "bölge tanım belgesi"nde yer alan "baya bu maddede belirtilen bölge dışında satış yapamaz" ifadesinin kaldırılması koşuluyla, 1997/3 sayılı Grup Muafiyet Tebliği kapsamında grup muafiyetinden faydalanabileceğine karar verilmiştir.	04-07-2000		
2	00-25/263-145	Giltek Telecommunications Ltd. ile İnta Savunma Sanayi ve Ticaret A.Ş. arasında akdedilen münhasır danışmanlık sözleşmesinin 4054 sayılı Kanun'u ihlal etmemesi nedeniyle, talep edilen menfi tespit belgesinin verilmesine karar verilmiştir.	04-07-2000		

3	00-26/289-160	Taraflarca yapılan başvuru çerçevesinde, SmithKline Beecham Plc., Sterwing Dungarvan, Fako İlaçları A.Ş., Turgut Holding A.Ş. ve ABFAR İlaç San. ve Tic. A.Ş. arasında yapılan "Lisansın Feshi Anlaşması"na ve SmithKline Beecham İlaç Tic. A.Ş., Fako İlaçları A.Ş. ile Turgut Holding A.Ş. arasında yapılan "Çalışmayı Bırakma Anlaşması"na menfi tespit belgesi verilmesine; SmithKline Beecham Plc., Fako İlaçları A.Ş. ve Turgut Holding A.Ş. arasında yapılan "Fason Üretim ve Hizmet Anlaşması"na ise şartlı muafiyet tanınmasına karar verilmiştir. .	11-07-2000		
4	00-36/394-221	San Sigorta Reasürans Brokerliği, J&H Marsh & McLennan Inc. ile Cekar (Çağdaş) Sigorta ve Risk Danışmanlık A.Ş. arasında imzalanan sözleşmelere ilişkin Menfi Tespit talebi ile ilgili olarak, "hisse alış sözleşmesi" ve "satış sözleşmesi"ne konu devralmanın Rekabet Kurulu iznine tabi olmadığına ve ilgililer arasında imzalanan "danışmanlık sözleşmesi" ile "istihdam sözleşmesi"ne menfi tespit belgesi verilmesine karar verilmiştir.	26-09-2000		
5	00-36/398-224	Taraflarca yapılan başvuru üzerine; Eczacıbaşı Holding A.Ş., Girişim Pazarlama A.Ş., Eczacıbaşı İlaç San. ve Tic. A.Ş. ve Corridor International Turkey, LLC'nin iştirak edecekleri bir Ortak Girişim Şirketi kurulması işleminin izne tabi olmadığına ve bu şirketin Ortaklık Anlaşması'ndaki süresiz rekabet etme yasağı getiren hükümün sözleşmeden çıkarılmış haliyle anlaşmaya menfi tespit belgesi verilmesine karar verilmiştir.	26-09-2000		

BİRLEŞME VE DEVRALMALAR
(Kapsam Dışı Olanlar Hariç)

SIRA NO	KARAR SAYISI	KARAR KONUSU	KARAR TARİHİ	RG TARİHİ	RG SAYISI
1	00-25/262-144	MG Plc hisselerinin tamamının Enron Corporation tarafından devralınması işlemine izin verilmiştir.	04-07-2000		
2	00-27/293-163	Asil Çelik San. ve Tic. A.Ş.'nin %93.36 oranındaki hissesinin özelleştirilmesi kapsamında, birinci ve ikinci en yüksek bedelli teklifleri veren Yazıcı-Güriş-Parsan Ortak Girişim Grubu ile İçdaş Çelik, Enerji, Tersane, ve Ulaşım San. A.Ş.'den herhangi birisinin söz konusu teşebbüsü devralmasına izin verilmiştir.	20-07-2000		
3	00-27/294-164	Uzel Holding A.Ş.'nin, Efe otomotiv San. ve Tic. A.Ş.'ni devralması işlemine şartlı izin verilmiştir.	20-07-2000		
4	00-28/300-169	Amerikan orijinli Lincoln Electric Holdings Inc. şirketinin İngiliz orijinli Charter Plc. şirketini devralmasına izin verilmiştir.	25-07-2000		
5	00-28/301-170	Netaş-Northern Electric Telekomünikasyon A.Ş.'nin bazı üretim tesislerinin Solectron Corporation'a devredilmesine izin verilmiştir.	25-07-2000		
6	00-29/307-174	Temel Ticaret ve Yatırım A.Ş., Türk Demir Döküm Fabrikaları A.Ş., İzocam Tic. ve San. A.Ş. ve Demir Export A.Ş.'nin Garanti Koza İnşaat San. ve Tic. A.Ş.'ndeki toplam % 49.177096 oranındaki hisselerini Balfour Beatty Overseas Ltd'ye devretmelerine şartlı izin verilmiştir.	03-08-2000		

7	00-29/308-175	İngiltere kökenli Glaxo Wellcome plc. ile SmithKline Beecham plc. unvanlı ilaç firmalarının Glaxo SmithKline unvanlı yeni bir şirket çatısı altında birleşmelerine şartlı izin verilmiştir.	03-08-2000		
8	00-29/309-176	"Swedish Match" ve "Koç" toplulukları arasında oluşturulan ortak girişim şirketinin Koç topluluğu kontrolünde olan hisselerinin Swedish Match topluluğuna devredilmesine izin verilmiştir.	03-08-2000		
9	00-29/322-182	Hacı Ömer Sabancı Holding A.Ş.'nin ToyotaSA Toyota Sabancı Otomotiv Pazarlama ve Satış A.Ş.'ndeki %25'lik hissesini Toyota Motor Corporation'a devretmesine izin verilmiştir.	03-08-2000		
10	00-29/323-183	VEBA AG'nin VIAG AG'yi devralmasına izin verilmiştir.	03-08-2000		
11	00-29/329-185	BP Amoco Plc (BPA)'nın Burmah Castrol Plc (Castrol)'un hisselerinin %100'ünü borsada teklif vermek suretiyle devralması işlemine izin verilmiştir.	03-08-2000		
12	00-29/330-186	Mopak Kağıt Karton San. ve Tic. A.Ş. tarafından SEKA'ya ait Dalaman işletmesinin devralınması (varlık satışı yoluyla özelleştirme) işlemine izin verilmiştir.	03-08-2000		
13	00-30/332-187	GSM 1800 Sayısal Hücreli Mobil Telefon Sisteminin kurulması ve işletilmesi için T.İş Bankası A.Ş.-Telecom Italia S.P.A. Ortak Girişim Grubu ile Ulaştırma Bakanlığı arasında parafe edilen imtiyaz sözleşmesine dayalı devir işlemine izin verilmiştir.	16-08-2000		
14	00-32/334-188	Alman Bayerische Motoren Werke Aktiengesellschaft (BMW)'a ait Land Rover Group Ltd. hisselerinin tamamının ABD'de yerleşik Ford Motor Company tarafından devralınmasına izin verilmiştir.	29-08-2000		

15	00-33/357-201	Korona Mühendislik Elektrik San. ve Tic. A.Ş., Ege Metal Demir San. ve Tic. A.Ş., Üçel Haddecilik San. ve Tic. A.Ş. ile Nuriye ULUSARAÇ'ın Çatalağzı Elektrik Üretim ve Tic. A.Ş.'ndeki toplam %90 oranındaki hisselerinin Park Enerji Yatırım Holding A.Ş., Turgay CİNER ve Erhan AYGÜN'e devredilmesine izin verilmiştir.	05-09-2000		
16	00-34/370-208	Magnetti Marelli Yan Ayna San. ve Tic. A.Ş.'nin %51 hissesine sahip olan Magnetti Marelli SpA'nın hisselerini Ficosa SA'nın Fransa'da bulunan bir yan kuruluşuna devrine izin verilmiştir.	12-09-2000		
17	00-36/399-225	Artal Holland'a ait Harry's SA şirketinin %49 hissesinin Kamps AG tarafından devralınmasına izin verilmiştir.	26-09-2000		

SEÇİLMİŞ KARARLAR

	<u>Karar Tarihi</u>	<u>Karar No</u>
Cumhuriyet/Star	08.12.1999,	99-56/599-381
Fırıncılar Federasyonu/ Maya Üreticileri	27.06.2000,	00-24/255-138
TRW Inc./Lucas Varity Plc.	28.04.1999,	99-21/164-83

Dosya Konusu: Ulusal Basın Gazetecilik Matbaacılık ve Yayıncılık San. A.Ş. (Star Gazetesi), Simge Yayıncılık ve Dağıtım A.Ş. (Posta Gazetesi) ve Bilgin Yayıncılık A.Ş. (Takvim Gazetesi)'nin satış fiyatlarını düşürerek yıkıcı fiyat uyguladıkları iddiası.

Dosya No : D2/1/B.E.-99/2

Karar No : 99-56/599-381

Karar Tarihi : 08.12.1999

Taraflar:

– **Başvuruda Bulunan:**

1) Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş. (Cumhuriyet Gazetesi) adına Av. Akın ATALAY (Türkocağı Cad., No:39, 34334 Cağaloğlu/İSTANBUL)

2) İstanbul Barosu Üyesi Av. Murat CANO
Taksim İstiklal Cad., Meşelik Sk., No:36, Kat:3, D:8, 80060
Beyoğlu/İSTANBUL

– **Muhatap:** Günlük gazete yayıncılığı piyasası

Dosya Evreleri: Dosya konusu iddia ile Kurum kayıtlarına 20.09.1999 tarih, 3024 sayı ile intikal eden Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş. (Cumhuriyet Gazetesi) adına Av. Akın ATALAY imzalı başvuruda özetle;

- "Uzan Grubu"na ait Ulusal Basın Gazetecilik Matbaacılık ve Yayıncılık Sanayi A.Ş.'nin yayınlamakta olduğu Star Gazetesi'nin fiyatını 5 Eylül 1999 tarihinde 130.000 TL'den 50.000 TL'ye düşürdüğü,
- "Sabah Grubu"na ait Bilgin Yayıncılık A.Ş.'nin, yayınladığı Takvim Gazetesi'nin fiyatını 9 Eylül 1999 tarihinde 75.000 TL'den 25.000 TL'ye düşürdüğü,
- "Doğan Grubu"na ait Simge Yayıncılık ve Dağıtım A.Ş.'nin de yayınladığı Posta Gazetesi'nin fiyatını 8 Eylül 1999 tarihinde, 75.000 TL'den 50.000 TL'ye düşürdüğü,

anılan şirketlerin piyasa şartlarına göre fiyat belirlemeyip, bağlı oldukları grupların yazılı ve görsel basındaki hakim durumlarından ve finansal avantajlarından destek alarak maliyetlerinin altında satış yapmak suretiyle pazardaki diğer kuruluşları piyasanın dışına ittikleri, dolayısıyla 4054 sayılı Kanun'un 4'üncü ve 6'ncı maddelerini ihlal ettikleri iddia edilmektedir.

Söz konusu başvuru üzerine hazırlanan 27.09.1999 tarih ve D2/1/B.E.-99/2 sayılı İlk İnceleme Raporu, 06.10.1999 tarih, 99-45 sayılı Kurul toplantısında görüşülmüş ve 99-45/488-313 sayılı Kurul kararı ile 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun'un 40/1'inci maddesi uyarınca söz konusu piyasada önaraştırma yapılmasına karar verilmiştir.

Diğer taraftan, Cumhuriyet gazetesinin şikayetine ilişkin rapor Kurul'a sunulduktan sonra Av. Murat CANO tarafından yapılan ve Kurum kayıtlarına 27.09.1999 tarih, 3098 sayı ile giren bir başka şikayette de aynı iddialar tekrar edilmiştir. Bu nedenle, bu başvuru da başlatılan önaraştırma kapsamında değerlendirmeye alınmıştır.

İlgili önaraştırma kararı gereğince Raportörler Barış EKDİ, İlgaz SARIOĞLU ve Ali DEMİRÖZ tarafından yapılan önaraştırma sonucu düzenlenen 15.11.1999 tarih, D2/2/B.E.-99/4 sayılı Önaraştırma Raporu, 18.11.1999 tarih, REK.0.06.00.00/44 sayılı Başkanlık önergesi ile Kurul toplantı gündemine alınmıştır.

Raportörlerin Görüşü: Star gazetesinin fiyat indiriminin pazara yeni giren bir firmanın pazarda tutunma çabası olarak değerlendirilmesi gerektiği, ilgili pazarda hakim durumda bulunmaması ve davranışın niteliği gereği 4054 sayılı Kanun'un 6 ncı maddesine aykırılık oluşturmadığı; diğer taraftan, ilgili pazarda birlikte hakim durumda bulunan Sabah Grubu ve Doğan Grubu'nun yayınladıkları Takvim ve Posta gazetelerinin fiyatlarını düşürmelerinin yıkıcı fiyat uygulaması olarak değerlendirilemeyeceği, aksine bu davranışın rekabetçi nitelikte olduğu ve 4054 sayılı Kanun'un 6 ncı maddesine aykırılık oluşturmadığı, dolayısıyla anılan teşebbüsler hakkında soruşturma açılmasına gerek olmadığı.

İlgili Pazar: İlgili ürün pazarı ve coğrafi pazar, aşağıda belirtilen şekilde tanımlanmaktadır:

a) Ürün Pazarı: Şikayete konu gazeteler, ulusal günlük siyasi gazeteler piyasasında faaliyet göstermektedirler. Bu piyasada faaliyet

gösteren 27 adet ulusal günlük siyasi gazete bulunmaktadır. Ancak söz konusu gazetelerin tümü birbiriyle ikame edilebilir değildir. Okuyucu talebine yön veren gazetenin tüketim biçimi, yayın politikası ve fiyatı gibi faktörler alt piyasaların oluşmasına neden olmuştur. Bazı gazeteler sadık okuyuculara, fiyattan ve promosyondan bağımsız olarak tutarlı satışlara sahiptirler ve bunlar ulusal günlük siyasi gazete piyasasının "okuyucu bağlılığı yüksek" olan alt piyasasını oluşturmaktadırlar. Şikayete konu gazetelerin ise okuyucu bağlılığı az, fiyat hareketlerine duyarlılıkları fazladır. Söz konusu gazeteler, ulusal günlük siyasi gazete piyasasının diğer bir alt piyasasını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, ilgili ürün pazarı "okuyucu bağlılığı az ve fiyat hareketlerine duyarlı ulusal günlük siyasi gazeteler pazarı" olarak belirlenmiştir.

b) Coğrafi Pazar: Ulusal çapta günlük olarak yayınlanan gazetelerin dağıtım şirketleri vasıtasıyla ülke genelinde dağıtılması ve bölgeler arasında rekabetin farklılaşmasına yol açacak bir unsurun bulunmaması nedeniyle ilgili coğrafi pazar, Türkiye Cumhuriyeti sınırları olarak belirlenmiştir.

DEĞERLENDİRME

Dosya mevcudu bilgi ve belgeler ile konuya ilişkin Öneri Raporu'ndan, ilgili ürün pazarında Hürriyet, Milliyet, Sabah, Star, Akşam, Posta, Takvim, Gözcü ve Güneş olmak üzere dokuz adet gazetenin faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır. Söz konusu gazetelerin dört gruba (Doğan, Sabah, Çukurova, Uzan) bağlı olmaları nedeniyle, rekabet hukukunda yer alan ekonomik bütünlük ilkesinden hareketle, gazeteler hem ayrı ayrı hem de bağlı buldukları gruplar bazında değerlendirmeye tabi tutulmuşlardır.

Grupların ilgili pazardaki gazetelerin günlük net satış adetleri bazında hesaplanan pazar payları Doğan Grubu %51, Sabah Grubu %24, Çukurova Grubu %15, Uzan Grubu %10 şeklindedir. Doğan Grubu bu pazarda %51 oranında payı ile lider konumdadır. Ancak, dört grubun faaliyette bulunduğu bu pazarın oligopolistik bir nitelik gösterdiği dikkate alınır, Doğan Grubu bu pazar payına rağmen en yakın rakibi olan Sabah Grubu'nun davranışlarını gözönünde bulundurmaksızın hareket edememektedir. Dolayısıyla Doğan Grubu'nun pazarda tek başına hakim durumda olduğu söylenemez. Diğer yandan, bu piyasada Sabah Grubu ile Doğan Grubu'nun "birlikte hakim durumda" olabileceklerinden söz edilebilir.

Uzan Grubu, sadece Star gazetesini yayınlamaktadır. Pazara 11 Mart 1999 tarihinde giren Star gazetesinin net satışları pazarda faaliyet gösteren diğer üç grubun satışlarının da altındadır. Aynı zamanda, piyasaya yeni giren bir gazetenin, sekiz ay gibi bir süre içinde hakim konuma gelip bu konumunu sürdürdüğünü iddia etmek de güçtür.

Grupların reklam gelirleri bazında hesaplanan pazar payları incelendiğinde, Hürriyet gazetesinin %44 ile %50 arasında değişen oranlarla ilgili pazardaki gazeteler arasında lider konumunda olduğu görülmektedir. Hürriyet gazetesinin bu konumu aynı zamanda, Doğan Grubu'nun ilgili pazarda yaklaşık %60'lık pazar payına sahip olmasını sağlamaktadır. Doğan Grubu'nun en yakın rakibi Sabah Grubu ise, reklam geliri açısından yaklaşık %30'luk bir pazar payına sahiptir.

Yukarıdaki veriler açısından, salt reklam gelirlerine bakarak Doğan Grubu'nun bu piyasada tek başına hakim durumda olduğundan söz etmek mümkün değildir. Çünkü, reklam geliri tek başına ilgili ürün pazarındaki rakiplerin durumuna bağlı olmayıp söz konusu pazar payları, daha geniş bir pazardaki rakiplerin reklam gelirleri ile birlikte ele alınmadığı müddetçe tek başına yeterli olmaktan uzaktır. Ancak, iki grubun reklam gelirlerindeki toplam pazar paylarının, Doğan ve Sabah gruplarının birlikte hakim durumda oldukları değerlendirmesini güçlendirmektedir.

Star gazetesinin fiyatını 5 Eylül 1999 tarihinde 130.000 TL'den 50.000 TL'ye indirmesini takiben 8 Eylül 1999 tarihinde Posta gazetesi fiyatını 75.000 TL'den 50.000 TL'ye, 9 Eylül 1999 tarihinde ise Takvim gazetesi fiyatını 75.000 TL'den 25.000 TL'ye indirmiştir.

5 Eylül tarihinde Star gazetesinin fiyat indiriminden sonra gazetenin satışı 118 binden 495 bine çıkmış, bu tarihten itibaren gazetenin net satışları istikrarlı bir yükselişe geçerek ay sonuna doğru yaklaşık 600 bin ortalama satış adedine ulaşmıştır. 6 Eylül'de Hürriyet'in net satışları %28, Posta'nın %23, Takvim'in %17, Güneş'in %15, Akşam ve Gözcü'nün de %10 oranında gerilemiştir. Gazetelerin net satışlarındaki kayıp, Posta, Takvim ve Gözcü gazeteleri dışındaki gazeteler için, hafta sonları ve promosyon verilen günler hariç olmak üzere ay sonuna kadar devam etmiştir. Ancak, Posta gazetesi 8 Eylül'de fiyatını düşürmüş, böylelikle 7 Eylül tarihinde 217 bin olan satışını 381 bine çıkarmış ve bu aşamadan sonra ay boyunca sürekli bir net satış artışına kavuşmuş; Eylül ayını 453 bin adet satış rakamıyla kapatmıştır. Takvim gazetesi ise 8 Eylül'de 83.913 olan net satışını, fiyatını %66.6

oranında düşürerek 9 Eylül'de 193.676 adede, 14 Eylül'de ise 1.045.834 adede ulaştırmıştır. Ay sonu itibarıyla gazetenin satış adedi 302.484'tür.

Konuya ilişkin Öneri Raporu'nda, Ekim ayına dek Star gazetesinin dağıtımını üstlenen Birleşik Basın Dağıtım A.Ş. (BBD) verilerinden, pazara yeni giren ve yaptığı promosyonlarla ilk aylarda 300 bin ile 600 bin civarında net satış adedine ulaşan Star gazetesinin satışlarının promosyon vermediği günlerde 100 bin adet civarında seyrettiği anlaşılmaktadır. Promosyon yaptığı günlerdeki satış miktarını veya buna yakın bir rakamı diğer günlerde yakalayamayan, istikrarsız bir satış grafiğine sahip olan Star gazetesinin, piyasada tutunmak amacıyla pazarlama stratejisini değiştirerek promosyon vermek yerine fiyat düşürmek yoluyla rekabet etmeyi tercih ettiği görülmektedir. Gerek teşebbüsün piyasaya yeni girmiş bir şirket olması ve yukarıda yer verilen satış stratejisi, gerekse hakim durumda olmaması, söz konusu davranışın yıkıcı fiyat uygulaması olarak nitelendirilemeyeceğini ortaya koymaktadır.

4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun'un 6'ncı maddesinin (d) bendinde, "Belirli bir piyasadaki hakimiyetin yaratmış olduğu finansal, teknolojik ve ticari avantajlardan yararlanarak başka bir mal veya hizmet piyasasındaki rekabet koşullarını bozmayı amaçlayan eylemler" hakim durumun kötüye kullanılması halleri arasında sayılmıştır. Bu bağlamda, Star gazetesinin bağlı bulunduğu grubun ilgili ürün pazarından başka bir pazarda hakim durumda bulunabileceği ve bu durumunu Star gazetesi vasıtasıyla ilgili ürün pazarında kötüye kullanabileceği düşünülebilir. Ancak, yukarıda da belirtildiği gibi pazara yeni giren bir firmanın tutunma çabası olarak değerlendirilmesi gereken ve yıkıcı fiyat uygulaması niteliğini taşımayan bir davranış söz konusu olduğu için, bu grubun faaliyet gösterdiği diğer alanlarda hakim durum analizi yapma gereği görülmemiştir.

Doğan ve Sabah gruplarının ilgili ürün pazarındaki birlikte hakim durumlarını Star gazetesini pazardan dışlama ya da faaliyetlerini zorlaştırma amacıyla kötüye kullanmaları ihtimali değerlendirildiğinde; Star gazetesinin fiyat indirimine Doğan Grubu'nun Posta ve Gözcü gazetelerinin; Sabah Grubu'nun ise Takvim gazetesinin fiyatını indirerek karşılık verdikleri dikkate alındığında, her iki grubun da amiral nitelikte olan (Hürriyet, Milliyet, Sabah) değil, ikincil olarak adlandırılan (Takvim, Posta) gazetelerinin fiyatlarını indirmiş oldukları görülmektedir. İlgili ürün pazarında Star gazetesi nitelik açısından amiral gazeteler ile ikincil gazeteler arasında yer almaktadır. Doğan ve Sabah gruplarının Star

gazetesini piyasa dışına itme ya da eylemlerini zorlaştırma amacı taşıdıkları kabul edilecek olursa, bu grupların Star gazetesine nitelik açısından da rakip olabilecek amiral gazetelerinin fiyatlarını indirmeleri beklenirdi. Ancak, bilindiği üzere fiyatları o tarihte 75.000 TL olan ve Star gazetesine nazaran içerik açısından ikincil nitelikte olan Posta ve Takvim gazetelerinin fiyatları indirilmiştir. Dolayısıyla bu fiyat indirimlerinin amacının, ikincil gazetelerin Star gazetesi ile rekabet edebilmelerini sağlamak ve en azından bu gazetelerin mevcut pazar paylarını kaybetmelerini engellemek olduğu düşünülmektedir. Bir başka deyişle, Posta, Takvim ve Gözcü gazetelerinin söz konusu davranışlarının rekabet ihlali oluşturmadıkları, aksine rekabetçi bir davranış oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Yukarıda verilen bilgi ve değerlendirmeler çerçevesinde özetle, Star gazetesinin fiyatını 130.000 TL'den 50.000 TL'ye düşürmesinin, anılan gazetenin piyasaya yeni girmiş olması ve piyasada hakim durumda bulunmaması dolayısıyla pazara yeni giren bir firmanın pazarda tutunma çabası olarak değerlendirilmesi gerektiği; Takvim ve Posta gazetelerinin bağlı buldukları grupların ilgili ürün pazarında birlikte hakim durumda oldukları, ancak amacı, etkisi ve süresi dikkate alındığında, söz konusu gazetelerin fiyat indirimlerinin Star gazetesinin fiyat indirimine karşı yapılmış rekabetçi bir davranış olduğu ve herhangi bir rekabet ihlali içermediği sonucuna varılmıştır.

SONUÇ

Yukarıda verilen bilgiler ve yapılan değerlendirmeler ışığında;

– "okuyucu bağlılığı az ve fiyat hareketlerine duyarlı ulusal günlük siyasi gazeteler pazarı"nda Star gazetesinin 5 Eylül 1999'da fiyatını 130.000 TL'den 50.000 TL'ye indirmesinin pazara yeni giren bir firmanın pazarda tutunma çabası olarak değerlendirilmesi gerektiği; anılan gazeteyi yayınlayan Ulusal Basın Gazetecilik Matbaacılık ve Yayıncılık Sanayi A.Ş.'nin ilgili pazarda hakim durumda bulunmaması ve davranışın niteliği gereği, bu aşamada 4054 sayılı Kanun'un 6'ncı maddesine aykırılık oluşturmadığı,

– İlgili pazarda birlikte hakim durumda bulunan Sabah Grubu ve Doğan Grubu'nun yayınladıkları Takvim ve Posta gazetelerinin Star gazetesinin fiyatını düşürmesinin ardından fiyatlarını düşürmelerinin, amacı, etkisi ve süresi dikkate alındığında, yıkıcı fiyat uygulaması olarak değerlendirilemeyeceği, aksine bu davranışın rekabetçi nitelikte olduğu ve 4054 sayılı Kanun'un 6'ncı maddesine aykırılık oluşturmadığı,

kanaatine varılarak, anılan teşebbüsler hakkında soruşturma açılmasına gerek olmadığına OYÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

Dosya Konusu: Pak Gıda Üretim ve Pazarlama A.Ş., Özmaya Sanayi A.Ş., Safmaya Sanayi A.Ş., Akmaya Sanayi ve Ticaret A.Ş., Mauri Maya Sanayi A.Ş.'nin aralarında fiyat tesbiti ve pazar paylaşımı yaparak

4054 Sayılı Yasayı ihlal ettikleri iddiası.

Dosya No : D3/2/A.Ç.-99/2 (Ş.Y./2-D-98/1) (SORUŞTURMA)
Karar No : 00-24/255-138
Karar Tarihi : 27.06.2000

Şikayet Edenler:

- 1- Türkiye Fırıncılar Federasyonu
Farabi Üsküp Cad. (Eski Çevre Sok.) No: 25/3 Çankaya - ANKARA
- 2- Ankara Ticaret Odası
Söğütözü Mah. 2. Cad. No:5 Söğütözü - ANKARA

Hakkında Soruşturma Yapılanlar:

- 1- Pak Gıda Üretim ve Pazarlama A.Ş.
Pak İş Merkezi, Prof.Dr. Bülent Tarcan Sok. No: 5/6,
Gayrettepe - İSTANBUL
- 2- Özmaya Sanayi A.Ş.
Eski Adana Yolu Üzeri PK 50 Ceyhan - ADANA
- 3- Safmaya Sanayi A.Ş.
Taşova Yolu 6.km. AMASYA
- 4- Akmaya Sanayi ve Ticaret A.Ş.
E-5 Karayolu Kavşağı Evrensekiz Yolu Üzeri PK 15
Lüleburgaz - KIRKLARELİ
- 5- Mauri Maya Sanayi A.Ş.
Aksakal Köyü PK 101 Bandırma - BALIKESİR

İddiaların Özeti: Türkiye Fırıncılar Federasyonu 02.12.1997 tarihli başvurusunda, Türkiye'de faaliyet gösteren maya üreticilerinin, ekmek mayasına; gizli anlaşmalar yapmak suretiyle aynı gün ve aynı oranda zam yaparak fiyat birliği sağladıklarını ve bölge paylaşımı gerçekleştirdiklerini iddia etmiştir.

Keza Ankara Ticaret Odası da, 26.01.2000 tarihli dilekçesinde, maya pazarında üretim yapan Teşebbüslerin, Hükümetin %25'lik enflasyon hedefine karşılık, Ocak 2000 tarihinde birlikte hareket etmek suretiyle, fiyatlarını %42 oranında arttırdıklarını ileri sürmüştür.

Dosya Evreleri: Türkiye Fırıncılar Federasyonu'nun, 02.12.1997 tarihli şikayet dilekçesi üzerine, Kurum Raportörleri tarafından hazırlanan, 19.01.1998 tarih ve Ş.Y./2-D1-98/1 sayılı İlk İnceleme Raporunu ele alan Rekabet Kurulu, 05.02.1998 tarih ve 364-39 sayılı Karar ile 4054 sayılı Kanun'un 40/1 inci maddesi uyarınca, konuya ilişkin, önaraştırma başlatmış;

Önaraştırma sonucunda, Raportörlerin düzenlediği 12.05.1999 tarih ve D3/2/A.Ç.-99/2 sayılı Önaraştırma Raporunu görüşen Kurul, 20.05.1999 tarih ve 99-24/208-121 sayılı karar ile,

4054 sayılı Kanun'un 41 inci ve 43/1 inci maddeleri uyarınca;

- Pak Gıda Üretim ve Pazarlama A.Ş. (Pak Gıda),
- Lesaffre Grubuna bağlı Özmaya Sanayi A.Ş. (Özmaya) ve Safmaya Sanayi A.Ş. (Safmaya),
- Akmaya Sanayi ve Ticaret A.Ş. (Akmaya),
- Mauri Maya Sanayi A.Ş. (Maurimaya)

haklarında, Mezkur Kanun'un 4 üncü maddesinin ikinci fıkrasının (a), (b) ve (c) bentlerini ihlal ettikleri gerekçesiyle soruşturma açılmasına karar vermiştir.

4054 sayılı Kanun'un 43 üncü maddesinin 2 nci fıkrası uyarınca 01.06.1999 tarihinde haklarında soruşturma açıldığına dair bildirimde bulunulan ve 30 gün içinde ilk yazılı savunmalarını göndermeleri istenilen Tarafların, ilk yazılı savunmaları, 06.07.1999 - 28.07.1999 tarihleri arasında Kurum kayıtlarına intikal etmiştir.

Soruşturma Heyetince tamamlanan 12.11.1999 tarih ve SR/99-7 sayılı Soruşturma Raporu, Kanun'un 45 inci maddesinin 1 inci fıkrası uyarınca, Başkanlıkça Tüm Kurul Üyeleri ile İlgili Taraflara, 17.11.1999 tarihinde tebliğe çıkarılmış ve aynı maddenin ikinci fıkrası gereğince de, Taraflardan, 30 gün içinde yazılı savunmalarını göndermeleri gerektiği hususu bildirilmiştir.

Soruşturma Raporunun tebliğini takiben, Kanun'un 45 inci maddesinin 2 nci fıkrasına göre savunma sürelerinin 30 gün uzatılmasını talep eden, Kurul'ca bu istekleri kabul edilerek 30 gün ek savunma süresi tanınan, Özmaya, Safmaya, Akmaya ve Maurimaya'nın ikinci yazılı savunmaları, 17.12.1999 ve 25.01.2000 tarihleri arasında Rekabet Kurumuna ulaşmıştır.

Ankara Ticaret Odası'nın, yukarıda sözüedilen başvurusu üzerine, 10.02.2000 tarihinde toplanan Rekabet Kurulu, bu iddiaların, maya üreticileri hakkındaki mevcut soruşturmanın konusuyla aynı olduğu düşüncesinden hareketle mevcut soruşturma süreci içerisinde tamamlanmasına, gerekli inceleme ve delil tespiti için Soruşturma Heyetine 15 gün ek süre verilmesine, tespit edilecek yeni delillerin, mevcut bulgu ve deliller çerçevesinde ele alınmasına, sözlü savunma toplantısı yapılması halinde, Ankara Ticaret Odası'nın da bu toplantıya çağrılmasına karar vermiştir.

Soruşturma Heyetinin hazırladığı "Ek Yazılı Görüş"ün, Kanun'un 45 inci maddesinin 2 nci fıkrası uyarınca, Kurul Üyeleri ve Taraflara 25.02.2000 tarihinde tebliğini takiben, Kanun'un Aynı fıkrasına göre tahkikata tabi tüm Teşebbüslerin savunma müddetlerinin uzatılması istekleri, Rekabet Kurulunca uygun görülerek her Teşebbüse 30'ar gün ek savunma süresi tanınmış olup, ilgili Teşebbüslerin "ek yazılı görüş"e karşı yazılı savunmaları 18.04.2000 ve 01.05.2000 tarihleri arasında Rekabet Kurumu kayıtlarına girmiştir.

Soruşturma kapsamındaki Teşebbüslerin talepleri üzerine; Rekabet Kurulu'nun 09.05.2000 tarih ve 00-17 sayılı toplantısında, yürütülen soruşturma ile ilgili olarak 21.06.2000 tarihinde sözlü savunma toplantısı yapılmasına karar verilmiş ve sözlü savunma toplantısı davetiyeleri, Kanun'un 46 ncı maddesinin 2 nci fıkrası uyarınca ilgililere gönderilmiştir.

21.06.2000 tarihinde yapılan "Sözlü Savunma Toplantısı"nda, Taraflar son savunmalarını yapmışlardır.

Rekabet Kurulu, 27.06.2000 tarihinde 00-24/255-138 sayılı nihai kararını vermiş ve 28.06.2000 tarihinde bu Karar Taraflara tefhim edilmiştir.

Raportörlerin Görüşü: Raportörler, Ekmek mayası pazarında faaliyet gösteren Teşebbüslerin uyumlu eylem neticesinde,

- ekmek mayasının fabrika çıkış fiyatlarını birlikte belirledikleri,
- bayiler arasında oluşabilecek rekabeti engelledikleri,
- fırınları bayiler arasında paylaştıkları ve
- ekmek mayasının daha fazla kullanılmasını sağlamak amacıyla ekmek mayasının aktivitesini azalttıkları,

kanaatinden hareketle, Rekabet Kurulu'nun aldığı soruşturma kararı çerçevesinde yapılan incelemeler ve Teşebbüslerin savunmaları ışığında;

- 1- Ekmek mayası üreticilerinin özellikle liste fiyatlarının (fabrika çıkış fiyatları) artış tarih ve oranları arasında önemli paralellikler olduğu, ancak bu paralelliklerin, mayanın homojen bir ürün olması, marka bağımlılığının bulunmaması, fırınların birden fazla markayı aynı anda kullanabilmeleri ve bir markadan diğerine rahatlıkla geçebilmeleri, pazarda haberleşmenin kolay olması sonucu, teşebbüslerin birbirlerinin hareketlerine çok kısa sürede tepki gösterebilmeleri neticesinde maya üreticileri arasında uyumlu eyleme neden olabilecek herhangi bir iletişim veya mutabakat olmaksızın ekmek mayası pazarının yapısından kaynaklandığı,
- 2- Soruşturmaya Taraf olan Teşebbüslerin uyumlu eylem neticesinde, pazar ve müşteri paylaştıklarına ilişkin olarak kayda değer bir tespit yapılamamış olması nedeniyle, Kanun'un 4 üncü maddesinin (b) bendi kapsamında bir ihlalin sözkonusu olmadığı,
- 3- Soruşturmaya Taraf olan Teşebbüslerin üretimini yaptıkları ekmek mayasının aktivitesini uyumlu eylem sonucu azaltmadıkları; dolayısıyla, Kanun'un 4 üncü maddesinin (c) bendini ihlal etmedikleri,
- 4- Ancak, yeni liste fiyatının uygulanamaması ya da çeşitli nedenlerle fiyatların, liste fiyatının altına düşmesi durumunda çoğu zaman, maya üreticileri Pak Gıda, Özmaya, Safmaya, Akmaya ve Maurimaya'nın, değişik ünvanlara sahip satış elemanları koordinatörlüğünde, maya bayileri'nin aralarındaki rekabeti önleyerek, düşük seyreden bayi satış fiyatlarını yükseltmek amacıyla, yaptıkları görüşmeler ve toplantıların uyumlu eylem niteliğinde olduğu ve Kanun'un 4 üncü maddesinin (a) bendi kapsamında bulunduğu,
- 5- Kanun'un 4 üncü maddesinin (a) bendi kapsamında, söz konusu eylemleri gerçekleştiren maya üreticisi firmalardan Pak Gıda, Özmaya, Safmaya, Akmaya ve Maurimaya'nın; 4054 sayılı Kanun'un 16 ncı maddesinin ikinci fıkrası gereğince, 1.600.000.000 TL'den aşağı olmamak üzere, değerlendirmeye alınan son belge tarihinden bir yıl önceki mali yıl sonunda oluşan gayrisafi gelirlerinin %10'una kadar para cezası ile cezalandırılmaları gerektiği,

6- 1997/3 sayılı "Tek Elden Dağıtım Anlaşmalarına İlişkin Grup Muafiyeti Tebliği"nde izin verilen rekabet kısıtlamaları haricinde, rekabet kısıtlamaları içeren dağıtım anlaşmalarından;

05.11.1997 tarihinde var olanları, 05.05.1998 tarihine kadar ve 05.11.1997 tarihinden sonra akdedilenleri ise akdedilme tarihinden itibaren, en geç 1 ay içerisinde Kurum'a bildirmeyen,

Akmaya San. ve Tic. A.Ş., Mauri Maya San. A.Ş. ve Lesaffre grubuna ait Özmaya San. A.Ş. ve Safmaya San. A.Ş.'ne 4054 sayılı Kanun'un 16 ncı maddesinin birinci fıkrasının (c) bendinde öngörülen cezanın tatbik edilmesi,

Aynı şekilde, Bu Teşebbüslerin o tarihlerde, Yönetim Organlarında Görev yapan Kişilere de, Kanun'un 16 ncı maddesinin üçüncü fıkrasında belirtilen cezanın uygulanması,

7- 15.04.1999 tarihinde Akmaya San. ve Tic. A.Ş. merkezinde yapılan yerinde inceleme sırasında, Akmaya San. ve Tic. A.Ş. çalışanlarından Zekeriya SELVİ'nin, Rekabet Kurumu Raportörleri tarafından birer sureti istenen iki belge üzerinde tahrifat eylemini gerçekleştirmesi nedeniyle, Akmaya San. ve Tic. A.Ş.'ne 4054 sayılı Kanun'un 16 ncı maddesinin birinci fıkrasının (b) bendinde öngörülen para cezasının verilmesi, aynı zamanda anılan eylem nedeniyle Akmaya San. ve Tic. A.Ş.'nin Yönetim Organlarında görev yapan Kişilere de Kanun'un 16 ncı maddesinin üçüncü fıkrasında belirtilen cezanın uygulanması gerektiği,

düşüncesinde olduklarını bildirmişlerdir.

Yapılan İnceleme, Elde Edilen Deliller, Tarafların Savunmaları ve Bunların Değerlendirilmesi:

İlgili Pazar

İlgili Ürün Pazarı

Şikayet konusunun ekmek mayası olması, şikayet edilen teşebbüsler Pak Gıda, Özmaya, Safmaya, Maurimaya ve Akmaya'nın başlıca faaliyet alanlarının ekmek mayası üretimi ve dağıtımı olduğu

dikkate alınarak, ilgili ürün pazarı "ekmek mayası" olarak belirlenmiştir.⁵⁰

İlgili Coğrafi Pazar

Pak Gıda, Özmaya, Safmaya, Maurimaya ve Akmaya'nın ürettikleri ürünleri tüm Türkiye'ye ulaştırma kapasitelerinin olması ve satışlarını tüm Türkiye çapında gerçekleştirmeleri sebebiyle coğrafi pazar olarak "Türkiye" tespit edilmiştir.

1-a. Fabrika Çıkış Fiyatlarının Birlikte Belirlendiği İddiasına Yönelik Tespitler

Şikayetçi Tarafın öncelikli iddiası, maya üreticilerinin, ekme mayası fiyatlarını birlikte arttırdıklarına ilişkindir. Bu iddianın açıklığa kavuşturulabilmesi amacıyla maya üreticilerinin son üç yıllık dönemdeki fiyat artışları, yine bu dönemdeki maya üretiminde kullanılan önemli girdilerdeki maliyet artışları incelenmiş ve maya fiyatlarındaki artışların DİE'ce yayınlanan Tüketici fiyat endeksindeki artışlarla karşılaştırması yapılmıştır.

A. Maya Üreticilerinin Son Üç Yıllık Dönemde Uyguladıkları Satış Fiyatlarının Karşılaştırılması

Ekme mayası pazarında faaliyet gösteren Teşebbüslerin; Ocak 1996 - Ocak 2000 dönemi içerisindeki "fabrika çıkış fiyatları - liste fiyatları" ile "aylık ortalama satış fiyatları"nın artış tarih ve oranları karşılaştırılmıştır. Burada "fabrika çıkış fiyatı - liste fiyatı" üretici firmaların bayiye uygulamayı düşündükleri ve piyasaya deklare ettikleri, satış fiyatıdır. Başka bir ifadeyle "fabrika çıkış fiyatı" üretici firmaların yılda ortalama birkaç defa yayınladıkları listelerde yer alan üreticinin satış fiyatı, dolayısıyla bayinin alış fiyatıdır.

Maya üreticileri bayilere uygulamak üzere liste fiyatlarını açıklamalarına rağmen, bu liste fiyatları üzerinden bayilere zaman zaman indirim yapmak durumunda kaldıkları bunun sonucunda, uygulanması planlanan "fabrika çıkış fiyatı" ile "aylık ortalama satış fiyatı" arasında farklılıkların oluştuğu, görülmüş "Aylık ortalama satış fiyatı" ise her ay

⁵⁰ Fırınlr ekme üretiminde genellikle yaşmaya kullanılmaktadırlar. Dolayısıyla, kararda "ekme mayası" ya da kısaca "maya" olarak ifade edilen maya çeşidi yaşmayadır.

elde edilen net satış gelirinin, o ayki satış miktarına bölünmesi ile elde edilmiştir.

Ocak 1996 - Aralık 1998 dönemi fabrika çıkış fiyatlarındaki değişimler incelendiğinde aşağıdaki hususlar tespit olunmuştur.

1. Piyasada faaliyet gösteren 5 firma da, söz konusu 3 yıllık dönem içerisinde 8 defa liste fiyatlarını arttırarak fabrika çıkış fiyatına zam yapmıştır.
2. Firmalar ilk fiyat artışını **Ocak 1996**'da yapmışlardır. Özmaya ve Safmaya'nın ilk fiyat artışı **19 Ocak 1996**'da, **Maurimaya'nın 22 Ocak 1996**'da, Akmaya ve Pak Gıda'nın ise **29 Ocak 1996**'da olmuştur.
3. Faaliyet gösteren 5 firma da, bu dönem içerisindeki ikinci fiyat artışlarını Nisan 1996'da gerçekleştirmişlerdir. Özmaya ve Safmaya bu artışı **15 Nisan 1996**'da yaparken, Pak Gıda, Akmaya ve Maurimaya bir hafta sonra **22 Nisan 1996**'da yapmışlardır. Nisan ayında gerçekleştirilen bu artışlarda, bir önceki listeye göre Pak Gıda, Maurimaya, Özmaya ve Safmaya %25 artış gerçekleştirirken, Akmaya'da bu oran %24 olmuştur.
4. Üçüncü fiyat artışını Pak Gıda **1 Kasım 1996**'da, Maurimaya **4 Kasım 1996**'da, Özmaya ve Safmaya **24 Kasım 1996**'da ve Akmaya **14 Ekim 1996**'da gerçekleştirmiştir. Artış oranları Pak Gıda, Akmaya ve Maurimaya'da %25 olurken, Özmaya ve Safmaya'da %22 olmuştur.
5. Faaliyet gösteren 5 firma da dördüncü fiyat artışını **Mart 1997**'de gerçekleştirmişlerdir. Bu fiyat geçişini Özmaya ve Safmaya **14 Mart 1997**'de %23'lik artış ile yaparken, Pak Gıda, Akmaya ve Maurimaya **15 Mart 1997**'de sırasıyla %20, %17 ve %20 olarak fiyat artışını gerçekleştirmişlerdir.
6. Beşinci fiyat artışı 2 ay sonra Mayıs ayı içerisinde gelmiştir. Özmaya ve Safmaya **13 Mayıs 1997**'de artış yaparken, Pak Gıda, Akmaya ve Safmaya **14 Mayıs 1997**'de bu artışı gerçekleştirmiştir. Artış oranı 5 firmada da %25 olmuştur.
7. Firmalar **Ekim 1997** sonunda altıncı fiyat geçişini yapmışlardır. Özmaya ve Safmaya **27 Ekim 1997**'de %33, Pak Gıda **28 Ekim**

1997'de %33, Akmaya **28 Ekim 1997'de %38** ve Maurimaya **30 Ekim 1997'de %33'lük fiyat artışı** gerçekleştirmişlerdir.

8. Yedinci fiyat geçişi **Mart 1998** ayı içerisinde olmuştur. Pak Gıda **2 Mart 1998'de %30**, Özmaya ve Safmaya **3 Mart 1998'de %30**, Akmaya **6 Mart 1998'de %30** ve Maurimaya **10 Mart 1998'de %32** fiyat artışı yapmışlardır.
9. İnceleme yapılan Ocak 1996 – Aralık 1998 dönemindeki son fiyat geçişi **Aralık 1998'de** gerçekleştirilmiştir. Akmaya **16 Aralık 1998** tarihinde %23, Özmaya ve Safmaya **17 Aralık 1998'de %20**, Pak Gıda **18 Aralık 1998'de %23** ve Maurimaya **21 Aralık 1998'de %22'lik** fiyat artışı yapmışlardır.

Görüldüğü üzere, Ocak 1996 - Aralık 1998 döneminde tüm maya üreticilerinin piyasaya açıkladıkları maya liste fiyatlarının (uygulanması öngörülen fabrika çıkış fiyatı) artış tarih ve oranlarında paralellikler söz konusudur.

1999 yılı içerisindeki liste fiyatları incelendiğinde ise şu sonuçlar tespit edilmiştir.

1. 1999 yılı içerisindeki ilk fiyat artışını Pak Gıda **27 Nisan 1999'da %25**, Özmaya ve Safmaya **12 Nisan 1999'da %28**, Akmaya **12 Nisan 1999'da %25** oranında gerçekleştirmiştir. Nisan ayında liste fiyatını değiştirmeyen Maurimaya **10 Aralık 1999'da dokuzuncu fiyat artışını %25** oranında gerçekleştirmiştir.
2. 1999 yılı içerisindeki ikinci fiyat artışı **Aralık 1999** tarihinde gerçekleştirilmiştir. Özmaya, Safmaya ve Akmaya **24.12.1999'da**, Pak Gıda **28.12.1999'da** ve Maurimaya da **31.12.1999'da** liste fiyatlarını %39 oranında artırmışlardır.

Ankara Ticaret Odası'nın şikayetine ilişkin olarak, maya üreticilerinin 1999 yılı içerisindeki liste fiyatı değişimleri incelendiğinde de görüleceği üzere, 1996 -1998 döneminde gözlenen fiyat artış paralellikleri Maurimaya hariç diğer üreticiler için 1999 yılında da aynen devam etmiştir.

4054 sayılı Kanun'un 4 üncü maddesinde rekabeti sınırlayıcı anlaşmaların yanısıra bu tip rekabeti sınırlayıcı nitelikteki uyumlu

eylemler ve teşebbüs birliği kararları da, yasaklanmıştır. Aynı maddede ifade edildiği üzere, bir anlaşmanın ispat edilemediği durumlarda piyasadaki fiyat değişimlerinin, arz-talep dengesinin veya teşebbüslerin faaliyet gösterdikleri bölgelerin, rekabetin engellendiği piyasalardakine benzerlik göstermesi halinde, bu durum teşebbüslerin uyumlu eylem halinde olduklarına karine teşkil edebilmektedir. Ekonomik ve rasyonel gerçeklere dayanmak koşuluyla taraflardan her birinin uyumlu eylem içerisinde bulunmadıklarını ispatlayarak sorumluluktan kurtulabilecekleri de yine Kanun'un 4 üncü maddesinde hükümlenmiştir.

Maya üreticilerinin, maya satış fiyatlarını birbirine çok yakın dönemlerde ve oranlarda arttırmaları, Tarafların uyumlu eylem halinde oldukları iddiası için, karine olarak değerlendirilmiş ve maya üreticilerinin liste fiyatlarını (fabrika çıkış fiyatlarını) birlikte arttırmak suretiyle uyumlu eylem halinde oldukları konusunda kendilerinden savunma istenmiştir.

B. Maya Üreticilerinin Maliyetlerinin Benzer Olup Olmadığı

Maya üreticilerinin maliyet yapılarının iddia edildiği gibi benzer olup olmadığının tespiti bakımından, Ocak 1996 - Haziran 1999 dönemi içerisinde, aylık olarak, 1 ton maya üretiminde kullanılan melas, elektrik, fuel oil, kimyasal madde ve ambalaj malzemesi maliyetlerinin üretici firmalar arasında karşılaştırması yapılmıştır.

1. Melas: Şeker üretiminde kullanılan şeker pancarından veya şeker kamışından geriye kalan madde olan melas, maya üreticileri tarafından maya üretiminde kullanılmaktadır. 1 ton ekmek mayası üretiminde kullanılan melasın maliyet tutarı, incelemeye konu olan dönemde yaklaşık iki kat artmıştır. Firma bazında karşılaştırma yapıldığında; ilk olarak, Pak Gıda'nın melas maliyetinin genel olarak diğer firmalara göre yüksek olduğu, ancak Temmuz 1998'den itibaren azalışa geçerek diğer firmaların seviyesine indiği; Özmaya, Safmaya ve Akmaya'nın melas maliyetlerinde paralelliklerin olduğu; Maurimaya'nın melas maliyetinde ise iniş ve çıkışlar olmasına rağmen diğer firmalar ile aynı trendi taşıdığı görülmektedir.

2. Elektrik: İncelemeye konu olan Ocak 1996 - Haziran 1999 döneminde, Özmaya'nın 1 ton ekmek mayası üretiminde kullandığı elektrik maliyeti genel olarak diğer firmalara göre yüksek seyretmiştir.

Akmaya'nın ise bu dönem içerisinde elektrik maliyeti diğer firmalara göre düşüktür.

Ocak 1996'da 1 ton ekmek mayası üretiminde kullanılan elektrik enerjisinin maliyeti ortalama 2.000.000 TL iken, Mart 1998'e kadar bu tutar tüm firmalarda fazla bir artış göstermemiştir (yaklaşık iki kat). Ancak, Mart 1998'den itibaren tüm firmaların elektrik maliyetleri artışa geçmiş ve dalgalanmalar başlamıştır. Bu artış özellikle Maurimaya'da oldukça fazla olmuştur. Mart 1998'e kadar birbirine yakın bir seyir izleyen elektrik maliyet tutarları da bu aydan itibaren farklılaşmaya başlamıştır.

3. Fuel Oil: Maya üretiminin değişik aşamalarında tüketilen buharın elde edilmesinde kullanılan fuel oil girdisinin maliyeti incelendiğinde, bu maliyet kaleminin Pak Gıda için yok denilecek kadar az olduğu görülmektedir. Bunun nedeni, Pak Gıda'nın biyolojik arıtma tesislerinde elde ettiği biogazı yakmak suretiyle oluşan buharı ve kojenerasyon tesislerinde elektrik üretimi sırasında oluşan buharı üretimde kullanmasıdır. Benzer bir durum Maurimaya için de geçerlidir. Arıtma tesislerinde oluşan biogazı yakmak suretiyle elde ettiği buharı üretimde kullanmaya başlayan Maurimaya'nın fuel oil maliyeti 1997 yılı ortalarından itibaren önemli artış göstermemiştir. Ocak 1996 - Haziran 1999 dönemi içerisinde Akmaya'nın fuel oil maliyetinde önemli iniş ve çıkışlar yaşanırken, Özmaya ve Safmaya'da enflasyona ve fuel oil fiyatlarındaki artışa paralel bir yükseliş gözlenmektedir.

4. Kimyasal Madde: Ocak 1996'da tüm maya üreticilerinin 1 ton ekmek mayası üretiminde kullandıkları kimyasal madde maliyeti yaklaşık 2.500.000 TL iken, bu tutar Haziran 1999'a kadar enflasyona paralel olarak artış göstermiş ve ortalama 11.000.000TL düzeyine ulaşmıştır. Bu dönem içerisinde Pak Gıda'nın kimyasal madde maliyeti diğer firmalara göre düşük seyretmesine rağmen, diğer firmalarda yaşanan artış Pak Gıda'da da yaşanmıştır.

5. Ambalaj malzemeleri: Maya üreticileri tarafından kullanılan ambalaj ve paketlenme malzemeleri, karton koliler, parafinli ve parafinsiz ambalaj kağıtları, selofan, polietilen, J600, Likit parafin, bant, nişasta, plastik torba ve tuzdur.⁵¹

⁵¹ Bazı kimyasal malzemeler, paketlenme bölümünde kullanılması nedeniyle ambalaj maliyetinde gösterilebildiği gibi, kimyasal madde maliyetine de dahil edilebilmektedir. Örneğin, patates

Maya piyasasında faaliyet gösteren teşebbüslerin ambalaj maliyetleri incelendiğinde, Özmaya, Safmaya ve Pak Gıda'nın ambalaj maliyetlerinin inceleme konusu olan dönemde birbirine benzerlikler gösterdiği ve belli bir yükseliş trendi izlediği, Akmaya'nın da zaman zaman bu trende yaklaştığı, Maurimaya'nın ise diğer dört firma ile ambalaj maliyetleri bakımından herhangi bir benzerlik içerisinde bulunmadığı, aksine Maurimaya'nın ambalaj maliyetinin diğer firmalara göre yüksek olduğu görülmektedir.

Maya üretiminde kullanılan beş girdi kaleminin firmalar arasında karşılaştırması sonucunda, bu girdilerin maliyet tutarlarının üretici firmalar arasında farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir: Pak Gıda'nın melas maliyeti, Özmaya'nın elektrik maliyeti ve Maurimaya'nın ambalaj maliyeti diğer firmalara göre yüksek bir seyir izlerken; fuel oil maliyeti diğer firmalarda önemli bir maliyet kalemi oluştururken, Pak Gıda ise neredeyse hiç fuel oil kullanmamaktadır. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, maya üreticilerinin üretim proseslerinin aynı olduğunu ileri sürmek mümkün değildir. Maya üreticilerinin maliyet yapılarında birbirine yakın tarihlere ve aynı oranlarda maya fiyatını arttırmalarının nedeni olabilecek kaydadeğer bir benzerlik tespit edilememiştir.

C. Maya Satış Fiyatlarındaki Artışların Tüketici Fiyat Endeksindeki Artışlarla Karşılaştırılması

Maya Üreticilerinin satış fiyatlarında uyguladıkları artışların ülkemiz ekonomisinde varlığını sürdüren enflasyona göre durumunun ne olduğunun açıklığa kavuşturulması bakımından maya satış fiyatlarındaki artış oranları DİE'ce yayımlanan Tüketici Fiyat endeksindeki artışlarla karşılaştırılarak aşağıdaki tespitler yapılmıştır.

Ocak 1996-Aralık 1998 dönemi içerisindeki DİE'nin Toplam Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) oranı yaklaşık %450 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönem içerisinde; Pak Gıda'nın(3) liste fiyatı %306, ortalama satış fiyatı %337; Özmaya'nın liste fiyatı %388, ortalama satış fiyatı %383; Safmaya'nın liste fiyatı %388, ortalama satış fiyatı %381;

---

nişastası Özmaya, Safmaya ve Maurimaya'da ambalaj malzemesi maliyetinde, Pak Gıda'da ise kimyasal madde maliyetinde gösterilmiştir.

Akmaya'nın liste fiyatı %400, ortalama satış fiyatı %365; Maurimaya'nın⁵² liste fiyatı %311, ortalama satış fiyatı %288 oranında artış göstermiştir.

Görüldüğü üzere, Soruşturmaya Taraf olan Teşebbüslerin hem liste fiyatları hem de ortalama satış fiyatları enflasyon oranının altında artış göstermiştir.

1-b. Fabrika Çıkış Fiyatlarında Paralellik Olduğu İddiasına Yönelik Savunmalar

Soruşturmaya Taraf olan Teşebbüslerden Akmaya ve Maurimaya ilk yazılı savunmalarında, bir yandan fabrika çıkış fiyatlarında, iddia edildiği gibi paralellik olmadığını ileri sürmekte, diğer yandan paralelliklerin nedenlerini maya pazarının yapısını açıklayarak anlatmaya çalışmaktadırlar.

Taraflar savunmalarında, ağırlıklı olarak, rakip üreticilerin satış fiyatlarındaki paralelliğin faaliyet gösterdikleri maya pazarının doğasından kaynaklandığını ileri sürmüşlerdir. Fabrika çıkış fiyatlarındaki paralelliği açıklamaya yönelik olarak Taraflar maya pazarının yapısına ilişkin aşağıdaki hususları dile getirmişlerdir:

1. İlgili ürün olan ekmeğin mayası, homojen bir üründür. Pazarda faaliyet gösteren ve ileri teknoloji kullanan üretici teşebbüslerin ürünlerini, rakiplerinkinden farklılaştırarak rekabette kendilerine avantaj sağlamaları mümkün değildir.
2. Ekmeğin mayası pazarında, reklam faaliyetlerine girerek pazar payını arttırmak mümkün değildir. Ara mal olan ekmeğin mayası son kullanıcılara yani tüketicilere değil, ekmeğin üretiminde kullanılmak üzere fırınlara satılmaktadır. Dolayısıyla, maya üreticilerinin fırınları kendi ürünlerine çekebilmek için geniş kapsamlı reklam faaliyetlerine girişmeleri mümkün olamamaktadır.
3. Ekmeğin mayası pazarının en önemli özelliği, şeffaf bir pazar olmasıdır. Üretici firmalar rakiplerinin pazardaki faaliyetlerini rahatlıkla takip edebilmektedirler. Maya üreticilerinin üretimini yaptıkları mayayı aynı

⁵² Pak Gıda ve Maurimaya'nın Aralık 1998'deki liste fiyatında artış olurken ortalama satış fiyatında düşüş olması sonucu, liste fiyatındaki artış oranı ortalama satış fiyatındaki artış oranından aşırı büyük çıkması nedeniyle hesaplamalarda Aralık 1998 fiyatları yerine Kasım 1998 fiyatları kullanılmıştır.

müşteri kitlesine satmak zorunda olmaları ve üretici firmalardan hiçbirinin kendi müşteri portföyünü uzun süreli olarak oluşturamaması, pazarda şeffaflığı arttırmakta ve üreticilerden biri rakiplerinin herhangi bir ildeki satış fiyatlarını rahatlıkla öğrenebilmekte ve gerekli tepkiyi gösterebilmektedir.

4. Reklam faaliyetlerinin satış arttırmada bir araç olarak kullanılmadığı ve tamamen homojen bir malın sözkonusu olduğu bu pazarda tüketici konumunda olan fırınlar arasında da, bir marka bağımlılığı oluşturulamamaktadır. Pazarda satılan tüm mayaların aynı kalitede olduklarını düşünen fırınlar için, hangi marka mayayı kullandıkları önem taşımamakta, çoğunlukla birden fazla markayı aynı anda kullanmakta ve bir markadan diğerine rahatlıkla geçebilmektedirler.
5. Marka bağımlılığının yaratılamaması sonucunda, ekmek mayası pazarında, müşteri tercihlerine yön veren tek parametre "fiyat" kalmaktadır. Tüketici konumundaki fırınlar maya fiyatlarındaki değişmelere karşı aşırı hassas olmakta ve en küçük bir fiyat farklılaşmasında, stoksuz çalışmalarının da etkisiyle fiyatı düşük kalan markaya rahatlıkla yönelebilmektedirler.
6. Müşteri tercihlerine yön veren tek unsurun "fiyat" olduğu ve her biri belli büyüklükte dört teşebbüsün faaliyet gösterdiği ekmek mayası pazarında, üretici firmaların birbirlerine yakın tarihlerde ve oranlarda liste fiyatlarını değiştirmeleri ve en küçük bir fiyat farklılaşmasında pazarını kaybedecek olan Teşebbüslerin paralel fiyat davranışları sergilemeleri uyumlu eylem olarak değerlendirilemez.

Diğer taraftan soruşturmaya Taraf olan Teşebbüsler, yukarıda zikrolunan gerekçelere ilave olarak, paralellik olduğu iddia edilen liste fiyatlarının, vitrin fiyatı niteliğinde olduğunu, pazarın yapısından dolayı birbirine yakın biçimde şekillenen ve sembolik nitelikte olan liste fiyatlarının uygulanmadığını ve üretici firmaların aralarındaki rekabet nedeniyle bu liste fiyatları üzerinden müşterilerine indirimler yapmak zorunda kaldıklarını,

Liste fiyatlarındaki paralelliğin değerlendirilmesi sırasında enflasyonun gözönünde bulundurulması gerektiğini, Enflasyonist bir ortamda faaliyet göstermeleri sebebiyle üzerinde enflasyonist baskının en yoğun olduğu Teşebbüsün liste fiyatını arttırdığını ve Diğerlerinin de Onu takip ettiğini,

Maya üreticilerinin benzer koşullarda faaliyet gösterdiklerini, maliyet yapılarının benzer olduğunu, enflasyonist ortamda girdilerde yaşanan fiyat artışlarından benzer şekilde etkilendiklerini, bu nedenle liste fiyatlarının artış tarih ve oranlarındaki paralelliklerin uyumlu eylem olarak değerlendirilmemesi gerektiğini ileri sürmektedirler.

Taraflar yukarıdaki savunmalarının yanısıra;

- Akmaya'nın 1994 yılında maya pazarına sıfır pazar payı ile girmesinin ve pazar payını hızla yükseltmesinin,
- Akmaya ile Lesaffre arasında mahkemeye intikal etmiş ciddi ihtilafların olmasının,
- Maurimaya'nın 1996 ve 1997 yıllarını zararlı kapatmasının,
- Pak Gıda'dan sonra yabancı firmaların pazara girmesinin,

Maya Üreticileri arasında uyumlu eylem olmadığını gösterdiğini ileri sürmüşlerdir.

1-c. Fabrika Çıkış Fiyatlarının Birlikte Belirlendiğine İlişkin Değerlendirme

Maya üreticileri nezdinde yapılan incelemelerde maya üreticilerinin piyasaya bayileri vasıtasıyla sattıkları mayanın fabrika çıkış (liste) fiyatlarını paralel olarak aynı tarih ve oranlarda artırarak belirledikleri tespit edilmiştir. Zaten maya üreticileri de fiyatların paralel olarak aynı dönemlerde artırılmış olduğuna yönelik tespitlere itiraz etmemişlerdir. Maya pazarındaki paralel fiyat artışlarının uyumlu eylem için yeterli bir karine olduğu düşüncesinden hareketle Kurulumuz maya piyasasında faaliyet gösteren teşebbüslere soruşturma açmıştır. Soruşturma sürecinde Raportörlerin elde ettiği piyasaya yönelik bilgi ve delillerin değerlendirilmesi neticesinde incelenen maya piyasasının özelliklerinin iktisatta oligopolistik piyasa olarak adlandırılan piyasalara uyduğu tespit edilmiştir.

Paralel firma davranışlarının rekabet ihlali içerip içermediklerinin açıklığa kavuşturulması bakımından oligopolistik piyasaların teşebbüsler üzerindeki etkilerini ortaya koymak gerekmektedir.

Oligopolistik pazarlarda faaliyet gösteren teşebbüsler arasında gözlenen paralel davranışlar, tarafların uyumlu eylem halinde olduklarına dair önemli deliller olmakla birlikte, bunlar başka delillerle desteklenmeksizin tek başlarına uyumlu eylemi göstermezler. Bu tip pazarlarda faaliyet gösteren teşebbüsler önemli kararlar verirlerken, rakiplerinin muhtemel tepkilerini de gözönünde bulundurmaya zorundadırlar. Zira, teşebbüsün sözkonusu fiilden elde edeceği kazanç, rakiplerinin o fiile karşı gösterecekleri tepkiye bağlıdır. "Oligopolistik bağımlılık" olarak ifade edilen bu özellik oligopolistik pazarlarda faaliyet gösteren teşebbüslerin faaliyetlerinde paralelliklerin oluşmasına neden olabilmektedir. Sözkonusu pazarın homojen bir ürünün alınıp satıldığı bir pazar olması, pazarda haberleşmenin kolay olması ve teşebbüslerin birbirlerine yakın güçte olmaları "oligopolistik bağımlılığı" ve dolayısıyla paralel davranışları daha da arttırmaktadır. Ancak, oligopolistik pazarlarda faaliyet gösteren teşebbüslerin paralel davranışları aralarında kurmuş oldukları doğrudan veya dolaylı iletişim ile sağlamaları halinde tarafların uyumlu eylem halinde olduklarından bahsedilebilir. Taraflar arasındaki doğrudan veya dolaylı iletişim, duruma göre, toplantılar yapılması, bilgi değişimi veya bazı bilgilerin piyasaya deklare edilmesi gibi eylemlerle kurulabilir. Kurulan bu iletişimin amacı, teşebbüslerin fiileri her ne kadar birbirlerine bağımlı olsa da, pazarlarda var olan ve teşebbüslerin rekabet etmelerini sağlayan "belirsizliği" yok etmeye ve pazarı şeffaf hale getirmeye çalışmaktır.

Maya üreticilerinin yönetim merkezlerinde yapılan yerinde incelemelerde üreticiler arasında pazarın özellikle fiyatlar bakımından belirsizliklerini yok etmeye yönelik uyumlu eylem olarak kabul edilebilecek doğrudan ya da dolaylı bir iletişime rastlanılmamıştır.

Her ne kadar bulgular soruşturma açılan teşebbüslerin maliyetlerden bağımsız olarak paralel olarak artırdıklarını ortaya koymakta ise de pazarın oligopolistik yapısının fiyat artışlarında rakiplerin izlenmesi gibi bir zorunluluğu gerekli kılması, maya üreticileri arasında pazardaki belirsizliği yokedecek nitelikte doğrudan ya da dolaylı iletişime rastlanılmaması, maya üreticilerinin maya satış fiyatlarına uyguladıkları artışlarının incelemeye alınan dönem itibarıyla DİE'ce yayınlanan Tüketici Fiyat endeksindeki artışların altında gerçekleşmiş olması sebebiyle, bu artışların, bir uyumlu eylem neticesinde olmadığı kanaatine ulaşılmıştır.

Bu durumu her biri ihmal edilemeyecek büyüklükteki az sayıda üreticinin faaliyet gösterdiği, homojen bir malın sözkonusu olduğu ve oligopolistik özellikler gösteren ekmek mayası pazarında gözlenen

paralel fiyat hareketlerini pazarın yapısından kaynaklanan, piyasanın "ekonomik ve rasyonel gerçekler"i olarak değerlendirmek mümkündür.

2-a. Bayi Satış Fiyatlarının Yükseltilmesine İlişkin Olarak Yapılan Tespitler

Soruşturmaya Taraf olan Teşebbüsler, üretimini yaptıkları ekmek mayasının dağıtımını, bayiler aracılığı ile gerçekleştirmektedirler. Satış yaptıkları bölgelerde bulunan il'lerin tüketim kapasitelerine göre, herhangi bir üretici firma, bazı il'lere birden fazla bayi tahsis edebilmektedir. Ancak, büyük şehirlerin dışındaki birçok il'e genellikle bir bayi atanmakta veya bir bayi, birden fazla il'den sorumlu olmaktadır.

Üretici teşebbüslerden bağımsız olarak faaliyetlerini sürdüren bayiler, gerçekleştirmiş oldukları dağıtım hizmetinin karşılığı olarak, üretici firmalardan belli oranda iskonto almakta ve mayayı tüketici konumundaki fırınlara ulaştırmaktadırlar. Bayilerin mayayı fırınlara satış fiyatı, öncelikle üretici firmalardan alış fiyatlarına bağlı olmakla birlikte, bayilerin satış fiyatlarına asıl yön veren unsur, bayinin faaliyet gösterdiği bölgedeki rakip bayiler arasındaki, rekabet sonucu oluşan fiyattır.

Bazı durumlarda bölgesel olarak bir ildeki bayiler arasındaki rekabet olabildiğince artmakta ve bayinin satış fiyatı alış fiyatının çok alt seviyelerine inebilmektedir. Bayi satış fiyatlarının bu şekilde düşmesi bayilerden çok üretici konumundaki teşebbüslere zarar vermektedir. Zira, üretici teşebbüsler bayi satış fiyatlarının aşırı şekilde düşmesi karşısında duyarsız kalamamaktadır. Diğer bölgelerdeki cari fiyatlara göre normal fiyata aldıkları mayayı kendi bölgelerindeki rekabet nedeniyle öngörülen fiyat üzerinden fırınlara satamadıklarını belirten bayiler, üretici firmalara "hizmet faturası - iade faturası" adı altında faturalar keserek, rekabet nedeniyle uğradıkları zararları üretici teşebbüslere yansıtmaktadırlar.

Yapılan incelemeler sırasında, bölgesel olarak bayiler arasındaki rekabet sonucu bayi satış fiyatlarının düşmesini önlemek ve düşük seyreden bayi satış fiyatlarını yükseltmek üzere, bayi toplantıları ve görüşmeler yapıldığı tespit edilmiştir. Bu toplantılara sözkonusu ilde faaliyet gösteren rakip bayilerin yanısıra, ünvanları "satış sorumlusu", "satış temsilcisi", "bölge sorumlusu" veya "bölge müdürü" olan ve o bölgedeki her türlü faaliyetten sorumlu olan üretici firma elemanları da katılmaktadır. Düşük seyreden bayi satış fiyatlarından bayilerden daha çok üretici firmaların zarar

gördüğü dikkate alındığında, üretici firmaların bölge sorumluları vasıtasıyla bayi satış fiyatlarını yükseltme çabalarının nedeni açıkça anlaşılmaktadır.

Bayi satış fiyatlarını yükseltmeye yönelik olarak yapılan ve bölge sorumlularının aktif rol aldığı toplantılara ilişkin elde edilen tespitlere aşağıda yer verilmiştir.

- 1–Pak Gıda Satış Temsilcisi Süleyman Demir'den Pak Gıda Ürün Müdürü Hami Ecevit'e Karadeniz bölgesine ilişkin olarak gönderilen 03.04.1999 tarihli yazıda şu ifadelere yer verilmiştir.

*"...Safmaya'nın değişken fiyat politikasına karşı biz de fiyata etki eden promosyonlar yapmaktayız (Soğutucu dolap, cep telefonu, 8 koli mayaya 1 radyo-teyp, 5 koli mayaya 1 telefon vb. bağlantılar). **10.03.99 tarihi itibariyle rakip firma temsilcisi Faruk Şenel ile yapılan görüşmeler neticesinde bu tip promosyonların durdurulması rakibinde düşük fiyatlı bağlantı yapmaması konusunda anlaşmaya varılmıştır.** Fakat ilerleyen günlerde Stad Fırını ve Tadsan Ekm. Fırınlara mayayı kendilerinden alma koşulu ile bedelsiz ekmek kasası teklifleri olmuştur. Konu ile ilgili olarak rakip firma temsilcisi ile yapılan görüşmede bayimiz Cemal Şimşek'in el altından promosyon uygulamalarının devam ettiği ve Safmaya'nın anti-propagandasını yaptığı iddialarında bulunulmuştur (Daha sonrasında firma ve marka kötülemek konusunda Cemal Şimşek ile İbrahim İnan arasında bir telefon görüşmesinin olduğu öğrenilmiştir)..."*

- 2–Lesaffre Satış Müdür Yardımcısı Oğuzkaan Pekçakar tarafından Erzurum pazarına ilişkin olarak 07.10.1999 tarihinde hazırlanan ve Satış Müdürü Halide Şerif Bodur ve Ticaret Müdürü İbrahim İnan'a gönderilen raporda şu ifadeler yer almaktadır:

"VI. PAZARDAKİ FİYAT DURUMU

Erzurum ve çevre pazarının 4.800.000 TL/koli'ye oturması için BM'ler (Bölge müfettişi) bazında yapılan toplantıdan olumlu bir sonuç çıkmamıştır. Ö+S (Özmaya+Safmaya) olarak halen satış fiyatımız 4.000.000 TL/Koli'dir. Pak ve Has'ın fiyatları 3.600.000 TL/Koli ile 4.000.000 TL/Koli arasındadır. Ancak ağırlıklı olarak 4.000.000TL/Koli'dir. Toplantıda 4.800.000 TL/Koli'ye geçilmesi konusunda en büyük pürüz Pak'tan kaynaklanmıştır. Bence buradaki

en büyük etkende Pak'ın geçtiğimiz ay Ö+S+ Has'a pazar kaybetmesidir."

Lesaffre Doğu Bölge Müfettişi Mustafa Can Öztürk tarafından Erzurum piyasasına ilişkin olarak **14.10.1999** tarihinde hazırlanan raporda ise şu ifadelere yer verilmiştir:

"Fiyat İle (İlgili) Görüşmeler

- 1) *Fiyat ile ilgili ilk görüşme bayiler arasında oldu. Bu tarih 20.09.1999'dur. Çıkan sonuç 4.800.000 TL/kg'a geçelim. Fiyata geçme konusunu gün olarak belirleyememişlerdir. Bu toplantıdan Remzi Bey (Remzi Keteci, Özmaya Erzurum bayisi) siz uygulamaz iseniz ben hiç uygulamayacağım demiştir.*
- 2) *24.09.1999'da Has Bayisi Suat Bey (Suat Uylaş, Hasmaya Erzurum bayisi) telefon ile beni aradı. Biz görüşme yaptık fakat Remzi Bey fiyata geçmiyor ve geçmeyeceğini (söylemiştir) dedi.*
- 3) **29.09.1999'da Pak Böl.Sor. İbrahim (İbrahim Kara, Pak Gıda Bölge Sorumlusu) aradı. Erzincan ve Erzurum için fiyat konusunda görüşmek istediğini ve biraraya gelmemiz gerektiğini söyledi. Verdiğim cevap 5.10.1999'da Erzurum'da olacağımı belirttim.**
- 4) **5.10.1999 akşamı 6.10.1999 gündüz Has bayi Suat bey Pak Böl. Sorumlusu İbrahim ile görüşmem oldu. Buradaki konu önce piyasadaki 3.600.000 fiyatın kalkması. İlk etapta 4.000.000 TL/koli fiyat uygulanmalı. 10-15 gün sonra 4.800.000 fiyat uygulanacak idi.**

Pak'ın Ereksan'a uyguladığı 3.600.000 fiyatı da kaldırmak için bu guruba 4.000.000 TL uygulanacak. Ay sonunda aradaki fark bu guruba Pakmaya tarafından maya veya katkı olarak ödeme yapılması planlandı.

06.10.99 akşamı bir araya (bayiler) gelecekler. Günü belirleyeceklerdi. Öz, Saf ve Has bayileri geldi Pak bayisi de sorumlusu da gelmedi. Benim burada açtığım konu Saf-Öz olarak biz zaten 4.000.000 TL'yi uyguluyoruz. Sizin yani Has ve Pak'ın kendi fiyatlarını düzeltmelerini belirttim.

- 5) **7.10.99'da Pak Böl.Sor. İbrahim telefon ile beni aradı ve görüşülen konularda anlaştıklarını 3.600.000 fiyatı kaldırıp 4.000.000 TL'yi uygulayacaklarını belirtti. 8.10.99'da uygulama tarihi olacaktı.**
- 6) 8.10.99'da bayilerimi aradım. Durumu sordum. Pak'ın ve Has'ın 4.000.000 TL fiyatı uygulamadıklarını öğrendim.
- 7) 9.10.99'da Has Bayi ile ve Pak'tan İbrahim ile görüşme yaptım. Telefon ile aldığım bilgi Has Pakmaya'nın Bel.Ek.Fab.sına 3.600.000 teklif vermiş. Pakmaya da buna karşılık 3.600.000'e devam etmiş. Böyle bir problemden dolayı yine en başa dönerek aynı durumda devam ediyor."
- 3- **29.12.1998** tarihinde bir Pak Gıda yetkilisi tarafından gönderildiği anlaşılan "fiyat istikrarsızlığı" konulu faks metninde şu ifadeler yer verilmiştir:

"EDREMİT FİYAT

ÖZMAYA 400.000 TL/KG

MAURİ 250.000 TL/KG

HASMAYA 250.000 TL/KG

PAKMAYA 380.000 TL/KG

Rakipler fiat dekleresi yapmış ancak Pakmaya koli'de 200.000 TL indirim yaparak fırınları elinde tutuyor.

Hasmaya: Mauri düşük fiatla maya verdiği için geçmeyeceğini tekrarlamış ve Mauri geçtiği gün Hasmaya da doğru fiyattan satacağını belirtmiştir.

Balıkesir'de Pakmaya ofisinde Mauri ST'si (satış temsilcisi) ve bayisi, Safmaya bayimiz ve Hasmaya bayileri ile doğru fiata geçilmesi konusunda bayiler ikna edilmiştir.

29/12/98 günü Körfez'e servisi olan Mauri tüm fırınlara 400.000 TL/KG'a geçtiğini deklere edecek ve Hasmaya tespit ettikten sonra 31/12/98 günü Körfez servisine çıkan Hasmaya da 400.000 TL/KG dekleresini yapacak 28/12/98 akşamı Pakmaya yetkilisi telefon ile bulunarak Edremit bayisinin doğru fiata geçmesi konusunda hem fikir olduğunu belirtildi ve Pakmaya yetkilisi de bayisini arayarak doğru fiata geçmesi konusunda bayisine bilgi vereceğini belirtmiştir...

Yapılan toplantı sonucunda herkesin doğru fiata geçmesi halinde pazarda problem olmayacaktır. Bu pazarı 31/12/98 e kadar takip edip gelişmeleri izlemek durumundayız..."

- 4–11.03.1998 tarihli Lesaffre Bölge Müfettişi Talat Özden'den Satış Müdürü Halide Şerif Bodur'a gönderilen "bölgemdeki fiyat geçişleri" konulu raporda Kırşehir ve Aksaray pazarlarına ilişkin olarak şu ifadeler yer almaktadır:

"...2.KIRŞEHİR: Pakmaya EF (eski fiyatla) satmaya devam ediyor. Ak Maya 12.03.98'de yeni fiyata geçeceğini söylemiş (Bayimiz Süleyman Bey, 325.000TL/kg den satıyor. Bayimiz yeni fiyat geçişinden rahatsız değil.)..."

5. AKSARAY: Pak ve Ak çeşitli oyunlar yaparak yeni fiyata geçmiyorlar. Hala 225.000 TL/kg'den maya satılıyor. Bayimiz de 05.03.1998'de yeni fiyata geçtiğini (Diğer mayacılar ile sözleşip) fırınlara söylemesine rağmen, PAK ve AK'ın yeni fiyata geçmemesinden dolayı EF (eski fiyatla) maya satmaktadır. Pakmaya satışından dolayı Aksaray'daki fiyat geçişinin gecikmesine göz yummaktadır. Ben konuyu Pak yetkilisi Sabri Bey'le (Sabri Şimşek, Pak Gıda Bölge Sorumlusu) görüştüğümde "beraber Aksaray'a giderek sorunu çözelim" dedi. Akmaya da 14.03.98'de 243.750TL/kg'a geçeceğini belirtiyor imiş... 12.03.98'de Pak'tan Sabri Bey ile Aksaray'a gidip, durumu düzeltmeyi planlıyorum."

- 5–Lesaffre Bölge Müfettişi Talat Özden tarafından hazırlanan 18.03.1998 tarihli raporda, maya üreticilerinin Ankara'daki faaliyetlerine ilişkin olarak aşağıdaki hususlar belirtilmiştir:

"Pakmaya: Fiyatın %100'ünü 250.000 TL/kg'a çekti. Fırınlara atak yapmıyor (Bağlantı gibi).

Maurimaya: 250.000 TL/kg'ı hiç 325.000 TL/kg'a çekmedi. Bayisi Emin Bey beni arayarak fiyatı çekelim der.

Mirgün Bey (Mirgün Ünal, Maurimaya Ankara Bölge Müdürü) şehir dışında imiş. Nerede olduğunu söylemediler. Bandırmada da olabilir.

Akmaya: Bölge yetkilisi Yusuf Bey (Yusuf Karahançer, Akmaya Bölge Sorumlusu) 17.03.98'de bayimiz M.E.'yi (Mustafa Erkul, Safmaya Ankara bayisi) ziyaret etmiş. Fiyatı neden düşürdüğünü sorarmış. Ben görüşemedim....

Görüşlerim:

Ankara'da Lesaffre alışlagelmişin dışında hareket edince rakipler bayağı şaşırıldı. Suçlu olduklarından mı bilmem pek tepki göstermediler. Pak, Ak ve Mauri usulen de olsa yeni fiyata geçmek ister görünürler. Bu haftanın sonu (21.03.98) veya 13. haftanın başı (30.03.98) rakip firmaların yetkilileri ile yeni fiyat için görüşme planlıyorum (Uygun görürseniz). 13. hafta yeni fiyata geçileceğini %80 tahmin ediyorum."

6—Safmaya'dan bayi Ali Başer'e **08.12.1998** tarihinde gönderilen yazıda, bayi satış fiyatlarına ilişkin olarak şu ifadelere yer verilmiştir.

"Değerli Bayimiz,

Bilgimiz dışında Zeytinburnu'nda bulunan bir grup fırıncıya yapılan indirimli maya satışınızın 09/12/1998 tarihinden itibaren istisnasız durdurulması zorunludur. Bu hususta alınan kararı uygulamanız gerekmektedir.

Bölgenizde bulunan tüm fırıncılara 325.000 TL/KG olan doğru fiyat ile satışınızı yapmanız istenmektedir. Bağlantı vs gibi satış yöntemi kullanarak satış uygulamasına tüm bayilerimiz gibi özen gösterilmelidir.

Siz de konuyu ve şirket kararımızı anlayışla karşılayacağınızı temenni eder, işleriniz de başarılar dileriz."

13.01.1999 tarihinde Le Saffre personeli İ.Tekin tarafından Adana bayisi Başak Ticaret hakkında hazırlanan yazıda şu ifadelere yer verilmiştir:

"Bana göre Adana Başak Tic. Ekm. Fab.larına uyguladığı iskontoların kalkmaması halinde Canmaya ve Pakmaya iskontolu satışa başlayacaklarını bu yüzden Adana'da maya rekabetinin her an başlayabileceği görüşümdedir. Bu yüzden Başak Tic. iskontolu satışı kaldırması veya gizli olarak yapması gerekmektedir. Bunun için bu konunun 15/1/99'a kadar çözülmesi gerekiyor. Bayram tatilinden faydalanıp Can bayisi rekabet başlatabilir."

Lesaffre personeli tarafından Kilis bayisine ilişkin olarak hazırlanan **11.03.1998** tarihli analiz raporunda, Kilis pazarına ilişkin bilgiler ve bayinin gelir ve giderleri verilmiştir. Yazının devamında şu ifadelere yer verilmiştir:

"...Bayimiz Mis, Günay Ekm. Fab. verdiğimiz normal bayi kar %50'sini beğenmemekte, %100 karını istemekte. Belediyede de %13'ünün de şirket tarafından karşılanmasını istemektedir. Bana göre, Belediye'de %8 diğer (Mis ve Günay %50) destek verilmesi uygun. **Çünkü bayimiz rekabetin önlenmesinde fazla çabası yok. Kilisteki rekabetin önlenmesi için bayimiz normal kar edemez ise rekabeti önlemek için çaba sarfedebilir...**"

Lesaffre Bölge müfettişi Ahmet Erten'den Maya Satış Müdürü Halide Şerif Bodur'a **05.02.1999** tarihinde gönderilen yazıda, Van Özmaya bayisinin satış fiyatlarına ilişkin olarak aşağıdaki ifadeler yer almıştır:

"...Bayimize mevcut anlaşmalı fırınları hariç diğer satışlarının 400.000 TL/kg.'dan aşağı kesinlikle satmaması bildirildi. Bayimiz de buna uyacağını belirtti..."

7–Pak Gıda Güney Marmara Bölge Sorumlusu Özer Öztürk tarafından **04.05.1999** tarihinde Hami Ecevit'e çekilen faks metninde, Güney Marmara Bölgesi'nde maya satışlarına ilişkin olarak şu ifadelere yer verilmiştir.

"1.Bursa: Bayilerimiz 4.000.000-4.800.000 TL. (Peşin-Vadeli) satış yapmakta. Maurimaya 3.900.000-4.300.000, Hasmaya ve Canmaya 3.550.000-4.800.000, Özmaya 3.700.000-4.800.000, Safmaya 3.700.000-4.800.000 TL. satılmakta. Bursa merkezde rakiplerle anlaşmaya varılmıştır. Fiyatlar kademeli olarak yükseltilecek..."

8–Özmaya'da tespit edilen, değişik illerdeki maya satışlarına ilişkin İngilizce olarak hazırlanan raporun Türkçe karşılığı şu şekildedir:

"AYDIN 9/6/97'deki toplantıdan sonra Can, Öz ve Mauri, 10/6/97'de yeni fiyatları uygulamaya başladılar. Pak yeni fiyatlar üzerinden %10 peşin iskontosuna merkezde devam ediyor..."

9–Lesaffre Ege Bölge Müfettişi Fevzi Kurt tarafından Halide Şerif Bodur'a gönderilen 10.03.1998 tarihli yazıda Ege Bölgesindeki fiyat hareketlerine ilişkin olarak aşağıdaki hususlar belirtilmiştir.

"II. Bölge 325.000 TL/kg uygulama durumları

Denizli: Rakip maya bayileri ile görüşüldü. 11.3.1998'den itibaren 325.000 TL/kg geçilecek (Rakip maya bayilerini rahatsız etmeyecek şekilde bağlantı olabilecek).

Burdur: Maurimaya, Pakmaya bayi geçmemesi sebebi ile yeni fiyat uygulayamadığını belirtiyor. Özmaya bayi'de eski fiyat devam ediyor.

Muğla: Maurimaya, Muğla pazarından 10.03.1998 tarihi itibari ile y.fiyata (yeni fiyata) geçtiğini belirtiyor (Ancak bağlantıları mevcut). Fırınlardan zamma tepki var. bağlantı talepleri geliyor. Öz ve Safmaya için. Özmaya ve Safmaya yeni fiyata geçmiştir. Bariz bir rahatsızlık yok.

Manavgat: Mauri 10.3.1998 itibari ile yeni fiyata geçtiğini belirtiyor. Bağlantılar olduğunu ancak piyasaya rahatsızlık vermeyeceğini söylüyor. Manavgat Özmaya yeni fiyata geçti..."

Yazının devamında Denizli piyasasına ilişkin olarak, Safmaya, Pak Gıda, Maurimaya ve Canmaya (Akmaya) bayileri arasında görüşme yapıldığı ve **11.3.1998** Çarşamba günü 325.000 TL/kg. fiyatın uygulanacağı hususu tekrarlanmıştır.

- 10– Lesaffre Doğu Bölge Müfettişi Mustafa Can Öztürk tarafından Satış Müdür Yardımcısı Oğuzkaan Pekçakar'a **08.02.1999** tarihinde gönderilen yazıda, bir fırınla yapılan görüşmeye ilişkin olarak aşağıdaki hususlar belirtilmiştir:

"... Bayi ile Cumartesi Kağızman'da iken telefonla görüşme yaptık. Benimle telefonla görüşür iken fırıncıya Kars Pakmaya'yı arattırdık. Pakmaya'nın cevabı bize öyle bir bilgi gelmediği, mayasının fiyatının 3.250.000 TL/koli olduğunu cevap olarak verdi. 4.800.000 TL/koli fiyatımızı ben de telefonda söyledim. Fırından aldığım cevap 4.800.000 TL/kg. diyorsanız Pakmaya'dan isterim 3.250.000 TL/kg.'dan alabilirim demiştir."

- 11– **16.03.1998** tarihli Lesaffre Doğu Bölge Müfettişi Mustafa Can Öztürk imzalı Siverek'ten gönderilen yazıda şu ifadeler yer almaktadır:

"Pakmaya ile yaptığım görüşmede fiyat indiriminin Has Maya'dan kaynaklandığını Özmaya hangi fiyattan satar ise buna uyacağını belirtiyor. Önceden de diyaloglu satışları mevcuttur.

Hasmaya ile yaptığım görüşmede 3.000.000.TL/Kg'den satmaya devam edeceğini fırıncıya meslektaşı olduğu için jest yaptığını

düşünmekte. Bu fiyatının devam edeceğini de üstüne basarak belirtiyor...

Pak maya'dan dolayı problemimiz yok biz ne uyguluyor isek o bize uyuyor..."

- 12– **03.08.1998** tarihli Lesaffre Doğu Bölge Müfettişi Mustafa Can Öztürk'den Maya Satış Müdürü Halide Şerif Bodur'a gönderilen "yeni fiyat geçişindeki bölge durumları yazısında şunlar belirtilmiştir:

"Erzurum: Has bayisi Suat bey şu an Erzurum dışında olduğundan Remzi bey (Remzi Keteci, Özmaya Erzurum bayı) ve Pak bayisi has bayisini bekliyorlar...Pak bayinin Remzi beye söylediği 2 haftalık zamsız mayası olduğunu şayet Has geçmez ise iki hafta eski fiyattan satabileceğidir.

Remzi beyden bu konuda her zaman olduğu gibi öncülük yaparak bir an önce yeni fiyat uygulamasına başlaması gerektiğini belirttim. Çarşamba günü Has bayisi ile birlikte görüşüp yeni fiyat uygulamasına başlamayı planlıyorlar...

Van: Pak maya bugün de dahil olmak üzere eski fiyatlı satışına devam ediyor. Can maya önceki dönemde olduğu gibi bağlantılı maya satmaya çalışıyor. Fikret beyle sıkı diyalogla görüşüyoruz. Ayrıca bayiler de kendi aralarında görüşme yapacaklar sonucunu öğreneceğim..."

- 13– **05.02.1999** tarihinde Lesaffre Satış Müdürü Halide Şerif Bodur'dan Ticaret Müdürü İbrahim İnan ve Genel Müdür Jose J. Berruga'ya İzmir pazarına ilişkin olarak gönderilen yazının Türkçe karşılığı aşağıdaki gibidir:

"Bugün toplamış olduğum haberleri aktarmak istiyorum.

1) HK (Haşim Kılınçoğlu, Özmaya İzmir bayı) Mauri Bölge Müdürü Suphi Bey'le (Suphi Niflioğlu, Maurimaya Bölge Müdürü) kontakt kurmuştur. Suphi Bey Pak'ın belirsiz durumu nedeniyle kendilerinin normal fiyat uygulamalarının mümkün olmadığını belirtmiştir.

2) HK Mauri bayisi ile dün gece kontakt kurdu. Bayinin normal fiyat uygulamasına ilişkin bilgisi yok. Bayinin yorumu oldukça ilginç: 400.000 TL/kg fiyatı üzerinden komisyon almaları nedeniyle, ürünün kaçtan satıldığının Kendileri için önemli olmadığını belirtmekte..."

14– Akmaya İç Anadolu Bölge Temsilcisi Yusuf Karahançer tarafından 19.08.1997 tarihinde Genel Müdür Gürcan Erkal'a gönderilen yazıda, Kayseri'de maya satışlarına ilişkin olarak şu ifadelere yer verilmiştir.

"12 Ağustos / 19 Ağustos tarihleri arasında Kayseri bayimizin maya satış miktarı ve satış fiyatları aşağıya çıkartılmıştır.

ŞEHİR İÇİ SERVİSİ: KOLİ / HAFTA

680 KOLİ – 1.675.000 TL.

160 KOLİ – 1.775.000 TL.

40 KOLİ – 1.875.000 TL.

İLÇE SERVİSLERİ TOPLAMI: KOLİ / HAFTA

270 KOLİ – 1.675.000 TL.

50 KOLİ – 1.750.000 TL.

Bu satışlara Canmaya ve Hasmaya markaları dahildir.

15 Ağustos günü Pakmaya-Safmaya ve Canmaya bayileri fiyatın listeye çekilmesi ve pazar payında uzlaşma sağlamak amacıyla biraraya gelmişlerdir. Safmaya'nın ve Özmaya'nın bayileri satış oranlarının düşük olduğunu ve artış sağlamak için fiyat kırıklarını ifade etmişler ve anlaşma sağlamak mümkün olmamıştır. Bayimiz müşteri ve satış kaybetmemek için rakip firmaların her türlü fiyat indirimine ve vadeli satışına uyum sağlamakta ve satışını kaybetmemektedir.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. Saygılarımla."

Akmaya Satış temsilcisi Yusuf Karahançer'in Genel Müdür Gürcan Erkal'a gönderdiği **31.07.1997, 26.08.1997, 01.09.1997, 08.09.1997, 22.09.1997, 06.10.1997** ve **22.10.1997** tarihli raporlar da benzer niteliktedir.

15– Ankara piyasası hakkında hazırlanan raporda şu ifadelere yer verilmiştir.

"... B. MAURİ: Şu anda fiyatlara uyuyor, bugünkü toplantıyı en çok arzulayanlardan. "Piyasanın düzelmesini istiyorum" edebiyatı yapıyor..."

Yukarıda yer verilen belgelerden de görüldüğü üzere, bölgesel olarak düşük seyreden bayi satış fiyatlarını yükseltmeye yönelik olarak üretici teşebbüsler uyumlu eylem halindedirler. Bayiler arasındaki fiyat rekabetini engellemek amacıyla, bölge sorumluları vasıtasıyla maya

üreticilerinin içerisinde buldukları bu uyumlu eylemler, 4054 sayılı Kanununun 4 üncü maddesinin (a) bendi kapsamındadır.

2-b. Bayi Satış Fiyatlarının Üretici Teşebbüslerce Yükseltilmeye Çalışıldığına İlişkin Tespitlere Yönelik Savunmalar

Bayiler arasındaki fiyat rekabetinin, soruşturmaya Taraf olan Teşebbüsler tarafından engellendiği iddiasına ilişkin olarak, mezkur Teşebbüslerin savunmalarında;

- Üretici firmalar ile bayiler arasındaki mevcut ilişkilerin, bu tip bir iddianın ileri sürülmesini olanaksız kıldığı, bayilerin üretici firmalardan tamamen bağımsız teşebbüsler olduğu,
- Genellikle tanıdık ve hatta akraba olan maya bayilerinin zaman zaman yapmış oldukları toplantılardan üretici teşebbüslerin sorumlu tutulamayacağı,
- Çıkar çatışması içerisinde buldukları bayileri, üretici firmaların kontrol etmesinin mümkün olmadığı ve bayilerin üretici firmalar karşısında güçlü konumda olduğu,
- Üretici firmaların, bayilerin satış fiyatlarını takip etmesinin bir zorunluluk olduğu, zira bayilere vadeli satış yapmaları nedeniyle satış fiyatlarını çok düşüren bayilerden üretici firmaların tahsilat yapmasının güçleştiği,
- Bayilere satış yapıldıktan sonra dahi bayinin iade faturaları ile indirimler talep etmesini engellemek isteyen ve alacaklarını tahsil etme kaygısı taşıyan teşebbüslerin, bu eylemlerinin, rekabet ihlali olarak değerlendirilemeyeceği,
- İndirimli maya satan Safmaya Zeytinburnu bayisinin (Ali Başer) bu tip indirimli satışları durdurması konusunda uyarılmasının nedeninin, bayinin Safmaya'ya olan ödemelerinde yaşanacak muhtemel problemleri engellemek olduğu,
- Bayi satış fiyatlarının uyumlu eylem sonucu yükseltildiği hususuna ilişkin olarak soruşturma raporunda kullanılan belgelerin, devamlılık ve genellik taşımayan, ülkenin kısıtlı bir bölümünü ilgilendiren, arızı

nitelikte olan ve maya üreticilerinin kontrol ve talimatını yansıtmayan yazılar olduğu,

- Delil olarak kullanılan bu yazıları düzenleyen kişilerin üretici teşebbüsleri temsil ve ilzama yetkili olmadıkları,
- Bayi fiyatlarının yükseltilmesine yönelik yapılan toplantılardan herhangi bir neticenin çıkmadığı ve bayiler arasındaki rekabetin yine devam ettiğinin soruşturma raporunda yer verilen belgelerden anlaşıldığı,
- Bayi toplantılarına katılan satış elemanlarının görevinin bayilerden sipariş toplamak olduğu ve satış elemanlarının bayileri birarada bulabileceği bir ortama girmesinin ve satış artırma çabası içerisinde bulunmasının rekabet ihlali olarak görülmemesi gerektiği,

ifade edilmekte olup, özetle; üretici teşebbüslerden bağımsız olarak faaliyet gösteren bayilerin eylemlerinden, üretici teşebbüslerin sorumlu tutulmasının sözkonusu olamayacağı iddia ve ileri sürülmektedir.

2-c. Bayi Fiyatlarının Üretici Teşebbüslerce Yükseltilmeye Çalışıldığına Yönelik Değerlendirmeler

Soruşturmaya Taraf olan Teşebbüslerde tespit edilen belgeler, ilgili bölümde belirtildiği üzere, bayi satış fiyatlarını yükseltmeye yönelik olarak, üreticilerin bölge sorumlularının öncülük ve koordinasyonu ile rakip bayilerin toplantılar yaptıklarını, bölge sorumlularının rakip firma yetkilileriyle görüştüklerini ve bu görüşmeler sonucunda uygulanacak bayi fiyatlarına ilişkin olarak bazı planların yapıldığını ve bu planların tatbik edildiğini göstermektedir.

Pak Gıda Satış Temsilcisi Süleyman Demir'den Pak Gıda Ürün Müdürü Hami Ecevit'e gönderilen 03.04.1999 tarihli yazıdan, Lesaffre Karadeniz Bölge Sorumlusu Faruk Şenel ile Pak Gıda Satış Temsilcisi Süleyman Demir arasında 10.03.1999 tarihinde yapılan görüşme sonucunda promosyonların durdurulması ve bayi fiyatlarının düşürülmemesi konusunda mutabakata varıldığı anlaşılmaktadır.

Lesaffre Satış Müdür Yardımcısı Oğuzkaan Pekçakar tarafından Erzurum pazarına ilişkin olarak hazırlanan ve Satış Müdürü Halide Şerif Bodur ve Ticaret Müdürü İbrahim İnan'a gönderilen rapor da, maya üreticilerinin bayi satış fiyatları konusunda uyumlu eylem halinde

olduklarını ortaya koymaktadır. 07.10.1999 tarihli yazıda, Erzurum ve çevre pazarda fiyatların 4.800.000 TL/koli'ye oturması için maya üreticilerinin bölge müfettişi düzeyindeki yetkililerinin katıldığı bir toplantıdan bahsedilmektedir. Pak Gıda'nın toplantı öncesinde Lesaffre ve Akmaya lehine pazar kaybetmesi, yapılan toplantıdan mutabakatın çıkmamasına neden olmuştur.

Erzurum pazarına ilişkin olarak rakip bölge müfettişlerinin yapmış oldukları toplantıda maya üreticileri aradıkları mutabakatı sağlayamamalarına rağmen bayi satış fiyatlarını yükseltmeye yönelik toplantılara Erzurum'da devam etmişlerdir. 14.10.1999 tarihli rapordan da anlaşılacağı üzere, Pak Gıda Bölge Sorumlusu İbrahim Kara, 29.09.1999 tarihinde Lesaffre Doğu Bölge Müfettişi Mustafa Can Öztürk'ü aramış ve Erzurum ve Erzincan illerindeki maya fiyatlarını görüşmek üzere biraraya gelmeleri gerektiğini söylemiştir. Bunun üzerine Lesaffre Doğu Bölge Müfettişi 05.10.1999 ve 06.10.1999 tarihlerinde Hasmaya Erzurum Bayi ve Pak Gıda Bölge Sorumlusu ile görüşmüştür. Yapılan görüşmelerde ilk olarak piyasada 3.600.000 TL/koli fiyatın kalkması, onun yerine 4.000.000 TL/koli fiyatının uygulamaya sokulması ve 10-15 gün sonra da 4.800.000 TL/koli fiyatının uygulanması konusunda mutabakata varılmıştır. Yapılan görüşmede ayrıca fiyat geçişlerinin tarihlerini belirlemek üzere 06.10.1999 tarihinde bayilerin biraraya gelmesi kararlaştırılmıştır. 06.10.1999 tarihinde yapılan toplantıda 4.000.000 TL/koli'yi uygulama konusu görüşülmüş ve bu fiyatı uygulama tarihi olarak 08.10.1999 belirlenmiştir. 08.10.1999 tarihinde Lesaffre Doğu Bölge Müfettişi bayileri aradığında Pak Gıda ve Akmaya'nın kararlaştırılan aksine 4.000.000 TL/koli fiyatını uygulamadığını öğrenmiştir. 09.10.1999 tarihinde Lesaffre Doğu Bölge Müfettişi, Akmaya bayi ve Pak Gıda Bölge Sorumlusu ile görüşmüş ve Pak Gıda'nın mal verdiği bir müşteriye Akmaya tarafından fiyat teklifi verilmesi nedeniyle varılan mutabakatın hayata geçirilemediğini öğrenmiştir.

Pak Gıda yetkilisi tarafından hazırlanan başka bir raporda da, 28.12.1998 tarihinde Balıkesir Pak Gıda ofisinde yapılan bir toplantıdan bahsedilmektedir. Toplantıya Maurimaya Satış Temsilcisi, Maurimaya bayisi, Safmaya bayisi ve Akmaya bayisi katılmıştır. Fiyatların yükseltilmesi konusunda bayilerin ikna edildiği toplantıda fiyatların ne şekilde yükseltileceğine ilişkin olarak da bir plan yapılmıştır. Bu plan uyarınca, 29.12.1998 tarihinde Körfez'e servisi olan Maurimaya tüm fırınlara 400.000 TL/kg fiyatına geçtiğini deklare edecek, bu durumu tespit etmesinin ardından Akmaya da 31.12.1998 tarihinde 400.000

TL/kg fiyatını müşterilerine deklare edecektir. Toplantının yapıldığı akşam Pak Gıda yetkilisi de telefonla aranmış ve fiyatların yükseltilmesi konusunda onun da onayı alınmıştır. Pak Gıda yetkilisi, bayisini arayarak fiyatın yükseltilmesi konusunda bilgi vereceğini belirtmiştir.

Balıkesir Pak Gıda ofisinde yapılan toplantıya, satış temsilcisinin katılma nedenini, Maurimaya, Balıkesir Fırıncılar Odası Başkanı'nın aynı zamanda bir rakip firmanın bayisi olduğu ve fırınların kendisinden maya almalarını sağlamak üzere bu konumunu kötüye kullandığı duyularının gerçeği yansıtıp yansıtmadığını kontrol etmek olarak açıklamaktadır. Belgenin içeriğinden Maurimaya satış temsilcisinin toplantıya bu amaçla katıldığı anlaşılmamaktadır. Aksine, bayi satış fiyatlarını yükseltmek üzere toplantı sonunda ortaya çıkan ayrıntılı planın hazırlanmasında satış temsilcisi de görev almıştır.

Lesaffre Bölge müfettişi Talat Özden tarafından Satış Müdürü Halide Şerif Bodur'a gönderilen 11.03.1998 tarihli yazıda da, Pak Gıda ve Akmaya'nın "Aksaray'da çeşitli oyunlar yaparak yeni fiyata geçemedikleri" belirtilmekte ve Lesaffre Bölge müfettişi Talat Özden ile Pak Gıda Bölge Sorumlusu Sabri Şimşek'in bu sorunu çözmek için 12.03.1998 tarihinde Aksaray'a gideceklerine işaret edilmektedir.

Ankara piyasasına ilişkin olarak Lesaffre Bölge Müfettişi Talat Özden tarafından hazırlanan 18.03.1998 tarihli yazıda, Ankara ilinde Lesaffre'in fiyat düşürmesi karşısında Akmaya Bölge sorumlusu Yusuf Karahançer'in Safmaya Ankara bayisini arayarak fiyatı neden indirdiğini sorduğu ifade edilmektedir. **Genellikle indirimli satışlar yapmayı tercih etmeyen Lesaffre'in Ankara'da gerçekleştirdiği fiyat indirimi ile ilgili olarak rakiplerin tepkileri Bölge Müfettişinin raporuna şu şekilde aktarılmıştır:**

"Ankara'da Lesaffre alışagelmışin dışında hareket edince rakipler bayağı şaşırıldı. Suçlu olduklarından mı bilmem pek tepki göstermediler. Pak, Ak ve Mauri usulen de olsa yeni fiyata geçmek ister görünürler. Bu haftanın sonu (21.03.98) veya 13. haftanın başı (30.03.98) rakip firmaların yetkilileri ile yeni fiyat için görüşme planlıyorum (Uygun görürseniz)"

Bölge müfettişinin ifadelerinden maya üreticileri arasında yeni fiyatı bayilere uygulamaya konusunda daha önce sağlanmış bir mutabakatın olduğu anlaşılmaktadır.

Lesaffre Grubu'nun kendi bayilerine gönderdiği yazılar ile bayilere ilişkin olarak Lesaffre çalışanları tarafından hazırlanan raporlar, bayiler arasındaki rekabetin engellenmeye çalışıldığını açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Bu yazılardan ilki, Safmaya'nın kendi bayisi Ali Başer'e (Zeytinburnu bayisi) gönderdiği yazıdır. Yazıda, Zeytinburnu'nda bir grup fırıncıya düşük fiyatla maya satan bayiden "bu tip satışları 09.12.1998 tarihinden itibaren istisnasız olarak durdurması" ve "tüm fırıncılara doğru fiyat olan 325.000 TL/kg ile satış yapması" istenmektedir. Bayi satış fiyatlarının yükseltilmesi suretiyle bayiler arasındaki fiyat rekabetinin, Lesaffre tarafından engellendiği yolundaki değerlendirme karşısında Safmaya savunmalarında, bayinin Safmaya'ya olan ödemelerinde problem çıkmamasını sağlamak için bayinin bu tip satışları durdurması konusunda uyarıldığı ifade edilmektedir.

Hemen belirtmek gerekir ki, amacı tahsilatta problem yaşamamak olsa dahi Safmaya'nın bayisini fiyatlarını yükseltmesi konusunda uyarması ve fiyatların yükselmesini sağlaması rekabet ihlali niteliğindedir.

Düşük fiyatla satış yapmaması konusunda uyarılan Zeytinburnu bayisine gönderilen yazı, Lesaffre personeli İ.Tekin tarafından Adana bayisi Başak Ticaret hakkında hazırlanan 13.01.1999 tarihli yazı ve Kilis bayisine ilişkin olarak hazırlanan 11.03.1998 tarihli rapor ile birlikte değerlendirildiğinde, Lesaffre grubunun bayi satış fiyatları ile ilgilenme nedeni daha açık bir biçimde anlaşılacaktır.

Adana bayisine ilişkin olarak hazırlanan yazıda, Safmaya Adana bayisi Başak Ticaretin fırınlara uyguladığı iskontoları kaldırmaması halinde Akmaya ve Pak Gıda'nın da iskontolu satışa başlayacakları, bu yüzden bayinin iskontolu satışı kaldırması veya gizli olarak yapması gerektiği ifade edilmektedir.

Kilis bayisine yazılan yazıda ise, Kilis bayisine verilen iskonto miktarının arttırılmamasının uygun olacağı ifade edilmektedir. Gerekçe olarak ise bayinin "rekabeti önleme konusunda fazla çabasının olmaması" gösterilmekte ve bayinin normal kar elde edememesi halinde rekabeti önlemek için çaba sarfedeceğine işaret edilmektedir.

Yukarıda yer verilen belgelerden çıkan sonuç oldukça açıktır: Bölgesel olarak maya bayileri arasında yaşanan rekabet sonucu zaman zaman bayiler fırınları ellerinde tutabilmek amacıyla indirimler yapmak zorunda kalabilmektedirler.

Bayiler arasındaki rekabetin yoğunlaştığı bölgelerde maya fiyatlarının düşmesi sonucu üreticiler için sorun niteliğinde iki ihtimal ortaya çıkmaktadır. Birincisi, fiyatların düşmesinden dolayı bayilerin uğrayacakları zararın üretici teşebbüslere yansıtılması. Bu durumda mayayı genellikle aldıkları fiyatın altında bir fiyata satmak zorunda kalan bayiler üretici teşebbüslere hizmet faturaları keserek uğradıkları zararın bir kısmını üretici teşebbüslere yansıtmaktadırlar.

İkinci ihtimal fiyatların düşmesinden dolayı bayilerin uğrayacakları zarara üretici teşebbüslerin karışmaması. Bu ihtimalin sözkonusu olduğu durumlarda ise düşük fiyatlarla maya satmak zorunda kalan bayiler, üretici teşebbüslere olan ödemelerinde sorunlar yaşayabilmektedirler.

Maya üreticileri yukarıda ifade edilen iki sorunu çözebilmek için bayi satış fiyatları ile ilgilenmek zorunda olduklarını ileri sürmektedirler. Üretici teşebbüsler Kendi aleyhlerine olan bu ihtimalleri, doğrudan bayiler arasındaki rekabeti önlemek ya da bayiler arasındaki rekabetin, üretici teşebbüslerin istediği yoğunlukta olmasını sağlamak suretiyle bertaraf edebilirler. Maya üreticilerinin alacaklarını tahsil etme kaygısı içerisinde olmalarının, homojen bir mal olan mayada rekabetin yaşanabileceği en muhtemel seviye olan dağıtım seviyesindeki fiyatlara müdahale edilmesinin ve bayi satış fiyatlarının yapay olarak yükseltilmesinin gerekçesi olamayacağını belirtmek gerekmektedir.

Yapılan tespitler bölümünde yer verilen diğer belgeler de, düşük seyreden bayi satış fiyatlarının yükseltilmesi konusunda, üretici teşebbüslerin çaba içerisinde olduklarını ve bu konuda rakip bayiler ve bölge sorumluları ile görüşmelerin yapıldığını göstermektedir.

Sipariş toplamak amacıyla satış elemanlarının bayi toplantılarına katıldığı yolundaki Akmaya'nın savunması, bu toplantılarda bayi satış fiyatlarının yükseltilmesi konusunda sağlanan mutabakatları ortaya koyan yukarıdaki belgeler karşısında geçerliliğini kaybetmektedir. Ayrıca, bu tip bayi toplantılarının il bazında yapıldığı ve bu toplantılara her üretici teşebbüsün o ilden sorumlu bayisinin katıldığı dikkate alındığında, rakip bayilerin bulunduğu bir ortama sipariş toplamak amacıyla satış elemanının dahil olduğu yolundaki savunmanın gerçeği yansıtmadığı görülmektedir.

Soruşturmaya taraf olan teşebbüslerde tespit edilen belgelerin bir kısmından, sözü edilen toplantılar sonucunda mutabakata varılmasına rağmen bu mutabakatın her zaman hayata geçirilemediği

anlaşılmaktadır. Ancak bu durum tarafların rekabet ihlali içerisinde olmadıklarını göstermemektedir. Bölgelerindeki düşük fiyatların nedenini ve bu fiyatları yükseltmek için yaptıkları girişimleri merkeze bildiren bölge sorumlularının, daha sonra yazdıkları raporlarda tüm çabalara rağmen fiyatların yükseltilemediğini merkeze bildirmeleri, savunmalarda iddia edildiği gibi ihlal olmadığını değil, bayi satış fiyatlarını yükseltmek amacıyla üretici teşebbüslerin içinde buldukları faaliyetlerin gelip geçici olmadığını ve bu konuda sürekli bir çaba içerisinde olduklarını göstermektedir.

Soruşturmaya Taraf olan Teşebbüslerin, bayi satış fiyatlarını yükseltmek konusunda yoğun bir faaliyet içerisinde oldukları yapılan tespitler bölümünde yer verilen belgelerden anlaşılmaktadır. Bu bölümde yer verilen belgelerde, üretici teşebbüslerin bölge sorumlularının, bayi satış fiyatlarını yükseltmek amacıyla ne tür faaliyetlerde oldukları görülmektedir. Üretici Teşebbüslerin, bölge sorumlularının bu tür faaliyetlerini önlemek amacıyla herhangi bir girişimde bulunmadıkları, dolayısıyla, bölge sorumlularının bu fiillerinden Üretici Teşebbüslerin sorumlu olduğunu kabul etmek gerekmektedir.

Piyasada faaliyet gösteren teşebbüslerden Akmaya'nın bayi satış fiyatlarının yükseltilmesi yönündeki uyumlu eylemde yer almasına rağmen, bu ihlali gerçekleştirirken diğer teşebbüsler kadar aktif olmadığı görülmektedir.

3-a. Pazar ve Müşteri Paylaşımı Yapıldığına İlişkin İddiaya Yönelik Yapılan Tespitler

Türkiye Fırıncılar Federasyonu'nun 02.12.1997 tarihli dilekçesinde, maya üreticilerinin bölge paylaşımı yaptıkları iddiasına yer verilmiştir. Bu iddaya ilişkin olarak önaraştırma döneminde yapılan incelemeler sonucunda elde edilen bazı belgelerde, fırınların bayiler arasında paylaşılması girişimlerinin olduğu tespit edildiğinden soruşturma bildirim yazılarında, anılan hususla ilgili olarak ilgili teşebbüslerden savunma istenilmiştir.

Fırıncıların bayiler arasında paylaşılması uygulamasına soruşturmaya Taraf olan teşebbüslerin etkin bir biçimde katıldıklarına ilişkin olarak soruşturma döneminde herhangi bir tespit yapılamamıştır. Ayrıca, Taraf teşebbüslerin faaliyet gösterdikleri bölgeler incelendiğinde, ülke genelinde en geniş coğrafyaya Pak Gıda'nın hitap ettiği görülmektedir. Hemen hemen tüm merkezlere Pak Gıda satış

yapmaktadır. Pak Gıda'dan sonra en geniş coğrafyaya Akmaya hitap etmektedir. Türkiye'nin pek çok yöresine Akmaya ulaşmaktadır. Özmaya ve Safmaya'nın bulunduğu Lesaffre grubu ise daha çok üretim tesislerine yakın yerler olan Akdeniz, İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır. Maurimaya da benzer şekilde genel olarak fabrikasının bulunduğu Marmara Bölgesi ve çerçevesinde faaliyetlerini sürdürmektedir.

3-b. Pazar ve Müşteri Paylaşımına İlişkin Savunmalar

Tarafların savunmalarında ayrıca; Kendilerinin pazar paylaşımı veya müşteri paylaşımı gibi bir ihlalin içerisinde yeralmadıkları, geçmiş dönemde Pak Gıda ve Lesaffre pazar kaybederken Akmaya ve Maurimaya'nın pazar paylarını arttırmalarının aralarında pazar paylaşımı olmadığını gösterdiği, homojen bir malın tek tip müşteri olan fırınlara satılması nedeniyle fırınların üretici ve bayiler karşısında güçlü oldukları, bu nedenle fırınların bayiler arasında paylaşılmasının mümkün olmadığı, tersine fırınların aynı anda birden fazla markayı kullanarak bayiler karşısında fiyat avantajı sağlamaya çalıştıkları ileri sürülmüştür.

3-c. Pazar ve Müşteri Paylaşımına Yönelik Değerlendirme

Tarafların faaliyet gösterdikleri bölgeleri karşılıklı mutabakat sonucu kısıtladıkları ve birbirlerinin bölgelerine satış yapmaktan imtina ettiklerine ilişkin olarak herhangi bir tespitin yapılmamış olması Soruşturma açılan Teşebbüslerin Maurimaya hariç diğerlerinin ülkenin tamamında satış yapmaya çalışıyor olmaları sebebiyle, soruşturmaya taraf olan teşebbüslerin pazar paylaşımı eylemi içerisinde olmadıkları neticesine ulaşılmıştır.

4-a. Aktivite Oranlarının Azaltıldığına İlişkin İddiaya Yönelik Yapılan Tespitler

Önaraştırma döneminde görüşülen Unmaş Unlu Mamuller San. ve Tic. A.Ş. (Uno) Satınalma Müdürü Servet Reis, Maya Üreticilerinin, birlikte karar vererek, yaz aylarındaki maya tüketimindeki azalmayı bertaraf edebilmek için mayanın kalitesini belirleyen aktivitesini düşürdüklerini ve ekmek üreticilerinin daha fazla maya kullanmalarını

zorunlu kıldıklarını ileri sürmüştür. Üretilen malın kalitesine ilişkin olarak maya üreticileri arasında yapılan ve ekmek mayasına olan talebin ve dolayısıyla arzın artmasına neden olan bu tip paralel davranışların ciddi ihlal niteliği taşıması gözönünde bulundurularak, bu sektörde önemli bir güce sahip olan Uno'nun Satın Alma Müdürünün iddiasının gerçekleri yansıtmadığını tespit etmeye yönelik olarak ilgili teşebbüslerden savunma istenilmiştir.

İlgili ürün olan ekmek mayasının niteliği iki önemli kriter göz önüne alınarak belirlenmektedir. Bunlar birbiri ile ters orantılı bir ilişki içinde olan **dayanıklılık** ve **güç (aktivite)** kavramlarıdır. Dayanıklılık, mayanın farklı iklim koşullarında daha uzun ömürlü olmasını sağlayıcı bir özelliktir. Eğer üretici mayasının daha güçlü (etkili) olmasını istiyorsa ürünün dayanıklılığını azaltacak ya da aksine ürünün daha dayanıklı olmasını istiyorsa gücünü (etkisini) azaltacaktır. Buna ek olarak, ekmek üretiminde en önemli kavramlardan biri olan "ideal sıcaklık" üretilen ekmeğin kalitesini belirleyici unsurların başında gelmektedir. Şöyle ki; ekmek üretiminde kullanılan "un"un nem oranı, kullanılan "maya"nın sıcaklığı, diğer ilavelerin de eklenmesi sonucu meydana gelen "hamur"un sıcaklığı ve nihayet fırın ortamının sıcaklığı ürünün kalitesini belirleyici bir rol üstlenmektedir.

Maya üreticisi firmaların, ürün kalite kontrol birimlerinde birbirlerinden bağımsız olarak, kendi mayaları ve piyasadan satın aldıkları rakip mayalar üzerinde Ocak 1996-Temmuz 1999 dönemi içerisinde yaptıkları ölçümler incelenmiştir.

Maya üreticilerinin birbirlerinden bağımsız olarak gerçekleştirdikleri aktivite ölçümlerinin incelenmesi sonucu, aktivite değerlerinin sürekli değişiklik göstermekte olduğu, ancak en düşük aktivite sınırlarının dahi kanuni limitlerin altına düşmediği görülmüştür. Ayrıca analizlerde kullanılan mayaların büyük çoğunluğunun bayi, ya da fırıncılardan satın alınarak yapıldığı hususu da ihmal edilmemelidir. Bu durumda bile firmaların yaz aylarında ürettikleri mayaların aktivite değerlerinin en yüksek değerlere yakın veya en yüksek değerler olduğu görülmektedir.

4-b. Aktivite Oranlarının Azaltılmasına İlişkin Savunmalar

Aktivite oranının azaltılmasına ilişkin olarak Taraflar savunmalarında, bu iddianın gerçekleri yansıtmadığını, aktivite oranının

azaltılmasının sözkonusu olmadığını, olması gerektiği üzere sıcak yaz aylarında satış miktarlarında azalmaların yaşandığını ifade etmişlerdir.

4-c. Mayanın Aktivitesinin Azaltılmasına Yönelik Değerlendirme

Mayanın aktivite değerinin istenildiği zaman üzerinde değişiklik yapılabilecek bir büyüklük olmadığı, mayanın canlı bir organizma olması sebebiyle aktivite değerlerinin özellikle yaz aylarında değil, aynı üretim döneminde kullanılan farklı kazanlarda bile değişme gösterebileceği, firmaların birbirlerinden bağımsız olarak yaptıkları analiz sonuçlarında da ortaya çıkmıştır.

Bu değerlendirmeler neticesinde soruşturma muhatabı olan maya üreticisi firmaların, ürettikleri mayanın fırınlar tarafından daha fazla kullanılmasını sağlamak amacıyla, uyumlu eylem sonucu ekmek mayasının aktivitesini azalttıkları iddiasının doğru olmadığı sonucuna varılmıştır.

5-a. Bayilik Sözleşmelerinin Bildirilmemesine Yönelik Tespitler

Maya üreticileri ile ilgili olarak açılan önaraştırma ile ilgili olarak yapılan yerinde incelemeler sırasında Özmaya, Akmaya ve Maurimaya teşebbüslerinin bayileri ile yapmış oldukları sözleşmeleri Kuruma bildirmediklerine ilişkin aşağıdaki tespitler yapılmıştır:

- a) Özmaya ile bayilerden Uludüz Ticaret ve Safmaya ile bayilerden Has Ekmek arasında aktedilen ve standart olduğu ifade edilen bayilik sözleşmesinde, bayinin satış fiyatlarına ilişkin olarak şu hükümlere yer verilmiştir.

"Özmaya (Safmaya), sattığı malların fiyatlarını tek taraflı olarak arttırıp, azaltma yetkisine sahiptir. Bayinin tüketiciye satış fiyatı Özmaya'ca (Safmaya'ca) tespit edilen nihai satış fiyatının altında veya üstünde olamaz. Bayi, satış fiyatlarını tek taraflı olarak değiştiremez. Özmaya (Safmaya), Bayi'ye teslim edeceği malların satış fiyatlarını yazı ile bildirir.

Bu şartlara uyulmaması halinde Özmaya (Safmaya) sözleşmeyi tek taraflı olarak iptal edebilir."

Aynı sözleşmede, bayiye sözleşme bitiminden sonrasına ilişkin olarak rekabet yasağı getirilmiştir.

"...Bayi sözleşmenin bitiminden sonra 3 yıl süre ile Özmaya'nın (Safmaya'nın) bayi iken pazarladığı ve yukarıda belirtilen malların emsali rakip malların satıcılığını yapamaz."

- b) Akmaya ile bayilerden Afacan Biraderler Ltd. Şti. arasında 10.08.1998 tarihinde, 31.12.2000 tarihine kadar geçerli olacak şekilde imzalanan ve hem Canmaya hem de Hasmaya bayileri ile akdedilen standart bir sözleşme olduğu anlaşılan bayilik sözleşmesinin 8 inci maddesinde bayinin satış fiyatlarına ilişkin olarak şu hükümlere yer verilmiştir.

"AKMAYA, BAYİ'ye sattığı malların fiyatlarını tek taraflı olarak arttırıp azaltabilir. Bayi'nin tüketiciye satış fiyatı, AKMAYA'ca tespit edilen nihai satış fiyatlarının altında veya üstünde olamaz. Bayi satış fiyatlarını tek taraflı olarak değiştiremez. AKMAYA, BAYİ'ye teslim edeceği malların fiyatlarını yazı ile bildirir."

Ayrıca, Akmaya bayilik sözleşmesinin 1 inci maddesinde, sözleşmenin bitiminden sonra belli bir dönem için bayiye rekabet yasağı getirilmiştir.

"BAYİ, sözleşmenin bitiminden sonra .... (2) yıl süreyle AKMAYA'nın bayii iken pazarladığı ve yukarıda zikredilen malların emsali rakip malların emsali rakip markaların satıcılığını veya bayiliğini yapamaz."

- c) Maurimaya ile bayilerden İsmail ALTIN arasında 17.02.1998 tarihinde akdedilen ve standart olduğu anlaşılan Yetkili Satıcılık Sözleşmesi'nin "Fesih" başlıklı 9 uncu maddesinde şu hüküm yer almaktadır.

"...YETKİLİ SATICI ayrıca fesih tarihinden itibaren 3 (üç) sene boyunca MAURİ MAYA mamüllerini ve (aynı sektördeki diğer firmaların) ürettiği mamüllerini satmamayı ve bu firmaların bayiliğini yapmamayı taahhüt eder. Aksine harekette YETKİLİ SATICI ŞİRKET'e son yıl satın alınan aylık ortalama mal bedeli kadar tazminatı nakten ödemeyi kabul eder. Yukarıdaki yaptırımlar yetkili satıcının iş ortakları, eş ve çocukları içinde geçerlidir."

5-b. Bayilik Sözleşmelerinin Bildirilmemesine Yönelik Savunmalar

Bildirim keyfiyetine uyulmadığına ilişkin tespitlerle ilgili olarak Lesaffre, ihlaller içeren dağıtım anlaşmalarının soruşturma döneminde Rekabet Hukuku'na uygun olarak düzeltildiğini, bayilik sözleşmelerinde yer almasına rağmen bayilerin satış fiyatlarını belirlemelerinin sözkonusu olmadığını, bayilerin kendi satış fiyatlarını serbestçe belirlediklerini, ancak Lesaffre'in zaman zaman bayilere tavsiyesinin sözkonusu olabildiğini ileri sürmüştür.

Akmaya ise savunmasında, fiyat hükmünün amacını aşan bir ifade olduğu, bu hüküm ile asıl amaçlananın önerilen satış fiyatı olduğu, bu fiyatlara dağıtıcılar tarafından uyulmaması halinde Akmaya tarafından uygulanan herhangi bir yasal takip veya sair fiilin bulunmadığına işaret edilerek, uygulamada bulunmadığı halde bayilik sözleşmesinde yer alan hükmün muafiyetin geri alınmasına gerekçe gösterilmesinin son derece ağır bir yargı olacağı belirtilerek, sözleşmenin ilgili maddelerinin Rekabet Hukuku'na uygun olarak değiştirildiği ifade edilmektedir.

Akmaya ikinci yazılı savunmasında ise rekabet ihlalleri içeren dağıtım anlaşmalarının bildirilmemesi nedeniyle Akmaya için bildirimde bulunmama cezasının uygulanması gerektiği yönündeki Soruşturma Heyeti görüşüne katıldıklarını belirtmişlerdir.

Lesaffre ise savunmasında Bayilik sözleşmelerinde yer alan 3 yıllık rekabet etmeme yükümlülüğüne ilişkin hüküm ile ilgili olarak bu hükmün uygulanmadığını, bayilik ilişkisi bittikten sonra rakiplerin bayiliklerini alan bayiler bulunduğunu, Denizli bayisinin halen aynı zamanda Akmaya'nın da bayiliğini yaptığını ifade etmektedir.

Maurimaya ise sözleşme feshedildikten sonraki üç yıl için bayilere getirilmiş olan rekabet etmeme yükümlülüğünün, Maurimaya'nın korunmaya değer ve meşru bir menfaatini himaye altına aldığını ve bu korumanın söz konusu sözleşmeden beklenen hukuki ve ekonomik sonuçların ayrılmaz bir parçasını teşkil ettiğini, bu anlamda bayilik sözleşmelerinin ilgili hükmünün teknik anlamda ayrılmaz bir yan sınırlama olduğunu ifade etmiştir.

5-c. Sözleşmelerin Bildirilmemesine Yönelik Değerlendirme

Ekmek mayası üreticilerinden Lesaffre grubuna ait Özmaya ve Safmaya, Akmaya ve Maurimaya'nın bayileri ile akdetmiş olduğu ve bir tek elden dağıtım anlaşması niteliğindeki sözleşmelerde yer alan rekabeti kısıtlayıcı nitelikteki hükümler, dağıtım anlaşmalarını 1997/3 sayılı "Tek Elden Dağıtım Anlaşmalarına İlişkin Grup Muafiyeti Tebliği" kapsamı dışına çıkardığından bu anlaşmaların bireysel muafiyet için Kurum'a bildirilmesi gerekmekte iken bu zorunluluğun yerine getirilmediği anlaşılmıştır.

Bayilik sözleşmelerinde yer alan ihlal niteliğindeki hüküm uygulanmamış bile olsa sözleşmelerin grup muafiyetinden yararlanabilmesi ve ayrıca bireysel muafiyet için Kurum'a bildirilmeleri gerekmektedir.

Maurimaya tarafından yan sınırlama olduğu ileri sürülen rekabet etmeme yükümlülüğü 1997/3 sayılı Tebliğ'de izin verilen rekabet kısıtlamalarından birisi değildir. Dolayısıyla, bireysel muafiyet için bildirim tabidir.

1997/3 sayılı "Tek Elden Dağıtım Anlaşmalarına İlişkin Grup Muafiyeti Tebliği"nde izin verilen rekabet kısıtlamaları haricinde rekabet kısıtlamaları içeren dağıtım anlaşmalarını süresi içerisinde Kurum'a bildirmeyen Lesaffre grubuna ait Özmaya ve Safmaya, Akmaya ve Maurimaya'ya 4054 sayılı Kanun'un 16 ncı maddesinin birinci fıkrasının (c) bendinde öngörülen cezanın tatbik edilmesi, aynı zamanda anılan mükellefiyeti yerine getirmeyen bu Teşebbüslerin Yönetim Organlarında görev yapan Kişilere de Kanun'un aynı maddesinin üçüncü fıkrasında belirtilen cezanın uygulanması gerekmektedir.

6-a. Yanıltıcı Bilgi Vermeye Yönelik Tespitler

Önaraştırma döneminde 15.04.1999 tarihinde ekmek mayası üreticilerinden Akmaya'da yapılan yerinde inceleme sırasında, bayilerden Tangüler Tic. hakkında hazırlanmış "Bayi Bilgi Formu" ile 21.03.1998 tarihli "İsmail Tangüler" başlıklı yazı tespit edilmiş ve sözkonusu iki belgenin sureti talep edilmiştir. Ancak, ilgili evrakın çoğaltılması sırasında Akmaya çalışanlarından Zekeriya SELVİ tarafından evrak üzerinde tahrifat yapıldığı tespit edilmiştir. "Bayi Bilgi Formu" başlıklı yazıda yer alan "Mayacılar anlaşmış. Remzi İnce uymuyor." ifadesi silinerek yerine "Mayacılar iyi. Remzi İnce şikayetçi" ifadesi yazılmıştır. 21.03.1998 tarihli yazıda yer alan "Mayacılar anlaşmış, kimse kimsenin fırınına girmiyor" cümlesindeki "Mayacılar anlaşmış" ifadesi silinmiştir. Sözkonusu

evraklarda yapılan ve tutanakla tespit edilen tahrifatların, yerinde inceleme yapmakta olan raporörleri yanıltmaya yönelik olduğu açıktır.

6-b. Yanıltıcı Bilgi Vermeye Yönelik Savunma

Akmaya'nın ilk yazılı savunmasında yukarıda belirtilen vakaya ilişkin olarak duyulan mahçubiyet belirtilmiş, ikinci yazılı savunmada ise sözkonusu olayın yöneticinin Rekabet Hukuku uygulamalarına yabancı olmasından kaynaklandığı belirtilmiş ve yanıltıcı bilgi vermeden dolayı 4054 sayılı Kanun'un 16 ncı maddesinin birinci fıkrasının (b) bendi uyarınca Akmaya'ya para cezasının uygulanması gerektiği yönündeki Soruşturma Heyeti görüşüne katıldıkları ifade edilmiştir.

6-c. Yanıltıcı Bilgi Vermeye Yönelik Değerlendirme

Akmaya yetkilisi Zekeriya Selvi'nin 4054 sayılı Kanun'un 16 ncı maddesinin birinci fıkrasının (b) bendinde belirtilen "...yerinde inceleme hallerinde eksik, yanlış ve yanıltıcı bilgi verme" eyleminin İlgili Teşebbüsce'de mahçubiyet beyanıyla kabul edilmesi nedeniyle, Akmaya hakkında 4054 sayılı Kanun'un 16 ncı maddesinin birinci fıkrasının (b) bendinde öngörülen para cezasının uygulanması, ayrıca, Akmaya San. ve Tic. A.Ş.'nin yönetim organlarında görev yapan kişilere de Kanun'un 16 ncı maddesinin üçüncü fıkrasında belirtilen cezanın uygulanması gerekmektedir.

7-a. Savunmalarda İleri Sürülen Diğer Hususlar

Taraflardan Lesaffre'ın ilk yazılı savunmasında, ticari sır niteliğindeki bilgilerin yer aldığı ifade edilen ve kapalı zarf içerisinde sunulan savunmanın, kilit altında tutularak Rekabet Kurulu dışında açılmaması talep edilmiş, ayrıca, Kendileri için ayrı bir dosya tanzim edilmesi gerektiği; aksi takdirde, son derece hassas ve gizli bilgilere, rakiplerin soruşturma sırasında vakıf olması neticesinde, soruşturma açılmasının gerekçesi ile çelişeceği, halen tek bir genel dosya bulunması nedeniyle, Kendilerine savunma hazırlayabilmeleri için sadece Kurumun uygun gördüğü belgelerin verildiğini ileri süren, Özmaya ve Safmaya, her rakip şirket için ayrı dosyalar tanzim edilmesi durumunda, Kendileri ile ilgili tüm evrakı tetkik edebileceklerini, böylece savunma haklarının da kısıtlanmayacağını ifade etmiştir.

Lesaffre'in ilk yazılı savunmasında yer alan soruşturmanın her bir teşebbüs için ayrı dosyalar açılarak yürütülmesi talebi Kurulumuzca görüşülmüş ve kapalı zarf ile sunulan savunmanın, Soruşturma Heyeti'nce açılması ve gizliliğin korunmasına ilişkin tedbirlerin de Soruşturma Heyeti'nce takdir edilmesi gerektiği kararlaştırılmıştır. Özmaya ve Safmaya'ya 02.09.1999 tarihinde gönderilen yazıda, Kurul'un sözkonusu kararı bildirilerek, ticari sır niteliğindeki bilgilere rakiplerin ulaşmaması gerektiği yönündeki talebe, 4054 sayılı Kanun'un 25 ve 44 üncü maddelerinde yer alan hükümler çerçevesinde gerekli hassasiyetin Soruşturma Heyeti'nce gösterildiği ifade edilmiştir.

Lesaffre, savunmasında ayrıca;

- Soruşturmanın beş firma hakkında tek dosyada yürütülmesi sonucu, Kendilerine gönderilen soruşturma raporunda, bazı boşlukların olduğunu ifade eden Lesaffre, söz konusu boşluklarda nelerin olduğunu Kendilerine bildirilmesi gerektiği,
- Ek görüş ile birlikte Kendilerine Pak Gıda'nın ve Maurimaya'nın liste ve net fiyatları, Akmaya'nın bayilerine uyguladığı peşin ve vadeli maya satış fiyatları ile yine aynı Teşebbüsün 1999 ve 2000 yılı maya satış miktar ve fiyatlarının gönderildiği, bu bilgilerin ticari sır niteliğinde gizli bilgiler olduğu, Lesaffre'in da gizli bilgilerinin rakiplerine gönderilip gönderilmediğini bilmediği,

ileri sürülerek soruşturma sürecinde gizliliğe riayet etmeyen Soruşturma Heyetinin değiştirilmesi ve dosyaların ayrılması yönündeki taleplerinin reddedildiği 17.08.1999 tarihli Kurul kararından rücu edilmesi istenilmektedir.

7-b. Tarafların İddia Konuları Dışındaki Savunmalarına Yönelik Değerlendirme

Lesaffre'in savunmalarında, Soruşturma Raporunda Kendilerine gönderilmeyen kısımlar bulunduğu, Raporun gönderilmeyen kısımlarında neler olduğuna yönelik kendilerine bilgi verilmediği, iddia edilmekte ise de, öncelikle bunun doğru olmadığını belirtmek gerekmektedir. Zira Taraflara ticari sır kapsamında olmayan tüm bilgiler, Tarafların yazılı ya da sözlü başvuruları üzerine verilmiştir. Kendilerine gönderilmediği ifade olunan belgelerin rakip teşebbüslerin maliyet yapılarına ilişkin ticari sır niteliğinde bilgileri olduğu hususu kendilerine bildirilmiştir. Ayrıca, Kanun'un 44 üncü maddesinin son fıkrası uyarınca, Lesaffre'ca bilinmeyen ve savunma hakkı verilmeyen konuların Kurul kararlarına

dayanak yapılamayacağı da dikkate alındığında gizli bilgi ihtiva eden kısımların rakip teşebbüslere gönderilmemesinde herhangi bir sakınca olmadığı gibi bu uygulama aynı zamanda Rekabet Kanunu'nun da amir bir hükmüdür.

Lesaffre'in soruşturmada gizliliğe riayet edilmediğine ve ticari sırların rakiplere verildiğine ilişkin savunması, Tarafların haberleşmenin kolay olduğu ve teşebbüslerin rakiplerinin satış fiyatını ve miktarını rahatlıkla takip edebildikleri savunmaları karşısında tutarlı bulunmamış, esasen pazardaki teşebbüsler tarafından bilinen ve daha da önemlisi geçmişe ilişkin olan bu bilgilerin, gizli bilgi olduğu ve Taraflara gönderilmemesi gerektiğine yönelik itirazlar, konusu uyumlu eylem halinde birlikte fiyat artışı olan bir dosyada kabul edilebilmesi mümkün olmayan bir iddia olarak değerlendirilmiştir.

Gerekçe ve Hukuki Dayanak: 4054 sayılı Kanun'un 4 üncü maddesinde, belirli bir mal veya hizmet piyasasında doğrudan veya dolaylı olarak rekabeti engelleme, bozma ya da kısıtlama amacını taşıyan veya bu etkiyi doğuran yahut doğurabilecek nitelikte olan teşebbüsler arası anlaşmalar, uyumlu eylemler ve teşebbüs birliklerinin kararları veya eylemleri hukuka aykırı sayılmış ve yasaklanmıştır.

Anlaşmaların yanısıra rekabeti sınırlamaya yönelik olarak Taraflar arasında gözlenen uyumlu eylemler de Kanun'un 4 üncü maddesinin kapsamındadır. Rekabeti sınırlayıcı nitelikte bir anlaşmanın ispatlanamadığı durumlarda teşebbüslerin faaliyette buldukları piyasalardaki fiyat değişimleri, arz veya talep dengesi, ya da teşebbüslerin faaliyet gösterdikleri bölgelerin, rekabetin engellendiği piyasalardakine benzerlik göstermesi, teşebbüslerin uyumlu eylem halinde olduklarına karine teşkil etmektedir

Bilindiği üzere Kurulca maya piyasasına yönelik olarak açılan önaraştırma sırasında Teşebbüslerin İdare Merkezlerinde yapılan yerinde incelemeler sırasında tespit edilen bulgular neticesinde Maya Üreticisi Teşebbüslerin

- ekmek mayasının fabrika çıkış fiyatlarını birlikte belirledikleri,
- bayiler arasında oluşabilecek rekabeti engelleyerek maya satış fiyatlarını liste fiyatlarına çekmeye çalıştıkları,
- fırınları bayiler arasında paylaştıkları ve
- ekmek mayasının daha fazla kullanılmasını sağlamak amacıyla ekmek mayasının aktivitesini azalttıkları,

kanaatine ulaşılmış ve anılan eylemlerin;

4054 sayılı Yasanın 4 üncü Maddesinin İkinci Fıkrasının (a) bendinde öngörölen "Mal veya hizmetlerin alım ya da satım fiyatının, fiyatı oluşturan, maliyet, kar gibi unsurlar ile her türlü alım ya da satım şartlarının tespit edilmesi,"

(b) bendinde öngörölen "Mal veya hizmet piyasalarının bölüşülmesi ile her türlü piyasa kaynaklarının ve unsurlarının paylaşılması ya da kontrolü,"

(c) bendinde öngörölen "Mal veya hizmetin arz ya da talep miktarının kontrolü veya bunların piyasa dışında belirlenmesi,"

şeklinde belirtilen hükümlere uyması sebebiyle bu piyasada faaliyet gösteren Teşebbüslere Kurulumuzca Soruşturma açılmıştır.

Anılan bu soruşturma konularından maya üreticilerinin maya fabrika çıkış fiyatlarını birlikte belirlediklerine ilişkin iddia ile ilgili olarak; her ne kadar bulgular soruşturma açılan teşebbüslerin maliyetlerden bağımsız olarak paralel olarak artırdıklarını ortaya koymakta ise de, pazarın oligopolistik yapısının fiyat artışlarında rakiplerin izlenmesi gibi bir zorunluluğu gerekli kılması, maya üreticilerinin pazardaki fiyat belirsizliğini yok edebilecek doğrudan ya da dolaylı iletişime rastlanılmaması, maya üreticilerinin maya satış fiyatlarına uyguladıkları artışlarının incelemeye alınan dönem itibarıyla toptan eşya fiyat endeksindeki artışların altında gerçekleşmiş olması sebebiyle bu artışların bir uyumlu eylem neticesinde olmadığını ortaya koymuştur.

Ancak, maya üreticilerinin liste fiyatlarının belirlenmesinde uyumlu eylem içinde oldukları tespit edilememiş olmakla birlikte, üreticilerin bayilerin satış fiyatlarını yükseltme konusunda uyumlu eylem halinde oldukları tespit edilmiş bulunmaktadır. Üretici firmaların bir alt kademedeki bayilerin satış fiyatlarını yükseltmeye çalışmalarını sadece dikey bir kısıtlama olarak değerlendirmemek gerekmektedir. Maya üreticileri tarafından bayilerin satış fiyatlarını yükseltme şeklinde oluşturdukları dikey kısıtlamalar üreticiler arasındaki yatay rekabeti doğrudan etkilemektedir. Zira, bayi fiyatlarının yükseltilmesi ile üreticilerin piyasaya deklare ettikleri liste fiyatları arasında çok önemli bir ilişki bulunmaktadır: Bayilerin

düşük fiyatla maya satmaları engellenmek suretiyle üretici firmaların yeni liste fiyatlarını yayınlamaları ve yeni fiyata geçişleri kolaylaşmaktadır. Başka bir ifadeyle, bayilerin arasındaki rekabetin engellenmesi, yeni liste fiyatlarının yayınlanmasına ve fiyat geçişlerine gerekli zemini hazırlamış olmaktadır.

Dolayısıyla, soruşturmaya taraf olan teşebbüslerden Pak Gıda, Lesaffre (Özmaya ve Safmaya), Akmaya ve Maurimaya'nın uyumlu eylem sonucu, dağıtıcı konumundaki bayiler arasındaki fiyat rekabetini engelleyerek bayi satış fiyatlarını yükseltmek suretiyle, 4054 sayılı Kanun'un 4 üncü maddesini ve özellikle "Mal veya hizmetlerin alım ya da satım fiyatının, fiyatı oluşturan maliyet, kar gibi unsurlar ile her türlü alım yahut satım şartlarının tespit edilmesi" şeklindeki (a) bendini ihlal ettikleri sonucuna varılmıştır.

Tarafların faaliyet gösterdikleri bölgeleri karşılıklı mutabakat sonucu kısıtladıkları ve birbirlerinin bölgelerine satış yapmaktan imtina ettiklerine ilişkin olarak herhangi bir tespitin yapılamamış olması, ayrıca Mauri Maya hariç diğer teşebbüslerin tümünün ülke çapında dağıtım ve pazarlama çabası içerisinde olmaları nedeniyle, Soruşturmaya Taraf olan Teşebbüslerin pazar paylaşımı eylemi içerisinde olduklarına ilişkin iddiaların varit olmadığı, dolayısıyla 4 üncü maddenin (b) bendi kapsamında bir eylemin oluşmadığı neticesine ulaşılmıştır.

Mayanın aktivite değerlerinin azaltıldığına ilişkin olarak yapılan incelemelerde bunun mümkün olamayacağını firmaların birbirlerinden bağımsız olarak yaptıkları analiz sonuçlarında da ortaya çıkmış olması sebebiyle teşebbüslerin uyumlu eylem suretiyle 4 üncü maddenin (c) bendine uyan eylemler içerisinde oldukları iddiasının doğru olmadığı kanaatine varılmıştır.

Diğer taraftan 1997/3 sayılı "Tek Elden Dağıtım Anlaşmalarına İlişkin Grup Muafiyeti Tebliği"nde izin verilen rekabet kısıtlamaları haricinde rekabet kısıtlamaları içeren dağıtım anlaşmalarını süresi içerisinde Kurumumuza bildirmeyen teşebbüslere Kanun'un 16 ncı maddesinin birinci fıkrasının (c) bendinde öngörülen para cezası uygulanması, Ayrıca, bu teşebbüslerin yönetim organlarında görev alan kişilere de yine Kanun'un 16 ncı maddesinin üçüncü fıkrası uyarınca para cezası uygulanması, gerekli görülmektedir.

Akmaya yetkilisi Zekeriya Selvi'nin Akmaya'da yürütülen yerinde incelemeler sırasında 4054 sayılı Kanun'un 16 ncı maddesinin birinci fıkrasının (b) bendinde belirtilen "...yerinde inceleme hallerinde eksik, yanlış ve yanıltıcı bilgi verme" eylemini gerçekleştirmesi sebebiyle Akmaya hakkında 4054 sayılı Kanun'un 16 ncı maddesinin birinci fıkrasının (b) bendinde öngörülen para cezasının uygulanması, ayrıca, Akmaya San. ve Tic. A.Ş.'nin yönetim organlarında görev yapan kişilere de Kanun'un 16 ncı maddesinin üçüncü fıkrasında belirtilen cezanın uygulanması gerekmektedir.

Bu çerçevede;

- Uyumlu eylem sonucu bayilerin satış fiyatının yükseltilmesi ihlalinin 1999 yılında da devam ediyor olması nedeniyle, Kanun'un 16 ncı maddesinin 2 nci fıkrası uyarınca para cezalarının belirlenmesinde,

Pak Gıda Üretim ve Pazarlama A.Ş.	30.151.168.410.915.- TL.
Özmaya San. A.Ş.	5.650.759.205.000.- TL.
Safmaya San. A.Ş.	7.923.276.564.768.- TL.
Akmaya San. ve Tic. A.Ş.	11.109.784.099.000.- TL.
Maurimaya San. A.Ş.	4.493.147.789.392.- TL.

olan 1998 yılı cirolarının dikkate alınması;

- Maya pazarında faaliyet gösteren tüm teşebbüslerin uyumlu eylem ihlalinin içerisinde yer almaları, soruşturma yürütülürken dahi ihlallerin devam etmesi ve ilgili ürün olan mayanın ekmek pazarı için olan önemi, soruşturmaya taraf olan teşebbüslere uygulanacak olan cezanın belirlenmesinde gözönünde bulundurulması;
- Soruşturmaya taraf olan teşebbüslerden Akmaya'nın uyumlu eylem ihlalinde yer almasına rağmen Diğer Teşebbüsler kadar yoğun olarak ihlal niteliğindeki faaliyetlerde bulunmadığı hususu gözönünde bulundurularak, ceza hesaplamasında, Pak Gıda, Özmaya, Safmaya ve Maurimaya'nın cirosunun %1'inin, Akmaya'nın ise cirosunun %0.5'inin esas alınması,

gerekmektedir.

SONUÇ

Açıklanan nedenlerle;

1. Soruşturma kapsamındaki teşebbüslerin birlikte hareket ederek pazar ve müşteri paylaşımında buldukları ve ürettikleri mayanın aktivitesini azalttıkları yönündeki iddialara dair, elde edilen kanıt ve dayanakların, rekabetin ihlal edildiğine hükmetmek için yeterli bulunmadığına OYBİRLİĞİ ile;
2. Aynı teşebbüslerin liste fiyatlarını birlikte belirledikleri yönündeki iddiaya ilişkin kanıt ve dayanakların, rekabetin ihlal edildiğine hükmetmek için yeterli bulunmadığına OYÇOKLUĞU ile;
3. Soruşturma kapsamındaki teşebbüslerden Pak Gıda Üretim ve Pazarlama A.Ş., Özmaya San. A.Ş., Safmaya San. A.Ş., Akmaya San. ve Tic. A.Ş. ve Maurimaya San. A.Ş.'nin uyumlu eylem sonucu bayiler arasındaki rekabeti önleyerek bayi satış fiyatlarını yükseltmek suretiyle Kanun'un 4 üncü maddesinin (a) bendini ihlal ettiklerine OYÇOKLUĞU ile;
4. 4054 sayılı Kanun'un 16 ncı maddesinin 2 nci fıkrası gereğince soruşturma kapsamındaki firmalardan,
  - a) Pak Gıda Üretim ve Pazarlama A.Ş.'nin, 301.511.680.000.-TL. para cezası ile cezalandırılmasına OYÇOKLUĞU ile;
  - b) Özmaya San. A.Ş.'nin 56.507.590.000.-TL. para cezası ile cezalandırılmasına OYÇOKLUĞU ile;
  - c) Safmaya San. A.Ş.'nin 79.232.760.000.-TL. para cezası ile cezalandırılmasına OYÇOKLUĞU ile; ancak, Safmaya San. A.Ş.'nin 01.01.2000 tarihi itibari ile aynı gruba dahil olan Özmaya San. A.Ş. tarafından devralınması nedeniyle para cezasının Özmaya San. A.Ş.'nden tahsil edilmesine OYBİRLİĞİ ile;
  - d) Akmaya San. ve Tic. A.Ş.'nin 55.548.920.000.-TL. para cezası ile cezalandırılmasına OYÇOKLUĞU ile;
  - e) Maurimaya San. A.Ş.'nin 44.931.470.000.-TL. para cezası ile cezalandırılmasına OYÇOKLUĞU ile;

5. Yukarıda rekabet ihlali olarak sayılan eylem ve işlemlere Kanun'un 9 uncu maddesinin birinci fıkrası uyarınca derhal son verilmesi gerektiğinin teşebbüslere bildirilmesine OYBİRLİĞİ ile;
6. 1997/3 sayılı "Tek Elden Dağıtım Anlaşmalarına İlişkin Grup Muafiyeti Tebliği"nde izin verilen rekabet kısıtlamaları haricinde rekabet kısıtlamaları içeren dağıtım anlaşmalarını süresi içerisinde Kurumumuza bildirmeyen Özmaya San. A.Ş.'ne Kanun'un 16 ncı maddesinin birinci fıkrasının (c) bendinde öngörülen 608.400.000.-TL. para cezası uygulanmasına OYBİRLİĞİ ile;
7. 1997/3 sayılı "Tek Elden Dağıtım Anlaşmalarına İlişkin Grup Muafiyeti Tebliği"nde izin verilen rekabet kısıtlamaları haricinde rekabet kısıtlamaları içeren dağıtım anlaşmalarını süresi içerisinde Kurumumuza bildirmeyen Safmaya San. A.Ş.'ne Kanun'un 16 ncı maddesinin birinci fıkrasının (c) bendinde öngörülen 608.400.000.-TL. para cezası uygulanmasına OYBİRLİĞİ ile;

Ancak, Safmaya San. A.Ş.'nin 01.01.2000 tarihi itibari ile aynı gruba dahil Özmaya San. A.Ş. tarafından devralınması nedeniyle para cezasının Özmaya San. A.Ş.'nden tahsil edilmesine OYBİRLİĞİ ile,

8. 1997/3 sayılı "Tek Elden Dağıtım Anlaşmalarına İlişkin Grup Muafiyeti Tebliği"nde izin verilen rekabet kısıtlamaları haricinde rekabet kısıtlamaları içeren dağıtım anlaşmalarını süresi içerisinde Kurumumuza bildirmeyen Akmaya San. A.Ş.'ne, Kanun'un 16 ncı maddesinin birinci fıkrasının (c) bendinde öngörülen 608.400.000.-TL. para cezası uygulanmasına OYBİRLİĞİ ile;
9. 1997/3 sayılı "Tek Elden Dağıtım Anlaşmalarına İlişkin Grup Muafiyeti Tebliği"nde izin verilen rekabet kısıtlamaları haricinde rekabet kısıtlamaları içeren dağıtım anlaşmalarını süresi içerisinde Kurumumuza bildirmeyen Maurimaya San. A.Ş.'ne, Kanun'un 16 ncı maddesinin birinci fıkrasının (c) bendinde öngörülen 608.400.000.-TL. para cezası uygulanmasına OYBİRLİĞİ ile;
10. 1997/3 sayılı "Tek Elden Dağıtım Anlaşmalarına İlişkin Grup Muafiyeti Tebliği"nde izin verilen rekabet kısıtlamaları haricinde rekabet kısıtlamaları içeren dağıtım anlaşmalarını süresi içerisinde Kurumumuza bildirmeyen teşebbüslerin yönetim organlarında görev alan kişilere de para cezası uygulanmasını öngören Kanun'un 16 ncı maddesinin üçüncü fıkrası uyarınca;

- a) Özmaya San. A.Ş.'nin Yönetim Kurulu'nda görev alan Lucien Lesaffre, Alain de Gouy, Jimy Akary, Jose Juan Berruga ve Üzeyir Ergun Akçalı'ya, ayrı ayrı olmak üzere 30.420.000.-TL. para cezası uygulanmasına OYBİRLİĞİ ile;
  - b) Safmaya San. A.Ş.'nin Yönetim Kurulu'nda görev alan Lucien Lesaffre, Alain de Gouy ve Jose Juan Berruga'ya, ayrı ayrı olmak üzere 30.420.000.-TL. para cezası uygulanmasına OYBİRLİĞİ ile;
  - c) Akmaya San. ve Tic. A.Ş.'nin Yönetim Kurulu'nda görev alan Nizam Garipoğlu, Hasan Yaşar ve Abdulkadir Ekşi'ye, ayrı ayrı olmak üzere 30.420.000.-TL. para cezası uygulanmasına OYBİRLİĞİ ile;
  - d) Maurimaya San. A.Ş.'nin Yönetim Kurulu'nda görev alan John Thomas Lynch, John Gerard McKenna ve Abdullah Bülent Özer'e, ayrı ayrı olmak üzere 30.420.000.-TL. para cezası uygulanmasına OYBİRLİĞİ ile;
11. 15.04.1999 tarihinde Akmaya San. ve Tic. A.Ş. merkezinde yapılan yerinde inceleme sırasında Rekabet Kurumu Raportörleri tarafından birer sureti istenen iki belge üzerinde tahrifat yapılmak suretiyle, 4054 sayılı Kanun'un 16 ncı maddesinin birinci fıkrasının (b) bendinde belirtilen "...yerinde inceleme hallerinde eksik, yanlış ve yanıltıcı bilgi verme" eyleminin gerçekleştirilmiş olması nedeniyle, Akmaya San. ve Tic. A.Ş.'ne, Kanun'un 16 ncı maddesinin birinci fıkrasının (b) bendinde öngörüldüğü üzere 1.216.800.000.-TL. para cezası uygulanmasına OYBİRLİĞİ ile;
  12. Yerinde inceleme hallerinde eksik, yanlış veya yanıltıcı bilgi verilmesi halinde sözkonusu teşebbüslerin yönetim organlarında görev alan kişilere de para cezası uygulanmasını öngören Kanun'un 16 ncı maddesinin üçüncü uyarınca, Akmaya San. ve Tic. A.Ş.'nin Yönetim Kurulu'nda görevli Nizam Garipoğlu, Hasan Yaşar ve Abdulkadir Ekşi'ye, ayrı ayrı olmak üzere 60.840.000.-TL. para cezası uygulanmasına OYBİRLİĞİ ile,
  13. Kararın Danıştay yolu açık olmak üzere şikayetçiye ve soruşturma kapsamındaki teşebbüslere tebliğine OYBİRLİĞİ ile

karar verilmiştir.

Dosya Konusu: TRW Inc.'in Lucas Varsity Plc.'yi devralmasına izin verilmesi talebi.

Dosya No : D4/1/M.Y.-99/3
Karar No : 99-21/164-83
Karar Tarihi : 28.04.1999

Bildirimde Bulunan:

TRW Inc. adına Av. Ömür YARSUVAT
Hacıadil Sk., No:44, 2'nci Levent/İSTANBUL

Taraflar:

- TRW Inc.
1900 Richmond Road, Cleveland, Ohio 44124 ABD
- Lucas Varsity Plc.
46 Park Street, London, W1 Y4 DJ, İNGİLTERE

Raportörlerin Görüşü: Bildirim konusu devir işlemine izin verilmesi gerektiği.

DEĞERLENDİRME

Küresel düzeyde teknoloji, imalat ve servis şirketi olan, Dünya otomotiv sektörünün çeşitli alanlarında faaliyet gösteren ve merkezi ABD'nde bulunan TRW Inc. (TRW)'in, İngiltere'de kurulu ve küresel boyutta otomotiv ve uzay/havacılık ürün ve sistemleri alanında faaliyet gösteren Lucas Varsity Plc. (Lucas Varsity)'i devralmasına izin verilmesi talebi ile Kurum kayıtlarına en son 19.03.1999 tarih, 960 sayı ile intikal etmiş olan TRW Inc. adına Av. Ömür YARSUVAT imzalı bildirim üzerine, 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun'un 7'nci maddesi ile 1997/1 sayılı Rekabet Kurulu'ndan İzin Alınması Gereken Birleşme ve Devralmalar Hakkında Tebliğ'in ilgili hükümleri uyarınca, Raportörler Mehmet YANIK ve Murat AYBER tarafından yapılan inceleme sonucu düzenlenen 05.04.1999 tarih, D4/1/M.Y.-99/3 sayılı Devralma Ön İnceleme Raporu'nu içeren (08.04.1999 tarih, 99-18/121-55 sayılı karar ile Kurul gündeminde bulunan) 06.04.1999 tarih, REK.0.08.00.00/17

sayılı Başkanlık önergesi, 99-21 sayılı Kurul toplantı gündeminin ilk sırasında ele alınmıştır.

Devralma işlemi, Türkiye'de her ikisi de iştirakleri aracılığıyla faaliyet gösteren, Amerika Birleşik Devletleri tabiiyetli TRW tarafından İngiltere tabiiyetli Lucas Varity'nin öncelikle genel kurulda oy hakkına sahip hisselerinden % 50'den fazlasının satın alınması koşuluna bağlı olarak yapılacaktır. Devralmanın tamamlanmasından sonra TRW, nominal değer üzerinden % 50'den az olmamak koşuluyla % 90 oranına kadar oy hakkını haiz Lucas Varity hissesine sahip olmayı amaçlamaktadır.

Devralan TRW New York, Chicago, Philadelphia, Pacific, Londra ve Frankfurt borsalarında, devrolunan Lucas Varity ise Londra ve New York borsalarında işlem gören halka açık şirketlerdir. Devralmada, İngiltere ve ABD'de eş zamanlı olarak halka arz yolu izlenecektir.

4054 sayılı Kanun'un 7'nci maddesine dayanılarak çıkarılan 1997/1 sayılı tebliğin 2'nci maddesi birleşme ve devralma sayılan halleri saymıştır. Buna göre, "Bağımsız iki veya daha fazla teşebbüsün birleşmesi" ve "Herhangi bir teşebbüsün ya da kişinin diğer bir teşebbüsün mal varlığının yahut ortaklık paylarının tümünü veya bir kısmını ya da kendisine yönetimde hak sahibi olma yetkisi veren araçları devralması veya kontrol etmesi" hükümleri göz önüne alındığında, başvuru konusu işlemlerin "devralma" olduğu anlaşılmaktadır.

Öte yandan, dosya mevcudu bilgi ve belgelerden, tarafların Türkiye cirolarının TRW için .....TL., Lucas Varity için ise ..... TL. olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Devralmanın tarafları Türkiye'de iştirakleri vasıtasıyla faaliyet göstermektedirler. Dosya mevcudu bilgi ve belgelere göre, TRW'nin % 60 hisseye sahip olduğu TRW Endüksan Otomotiv Emniyet Sistemleri A.Ş. emniyet kemerleri pazarında % ..., hisseye sahip olduğu TRW/Hema Otomotiv Direksiyon Sistemleri A.Ş. direksiyon sistemleri pazarında % ... piyasa payına sahiptir. Öte yandan, hisselerinin tümü Lucas Varity'ye ait Lucas Dizel San. Tic. A.Ş. dizel sistemler pazarında halen % ... pazar payını elinde bulundurmaktadır.

Devralma ile ilgili diğer bir unsur, isimleri geçen iştiraklerin faaliyet konularının birbirinden farklı olmasıdır. Bu durum, ilgili teşebbüslerin birbirine rakip teşebbüsler olmadığını göstermektedir. Bu nedenle

devralma işleminin tamamlanmasından sonra pazar paylarında herhangi bir değişiklik olmayacaktır.

4054 sayılı Kanun'un 7'nci maddesine dayanılarak çıkarılan 1997/1 sayılı Tebliğ'in 1998/2 sayılı Tebliğ ile değişik 4'üncü maddesi, "..... birleşmeyi veya devralmayı gerçekleştiren teşebbüslerin, ülkenin tamamında veya bir bölümünde ilgili ürün piyasasında, toplam pazar paylarının piyasanın % 25'ini aşması halinde veya bu oranı aşmasa bile toplam cirolarının yirmibeş trilyon Türk Lirası'nı aşması halinde Rekabet Kurulu'ndan izin almaları zorunludur" şeklindedir. Bildirim konusu devir işleminde de sözü edilen firmaların, ciro itibarı ile anılan tebliğde belirtilen yirmibeş trilyon sınırının altında olduğu; ancak tarafların Türkiye'de faaliyet gösteren iştiraklerinin bir kısmının, örneğin TRW/Hema Otomotiv Direksiyon Sistemleri A.Ş.'nin Türkiye'deki binek otomobil direksiyon dişileri pazarında % ...; dizel sistemler pazarında % ...'lik pazar payları itibarıyla tebliğde aranan toplam pazar payı sınırını aştığı görülmektedir. Buna göre, ön incelemeye konu olan devralma işleminin, 1997/1 sayılı Tebliğ'in 4'üncü maddesinde yer alan % 25'lik pazar payını aştığı, bu nedenle söz konusu tebliğ kapsamında izne tabi bir anlaşma olduğu anlaşılmaktadır.

Öte yandan, 4054 sayılı Kanun'un 7'nci maddesinde, "Bir ya da birden fazla teşebbüsün hakim durum yaratmaya veya hakim durumlarını daha da güçlendirmeye yönelik olarak, ülkenin bütünü yahut bir kısmında herhangi bir mal veya hizmet piyasasındaki rekabetin önemli ölçüde azaltılması sonucunu doğuracak şekilde birleşmeleri veya herhangi bir teşebbüsün ya da kişinin diğer bir teşebbüsün mal varlığını yahut ortaklık paylarının tümünü veya bir kısmını ya da kendisine yönetimde hak sahibi olma yetkisi veren araçları devralması ..." hukuka aykırı bulunarak yasaklanmaktadır.

Tüm bu değerlendirmeler çerçevesinde, tarafların Türkiye'de doğrudan faaliyette olmamaları ve sadece farklı iş kollarında iştirakleri aracılığı ile faaliyet gösteriyor olmaları nedeniyle, devralma işlemi sonucunda ilgili pazarlardaki paylarının değişiklik göstermeyecek olmasının yanısıra iştiraklerin ilgili faaliyet dallarında hakim durumda olmaya yetecek pazar paylarının bulunmadığı anlaşılmıştır. Bu nedenlerle söz konusu pazarlarda bu devralma işlemi sonucunda bir hakim durumun oluşması veya mevcut bir hakim durumun güçlendirilmesi sonucunun doğmayacağı ve ilgili piyasalardaki fiili ve potansiyel rekabetin de engellenmeyeceği kanaatine varılmıştır.

SONUÇ

Ön İnceleme Raporu'ndaki bilgi ve belgeler ile yukarıda yer verilen değerlendirmeler ışığında; TRW Inc.'in Lucas Varity Plc.'nin genel kurulda oy hakkına sahip hisselerinin öncelikle %50'sine daha sonra toplam %90'ına sahip olmasına ilişkin bildirim konusu işlemin taraflarının ilgili ürün pazarlarında doğrudan faaliyetleri olmamakla birlikte, çeşitli oto parçaları ve dizel sistemler alanlarında faaliyet gösteren iştirakleri vasıtasıyla sahip oldukları pazar paylarının % 25'i geçmesi nedeniyle, bu işlemin 4054 sayılı Kanun'un 7'nci maddesine dayanılarak çıkarılan 1997/1 sayılı Rekabet Kurulu'ndan İzin Alınması Gereken Birleşme ve Devralmalar Hakkında Tebliğ'in 4'üncü maddesi kapsamında izne tabi bir devralma olduğu, ancak bu devralma işlemi sonucunda aynı Kanun'un 7'nci maddesinde belirtilen "bir hakim durumun yaratılması veya mevcut hakim durumun güçlendirilmesi ve böylece rekabetin olumsuz yönde etkilenmesi"nin söz konusu olmadığı kanaatine varılarak, bildirim konusu devir işleminin Türkiye Cumhuriyeti'ndeki tezahürleri olan ilgili iştiraklerin hisse devirlerine izin verilmesine OYBİRLİĞİ ile karar verilmiştir.

DUYURU

1. Dergiye gönderilen yazılar, başka bir yerde yayımlanmamış veya yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Metinler bilgisayar ortamında bir disket ile beraber A4 kağıdının bir yüzüne çift aralıkla yazılmış üç kopya halinde teslim edilmelidir. Disket ile birlikte kullanılan yazılım programı, bilgisayar ismi ve dosya ismi gönderilmelidir. Teknik nedenlerden ötürü, daktilo ile yazılmış metinler kabul edilmez. Yayın Komisyonunca kabul edilmeyen yazılar iade edilmez.
2. Yazıyla birlikte, İngilizce başlık ve en çok 15 satırlık İngilizce bir özet teslim edilmelidir.
3. Tablo ve şekillere numara verilmeli, başlıklar tablo ve şekillerin üzerinde yer almalı kaynaklar ise tablonun altına yazılmalıdır. Denklemlerin sıra numarası parantez içinde, sayfanın sağ tarafında gösterilmelidir.
4. Kaynaklara yapılan göndermeler dipnotlar yerine, metin içinde açılan ayraçlarla belirtilmelidir. Ayrıca içindeki bilgiler sırasıyla şöyle olmalıdır: Yazar(lar)ın soyadı, kaynağın yılı, sayfa numaraları. Örneğin:

